

DOĞU ARAŞTIRMALARI

Doğu Dil, Edebiyat, Tarih, Sanat ve Kùltùr Araştırmaları Dergisi

A Journal of Oriental Studies

DergiPark
AKADEMİK

<http://www.doguedebiyati.com/doguarastirmalari.htm>

Sayı/Issue: 19, 2019/1

İstanbul–2019

DOĞU ARAŞTIRMALARI

A Journal of Oriental Studies

ISSN 1307-6256

Sayı/Issue: 19, 2019/1

Doğu Araştırmaları yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.
Doğu Araştırmaları is an international peer-reviewed journal that published biannually (June-December)

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü (Owner and Managing Editor)

Prof. Dr. Ali Güzelyüz

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Ali Güzelyüz
Prof. Dr. Mehmet Atalay
Prof. Dr. Abdullah Kızılcık
Prof. Dr. Halil Toker
Prof. Dr. Mehmet Yavuz
Dr. Öğr. Üyesi Nihat Değirmenci
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Gökmen

Bilimsel Danışma Kurulu (Advisory Board)

Prof. Dr. M. Fatih Andı (FSM Vakıf Ü.)
Prof. Dr. Bedrettin Aytaç (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Mustafa Çiçekler (İ.Medeniyet Ü.)
Prof. Dr. Rahmi Er (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Kavos Hasanlı (Shiraz Ü.)
Prof. Dr. A. Karaismailoğlu (Kırıkkale Ü.)
Prof. Dr. R. Moshtagh Mehr (A.T.Moallem Ü.)
Prof. Dr. Mehdi Nouriyani (Esfahan Ü.)
Prof. Dr. Halil Toker (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Faruk Toprak (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Hüseyin Yazıcı (FSM Vakıf Ü.)
Prof. Dr. Asuman Belen Özcan (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Yusuf Öz (Yıldırım B. Ü.)
Prof. Dr. Ali Temizel (Selçuk Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Atalay (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Selami Bakırcı (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Veyis Değirmençay (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Ali Güzelyüz (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Kanar (Yeditepe Ü.)
Prof. Dr. Hicabi Kırılancı (Ankara Ü.)
Prof. Dr. Charles Melville (U. Cambridge)
Prof. Dr. Celal Soydan (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Mehmet Yavuz (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Nimet Yıldırım (Atatürk Ü.)
Prof. Dr. Abdullah Kızılcık (İstanbul Ü.)
Prof. Dr. Eyüp Sarıtaş (İstanbul Ü.)
Doç. Dr. Hassanzadeh Niri (A.Tabatabai Ü.)
Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Gökmen (Kırıkkale Ü.)

Editör (Editor)

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Gökmen

Yazışma Adresi (Correspondence)

Prof. Dr. Ali Güzelyüz

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

34459 Beyazıt-İstanbul

E-posta Adresi (E-mail)

guzelyuz@istanbul.edu.tr

İnternet Adresi (Web)

<http://www.doguedebiyati.com/doguarastirmalari.htm>

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Makaleler/Articles

Şeyh Vasfî'nin Reyâhîn Adlı Eseri

Sheikh Vasfi's Work: Reyâhin

Mehmet Atalay1-27

Bir İranlı Devlet Adamının Gözüyle Kızılay: Ali Asgar Hikmet'in Türk Kızılayı'nı Ziyareti

Turkish Red Crescent Through The Eyes of An Iranian Statesman: Ali Asghar Hekmat's Visit to Red Crescent

Ahmet Özdiñç/Turgay Şafak28-39

سفر دشوار عاشق در مثنوی‌های لیلی و مجنون و حُسن و عشق

Leylâ ve Mecnun ile Hüsn ü Aşk Mesnevilerinde Âşığın Zorlu Yolculuğu

Gökhan Gökmen40-45

Sefer ve Savaşların Düzyazı ve Şiir Diliyle Aktarımı: Kadızâde ve Gazavât-ı Sultan Selim Han

Transfer of Wars with Prose and Poetry Language: Kadızâde And Gazavât-ı Sultan Selim Han

Esra Yördem46-67

Dilin Anahtar Yapıları Eşdizimler ve Arapçada Eşdizim

Collocations: The Key Structures of Languages and Collocations in Arabic

Şehide Cengiz Arslan68-76

Sîmîn Dânişver'in "Kime Selam Vereyim?" Adlı Hikaye Mecmuasında Bulunan Hikayelerinde Kadın İmgesi

The Image of Women in The Stories of Simin Daneshvar "Whom Can I Say Hello"

Gülsüm Cemile Gökteke77-84

Sultan Veled Dîvânı'nın Aruz Özellikleri (Çeviri Makale)

Ahmet Özmen85-91

DOĞU ARAŞTIRMALARI DERĐİSİ YAYIN İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

Doğu Araőtirmaları Dergisi; ‘‘Doğu Dilleri ve Edebiyatları’’ çerçevesinde çağın gereğini yerine getiren bir bilimsel etkinliğe zemin hazırlamak amacına yönelik olarak; öncelikle dil ve edebiyat, aynı zamanda tarih, sanat ve kültür alanlarında özgün makalelere ve nitelikli çevirilere yer veren hakemli bir dergidir.

Derginin yayın dili Türkçe, Arapça, Farsça, Urduca ve İngilizcedir. Yabancı dildeki yazıların yayımlanması, Yayın Kurulu’nun onayına bağlıdır. Dergiye gönderilecek yazıların, Türk Dil Kurumu’nun yazım kurallarına uygun olması gerekmektedir.

Türkçede yaygın kullanılan yabancı kelimelerin dışındaki kelimelerin Türkçe karşılığının kullanılmasına özen gösterilmelidir.

Farklı yazı tipi kullananların, kullandıkları yazı tiplerini de göndermeleri gerekmektedir. Makalelerin özetleri 250 kelimeyi aşmamalıdır. Yazılarda resim, çizim veya herhangi bir görsel anlatım varsa; bunların en az 300 dpi çözünürlükte taranması ve kullanıldığı metindeki adları ile kaydedilerek gönderilmesi gerekmektedir. Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazı sahiplerine aittir. Yazılar, A4 sayfa boyutuna göre 25 sayfayı geçmemelidir. Ancak geniş kapsamlı yazılar, Yayın Kurulu’nun onayıyla seri halinde ya da derginin eki şeklinde de yayımlanabilir.

Yazım kuralları ve sayfa düzeni

- Yazılar MS Word ya da uyumlu programlarda yazılmalıdır. Yazı karakteri Times New Roman, 12 punto ve tek satır aralığında olmalıdır.
- Sayfa, A4 dikey boyutta; üst, alt ve sağ kenar boşluğu 2,5 cm; sol kenar boşluğu 3 cm olarak düzenlenmelidir.
- Paragraf aralığı önce 6 nk, sonra 0 nk olmalıdır.
- Yazının başlığı koyu harfle yazılmalı, konunun içeriği ile uyumlu olmalıdır.
- Makalelerin Türkçe ve İngilizce özetleri 250 kelimeyi aşmamalıdır. 3 ila 5 kelimedenden oluşan anahtar kelime/keywords yer almalıdır. Makalenin Türkçe ve İngilizce başlıklarına yer verilmelidir. Yayın dili Arapça Farsça veya Urduca olan makalelerde Türkçe veya İngilizce özet istenmektedir.
- Başlıklar koyu harfle yazılmalıdır. Uzun yazılarda ara başlıkların kullanılması okuyucu açısından yararlı olacaktır.
- İmla ve noktalamada makalenin veya konunun zorunlu kıldığı durumlar dışında Türk Dil Kurumu’nun İmla Kılavuzu dikkate alınmalıdır.
- Metin içinde vurgulanmak istenen yerlerin ‘‘tırnak içinde’’ gösterilmesi yeterlidir.
- Birden çok yazarlı makalelerde makale ilk sıradaki yazarın ismiyle sisteme yüklenmelidir. Birden sonraki yazarların isimleri sistem üzerinde diğer yazarlar kısmında belirtilmelidir.

Kaynak gösterme

- Doğu Araştırmaları Dergisi sayfa altı dipnot veya APA 6.0 kaynak gösterimini kabul etmektedir.
- Bir eserin derleyeni, tercüme edeni, hazırlayanı, tashih edeni, editörü varsa kaynakçada mutlaka gösterilmelidir.
- Elektronik ortamdaki kaynaklarda yazarı, çalışmanın başlığı ve yayın tarihi belli olanlar kullanılmalıdır.
- Metin içinde atıf yapılmayan kaynaklar kaynakçada gösterilmemelidir.
- Kaynakça makalenin sonunda yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.

Yayımlanan yazıların sorumlulukları yazı sahiplerine aittir.

ŞEYH VASFÎ'NİN REYÂHÎN ADLI ESERİ

Mehmet ATALAY*

Özet

Şeyh Vafî, XIX. yüzyıl Türk edebiyatının güçlü şairlerindedir. Üç dilde şiir yazmıştır. Eski yeni tartışmalarında Muallim Nâcî'nin yanında yer almıştır. Tercümân-ı Hakikat, Saâdet ve Mürüvvet gazetelerinden şiir ve makaleleri yayınlanmıştır. Şiirlerinde Vafî ve Berki mahlaslarını kullanmıştır. 59 yıllık ömrüne farklı konularda yazılmış 12 eser sığdırmıştır. Metnini ve tercümesini sunduğumuz Reyâhîn adlı eseri Sa'dî ve Mevlânâ'dan yapılan alıntılarını içermektedir.

Anahtar kelimeler: *Şeyh Vafî, Türk Edebiyatı, Fars Edebiyatı, Tercüme, Sa'dî, Mevlânâ.*

SHEIKH VASFI'S WORK: REYÂHIN

Abstract

Sheikh Vafî is one of the great poets of Turkish literature in 19th century. He had poems in three languages. He had defended Muallim Naci in old and new poetry discussions. His poems and articles were published in the Tercüman-ı Hakikat, Saadet and Mürüvvet newspapers. They got Vafî and Berki as nickname at his poems. Along his fifty nine years of his life had 12 works in different topics. His work Reyahin that presented its text and translation in this article contains excerpts from Sadi and Rumi.

Keywords: *Sheikh Vafî, Turkish literature, Persian literature, translation, Sa'dî, Rumi.*

ŞEYH VASFÎ'NİN REYÂHÎN ADLI ESERİ

Klasik Türk edebiyatının üç dilde şiir yazabilen güçlü şâirlerinden olan Şeyh Vafî'nin asıl adı Ali olup 1851 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası, İstanbul Draman'daki Kefevî Tekkesi şeyhi Mehmed Râşid Efendi'dir. İlk bilgilerini babasından ve Fâtih Câmîi imamlarından Hoca Mustafa Efendi'den almıştır. Gelibolulu Hoca Tâhir Efendi'den *Mesnevî* ile Câmî ve Hâfız divanlarını okumuştur. 1866'da babasının ölümü üzerine 15 yaşındayken babasının yerine tekkenin şeyhliğine getirilmiştir. Dergâhtaki vazifesine devam ederken, Fâtih Merkez Rüşdiyesi'nde Kavâid-i Osmâniyye ve Mekteb-i Kuzât'da Kitâbet-i Resmîyye, Mekteb-i Nüvvâb'da Kitâbet ve İnşâ dersleri vermiştir. Tercümân-ı Hakikat, Saâdet ve Mürüvvet gazetelerinde şiir ve makaleleri yayımlanmıştır. Meclis-i Meşâyih üyeliğinde de bulunan Şeyh Vafî 1910 yılında vefat etmiş ve Draman Câmîi haziresinde babasının yanına defnedilmiştir. Ölümüne şâir Eşref tarafından tarih düştürülmüştür.

Tanzimat edebiyatının ikinci yarısında Muallim Nâcî ile Recâzâde Mahmud Ekrem arasındaki eski-yeni edebî tartışmalarında eski edebiyatı savunarak Muallim Nâcî'nin yanında yer almıştır. Asrî bir edebiyât-ı atîka oluşturma gayretinde bulunan Şeyh Vafî, 1895 yılında Mekteb mecmuasında yayımlanan Muhâdarât başlıklı makalesiyle, Ahmed Midhat Efendi ile Mustafa Hâzım ve Müstecâbîzâde İsmet arasında cereyan eden tartışmanın doğmasına sebep olmuştur. Şiirleri ve makaleleri Tercümân-ı Ahvâl ve Saâdet gazeteleri ile Maârif, Mekteb, Hazîne-i Fünûn, İmdâdü'l-midâd, Güneş ve Mürüvvet dergilerinde yayımlanmıştır. Daha çok Vafî, bazen de Berki mahlasını kullandığı şiirlerinde aşk, tabiat ve tasavvuf konularına yer vermiştir. Muallim Nâcî'ye büyük bir hayranlık duyan şâir, onun Mes'ûd-ı Harâbâtî mahlasıyla yazdığı birçok şiirine nazireler yazmıştır. Şeyh Vafî'nin şiirleri sâde, üslûbu selîs, nesri temizdir. Muallim Nâcî ile birlikte neşrettikleri *Şöyle Böyle* adlı eserin önsözünde Osmanlı şiiri hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, matalay0706@gmail.com

Tanzimattan sonraki dönemde daha çok Batılı şâir ve yazarlardan tercüme yapıldığı sırada, Şeyh Vasfî, Fars edebiyatının ünlü şâirlerinin şiirlerinden çeviriler yapmıştır. Yazdığı sarf ve nahiv kitapları uzun süre mekteplerde okutulmuştur.

Şeyh Vasfî, Mualim Nâcî'nin çok yakın dostu ve hayranı olup, edebî birikiminin önemli bir kısmını ona borçludur. Mualim Nâcî öldükten sonra 1896 yılında *Yâdigâr-ı Nâcî* adlı kitabı, Nâcî'nin gazete ve mecmualarda kalan şiirlerine çocukluğunda söylediği şiirlerin de ilâvesiyle yakın dostu Şeyh Vasfî tarafından neşredilmiştir. Müstecâbîzâde İsmet Bey, Tevfik Fikret, Cenab Şehabeddin, Neyzen Tevfik ve Hüseyin Sîret tarafından beğenilmiş ve taklit edilmiştir. Şeyh Vasfî dönemin önemli sanatçıları bu kadar çok etkilemesine rağmen, gerek kendisi gerekse eserleri fazla ön plana çıkmamıştır. Kendisi dönemin orta düzeyde bir şâiri olarak kabul edilmiştir.

Şiirlerinin büyük kısmını ihtiva eden *Cezebât* (İstanbul 1302)¹ adlı eserinin başında Arab ve Acem edebiyatlarını öğrenmeden yalnız Avrupa edebiyatını öğrenmenin şâir ve yazar olmaya yetmeyeceğini savunmuştur. Bu dönemde eski edebiyatın kesin savunucusu ise Hacı İbrahim Efendi ve onun etrafındaki sanatçılardır. Şeyh Vasfî, Halîl Edîb, Fâik Es'ad (Andelîb), Müstecâbîzâde İsmet, Mehmed Celâl, Ahmed Râsim, Sâmih Rif'at gibi sanatçılar *Hazîne-i Fünûn*, *Resimli Gazete*, *Musavver Ma'lûmât*, *Musavver Fen ve Edeb*, *İrtikâ* gibi dergi ve gazetelerde *Servet-i Fünûn*'a karşı sert eleştiriler yöneltmişlerdir.²

Şeyh Vasfî'nin iki kısımdan oluşan *Feyzâbâd* (İstanbul 1308) adlı eserinin birinci kısmı İranlı ünlü şâirlerden Enverî (ö. 1143), Câmî (ö. 1492), Hâtif-i İsfahânî (ö. 1783), Fahrüddîn-i Irâkî (ö. 1281), Sa'dî (ö. 1292), Hâtifî (ö. 1520), Selmân-ı Sâvecî (ö. 1376), Firdevsî (ö. 1020), Emîr Huseynî (ö. 1329), Sâib-i Tebrîzî (ö. 1676), Şeref-i Tebrîzî (ö. 1392-3), Nizâmî (ö. 1214) ve Husrev-i Dihlevî'nin (ö. 1325) bazı Farsça şiirlerinin tercümesini, ikinci kısmı ise şâirin kendi şiirlerini ihtiva eder.³

Şöyle Böyle (İstanbul 1302), Şeyh Vasfî ile Mes'ûd-i Harâbâtî unvanını kullanan Muallim Nâcî'nin, o dönem şiiriyle ilgili görüşlerine yer veren karşılıklı mektuplarından oluşur.

Bârîka (İstanbul 1308), Yavuz Sultan Selim'in Farsça şiirlerinden seçilen 166 beyit ve 12 mısra ile bunların Türkçe tercümesinden ibarettir.

Şeyh Vasfî'nin bu makalede metni sunulan *Reyâhîn* (1305) adlı eseri, Sa'dî'nin (ö. 1291) *Bûstân* ve *Gülîstân*'ma ait 27 ve Mevlânâ Celâleddîn'in (ö. 1273) *Mesnevî*'sine ait 18 şiir ve bunların Türkçeye çevirisini içermektedir.

Vasfî'nin diğer eserleri ise şunlardır: *Külliyât-ı İslâmiyye*, *Levâmi'* (1307), *Bedâyi'* (1310), *Sevâtî'* (1311), *Metâli'* (1314), *Münşeât-ı Şeyh Vasfî* (1316), *Muharrerât-ı Şeyh Vasfî*, *Nahv-i Osmânî* (1314 ve 1316), *Muhâdarât* (1318), *Sarf-ı Osmânî* (1326).⁴

Şeyh Vasfî'nin Reyâhîn Adlı Eseri

Mukaddime

Edîb-i me'âlî-me'ser Muallim Nâcî Efendi hazretleri âsâr-ı e'âzım-ı eslâftan manzûm bazı hikemî parçalar bi'l-intihâb zîrine tercümeleri yazılarak La Fontaine gibi bir risâle vücûda getirilmesini ihtâr buyurmuşlardı.

¹ Müzahir Kılıç - Mehmet Atalay, "Şeyh Vasfî ve Cezebât Adlı Eseri", *Doğu Araştırmaları*, 2011/2 sa. 8, s. 63-92.

² *Cezebât*, *Şeyh Vasfî (Metin aktarma ve Sözlük)*, Esra TOPÇU, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Mezuniyet tezi, Danışman: Doç.Dr. Ersin ÖZARSLAN, Bolu, 2010, 105 + 88 s.

³ Müzahir Kılıç - Mehmet Atalay, "Şeyh Vasfî ve Feyzâbâd Adlı Eseri", *Doğu Araştırmaları*, 2012/1, sa. 9, s. 5-40.

⁴ Şeyh Vasfî'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkındaki bu bilgiler alınırken şu eserlerden faydalanılmıştır: "Şeyh Vasfî", *DİA* (XXXIX, 71-72), Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, II, 273-274; "Vasfî Ali Efendi", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi* (VIII, 513-514), *Son Asır Türk Şairleri* (IV, 1948-1952) ve *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi* (II, 987, 1025, 1041).

Fakir de Muallim-i müşârünileyhin bu ihtâr-ı maârif-perverânesi üzerine Cenâb-ı Şeyh Sa'dî'nin Bûstân'ından, Hazret-i Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden intihâb ettiğim hikâyât-ı müfîdesinin zîrine meâlen tercümelerini yazarak Reyâhîn nâmını verdiğim şu risâleyi vücûda getirdim.

Reyâhîn, iki cihetle mûcib-i istifadedir:

Birincisi lisân-ı Fârisî tahsîline hizmet eder, ikincisi ibret-bahş-ı kâriîn olur.

Mekteb-i Rüşdiyelerde kavâid-i Fârisiyye okumuş bir çocuğa ezberletilerek tadrîs edilirse bu iki fâide-i mühimme istihsâl olunur.

Görülüyor ki: Eslâfın bu gibi âsârı hiçbir vakit kıymetten düşmüyor.

Üzerlerinden asırlar geçiyor da yine kıymetine hâlel gelmiyor. Belki mürûr-ı zamân şerefini artırıyor.

Fransız şâiri La Fontaine'in âsârından daha parlak pek çok manzûmeler mündericidir.

Bu sözüme Reyâhîn iki şâhid-i âdil olarak ikâme olunabilir.

Reyâhîn'in tercümelerden başka bir kusûru yoktur.

Bu kusûru da erbâb-ı mütâlaa asıllarındaki metânnet-i mükemmeleyle bağışlasınlar. Ve mina'llâhi't-tevfik. Şeyh Vasfî.

Reyâhîn

Sa'dî'nin Gulistân ve Bûstân'ından

1

یکی بر سر شاخ، بُن می برید خداوند بستان نگه کرد و دید

بگفتا گر این شخص بد می کند نه با من که با نفس خود می کند⁵

Birisi ucuna bindiği dalın dibini kesiyormuş.

Bostan sahibi bunu görünce demiş ki: Bu adam bana değil, kendine fenalık ediyor.

2

به دختر چه خوش گفت بانوی ده که روز نوا برگِ سختی بنه

همه وقت بردار مشک و سبوی که پیوسته در ده روان نیست جوی⁶

Bir köylü kadın, kızına şu sözleri ne güzel söylemiş: Vüs'at zamanında levâzım-ı taayyüşü ihzâr et.

Kırbani, destini daima dolu tut, çünkü her zaman köyün ırmağı akmaz.

3

شتر بیچه با مادر خویش گفت: بس از رفتن، آخر زمانی بخفت

بگفت ار به دست منستی مهار ندیدی کسم بارکش در قطار⁷

Bir deve yavrusu anasına demiş ki: Bu kadar yürümek yeter. Biraz da yat.

Anası demiş ki: Yular elimde olsaydı katar da yük çektiğimi kimse görmezdi.

⁵ Reyâhîn, s. 5; Bûstân-ı Sa'dî, s. 61, be. 690-691.

⁶ Reyâhîn, s. 5; Bûstân-ı Sa'dî, s. 82, be. 1210-1211.

⁷ Reyâhîn, s. 6; Bûstân-ı Sa'dî, s. 141-142, be. 2640-2641.

4

یکی پند می داد فرزند را نگه دار پند خردمند را
 مکن جور بر خردکان ای پسر که یک روزت افتد بزرگی به سر⁸
*Birisi oğluna akıllı olan babanın sözünü tut, diye şu öğüdü vermiş:
 Oğlum! Bir gün eline güç geçerse âcizlere zulmetme.*

5

شنیدم که دزدی درآمد ز دشت به دروازه سیستان برگذشت
 بدزدید بقال از او نیم دانگ برآورد دزد سیهکار بانگ:
 خدایا تو شبرو به آتش مسوز که ره می زند سیستانی به روز⁹
*İşittiğime göre, kırdan bir hırsız gelip Sistan pazarından geçmiş.
 Bakkalın biri onun değersiz bir şeyini çalınca zavallı hırsız feryat ederek
 şöyle demiş:
 İlâhî! Gece hırsızlık edeni ateşte yakma. Zira Sistanlılar gündüz haydutluk
 ediyorlar.*

6

صاحب دلی به مدرسه آمد ز خانقاه بشکست عهد صحبت اهل طریق را
 گفتم: میان عالم و عابد چه فرق بود تا اختیار کردی از آن این فریق را؟
 گفت: آن گلیم خویش به در می برد ز موج وین جهد می کند که بگیرد غریق را¹⁰
Bir ârif dervişlerle irtibatını keserek tekkeden medreseye gelmişti.

⁸ *Reyâhîn*, s. 6-7; *Bûstân-ı Sa'dî*, s. 63, be. 754-755.

⁹ *Reyâhîn*, s. 7; *Bûstân-ı Sa'dî*, s. 161, be. 3076-3078.

Tâhirü'l-Mevlevî (ö. 1951), Sa'dî'nin bu beyitlerinden ilham alarak "Hırsız ile Bakkal" adlı şiiri söylemiştir:

Şeyh Sa'dî yazıyor Bûstân'da	Zorlu bir hırsız olup Sistan'da
Kilid açmakla, duvar delmekle	Evlere her şeb edermiş hamle
Olarak san'at-ı sirkatte cesur	Saldırırmış gece çok kelb-i akır
Girdiği hânede ol şahs-ı denî	Hiç bırakmaz da gidermiş izini
Zâbita açmış iken ma'rekeyi	O, mühim saymaz imiş tehlikeyi
Girmemiş habsine as'as başının	Tuzu eksilmemiş aslâ aşının
Alarak zenbili bir gün yanına	Semtinin bakkalının dükkânına
Gitmiş, almak dilemiş bakkaldan	Ev için un ile yağdan, baldan
Tartıda bakkal efendi ermiş	Alınan şeyleri eksik vermiş
Hırsızın kalbi üzülmüş bundan	Demiş Allâh'na ki: Hey Yaradan
Ateşe yakma gece hırsızını	Ona at gündüzünün arsızını
Gece vakti beni as'as ⁹ kovalar	Güpegündüz bu herif böyle çalar
Kimsenin çekmeyerek dikkatini	Böyle serbestçe yapar sirkatini
Bazı esnafa bu fıkra ibret	Müşteri soyma değildir san'at
Bir malı satması az çok eksik	Olur insanlık için eksiklik
Bil ki sirkatle ticaret ayrı	Malı satmakla şakâvet ayrı
Bazılar müşteri aldatmakta	Kesbine kendi haram katmakta
Eşkıyalıkla bunun yok farkı	Eder insanı cehennem garkı
Düşünün bunları siz ey esnaf	Çarşı hırsızlığı olmaz insaf
Her kim eylesse bu kârı mu'tâd	Sarılrı gırlağına Hakk-ı ibâd

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Divanları, s. 212-213.

¹⁰ *Reyâhîn*, s. 8; *Gülistân-ı Sa'dî*, s. 104, 2. bab, 37. hikâye.

Kendisine dedim ki: Âlim ile âbid arasında ne fark vardır ki sûfilerin yolunu terk edip ulemanın yolunu seçtin.

Dedi ki: Onlar (âbidler, sufiler) dalgalardan yalnız kendi postunu kurtarıyor. Bunlar (âlimler) ise boğulanları kurtarmaya çalışıyor.

7

رہانید از دہان و دستِ گرگی	شنیدم گوسفندی را بزرگی
روانِ گوسفند از وی بنالید	شبانگہ کارد بر حلقش بمالید
چو دیدم عاقبت خود گرگ بودی ¹¹	کہ از چنگالِ گرگم درر بودی

İşittiğime göre büyüklerden birisi, bir koyunu kurdun pençesinden kurtarmış.

Geceleyin koyunu boğazlarken zavallı şöyle feryat etmiş:

Beni kurdun elinden kurtardın ama sonunda kurdum sen oldun.

8

بدو گفت دانندہای سرفراز	زبان کرد شخصی به غیبت دراز
مرا بدگمان در حق خود مکن	کہ یادِ کسان پیشِ من بد مکن
نخواہد بہ جاہ تو اندر فزود ¹²	گرفتم ز تمکینِ او کم نبود

Birinin gıybetini etmeye başlayan kişiye yüce bir ârif şöyle demiş:

Senin hakkında kötü düşünmememi istiyorsan benim yanımda kimseyi kötüleme.

Kötülemekle onun değerinin azaldığını farz edeyim, senin şerefın artmayacak ki.

9

کسی گفت شکرِ بخواہ از فلان	یکی را تب آمد ز صاحب‌دلان
بہ از جورِ رویِ تُرش بُردنم	بگفت ای پسر تلخی مُردنم
کہ روی از تکبرِ بر او سر کہ کرد ¹³	شکرِ عاقل از دستِ آن کس نخورد

Kâmil bir zat sıtmaya yakalanır. Birisi, sıtmanın defî için filandan şeker al, der.

O zat şu cevabı verir: Oğlum! Ölümün acısı senin pis suratının cevrini çekmekten daha iyidir.

Aklı olan, kibirden yüzünü sirke gibi ekşiten kişinin elinden şeker yemez.

10

بہ سرچشمہای بر بہ سنگی نیست	شنیدم کہ جمشیدِ فرخ‌سرشت
برفتند چون چشم بر ہم زدند	بر این چشمہ چون ما بسی دم زدند
ولیکن نبردییم با خود بہ گور ¹⁴	گرفتیم عالم بہ مردی و زور

¹¹ *Reyâhîn*, s. 9; *Gülistân-ı Sa'dî*, s. 100, 2. bab, 30. hikâye.

¹² *Reyâhîn*, s. 9-10; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 158-159, be. 3013-3015.

¹³ *Reyâhîn*, s. 10; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 148, be. 2751-2753.

برفتند و هرکس درود آنچه کشت
نمآند به جز نام نیکو و زشت¹⁵

İşittiğime göre, güzel huylu olan Cemşid, bir çeşmenin başındaki bir taşta şöyle yazdırmış:

Bu çeşme başında bizim gibi çok kişi zevk etmişlerdir. Fakat hepsi de bu zevkten gözlerini yumup göçüp gitmişlerdir.

Cihanı kahredici bir güçle zaptettik. Lâkin beraberimizde götüremedik.

Herkes ektiğini biçerek dünyadan gider. İyi ve kötü addan başka bir şey kalmaz.

11

چپ و راست گردیده بر مشتری	یکی نی شکر داشت در طیفری
که بستان و چون دست یابی بده	به صاحب دلی گفت در گنج ده
جوابی که بر دیده باید نیست	بگفت آن خردمند زیبا سرشت
ولیکن مرا باشد از نی شکر ¹⁶	تو را صبر بر من نباشد مگر

Birisinin bir tabla şeker kamışı varmış. Müşteri bulmak için sokaklarda dolaşmış.

Köyün kenarında bir ârife rastlayıp demiş ki: Efendi! Şeker kamışı al da paran olunca verirsin.

O güzel yaratılışlı akıllı kişi göze nakşedilecek şu cevabı vermiş:

Sen bana (benim borcumu) sabredemezsin ama ben şeker kamışına sabredebilirim.

12

که از هول او شیر نر ماده بود	گزیری به چاهی در افتاده بود
یکی بر سرش کوفت سنگی و گفت:	همه شب ز فریاد و زاری نخفت
که می خواهی امروز فریادرس؟	تو هرگز رسیدی به فریاد کس
ببین لاجرم بر که برداشتی ¹⁷	همه تخم نامردمی کاشتی

Yanında, korkudan erkek aslanın dişi mesabesinde olduğu bir köy kethüdası bir kuyuya düşmüş.

Bütün gece ıstıraptan uyuyamayıp feryat etmiş. Birisi başına bir taş atıp demiş ki:

Sen hiç kimsenin imdadına yetiştin mi ki bugün bir yardımcı arıyorsun.

Daima alçaklık tohumunu ektin. Şimdi nasıl ürün kaldırdığını gör.

13

عَلَم کرد بر تاک بستان سرش	یکی روستایی سَقَط شد خرش
چنین گفت خندان به ناطور دشت	جهان دیده پیری بر او برگذشت

¹⁴ Reyâhîn, s. 11; Bûstân-ı Sa 'dî, s. 52, be. 478-480.

¹⁵ Reyâhîn, s. 11; Bûstân-ı Sa 'dî, s. 188, be. 3743.

¹⁶ Reyâhîn, s. 12; Bûstân-ı Sa 'dî, s. 148, be. 2780-2783.

¹⁷ Reyâhîn, s. 13; Bûstân-ı Sa 'dî, s. 62, be. 724, 726-727.

مپندار جانِ پدر کاینِ جِمار
کند دفعِ چشمِ بد از کشتزار
که این دفعِ چوب از درِ کونِ خویش
نمی کرد تا ناتوان مُرد و ریش¹⁸

Bir köylünün eşeği ölür. Başını nazar değmesin diye bahçedeki asma dalına asar.

*Bir ihtiyar seyyah oradan geçerken gülerek bağcıya şöyle der:
Azizim! Bu eşeğin bahçeye göz değmesini def edeceğine sanma.
Çünkü zavallı, yaralanarak ölmedikçe sırtından sopayı def edememiştir.*

14

سیه کاری از نردبانی فتاد
شنیدم که هم در نَفَسِ جانِ بداد
پسر چند روزی گریستن گرفت
دگر با حریفان نشستن گرفت
به خواب اندرش دید و پرسید حال
که چون رستی از حشر و نشر و سؤال
بگفت ای پسر قصه بر من مخوان
به دوزخ درافتادم از نردبان¹⁹

*İşittiğime göre bir zalim merdivenden düşüp hemen can vermiş.
Oğlu birkaç gün ağladıktan sonra arkadaşlarıyla düşüp kalkmaya başlamış.
Babasını rüyada görüp, haşır neşir ile münkirin sualinden nasıl kurtuldun,
diye sormuş.*

Zalim baba şöyle demiş: Oğlum! Bana hikâye okuma. Merdivenden doğruca cehenneme düştüm.

15

دیدم گل تازه چند دسته
بر گنبدی از گیاه بسته
گفتم: چه بود گیاهِ ناچیز
تا در صفِ گل نشیند او نیز؟
بگریست گیاه و گفت: خاموش
صحبت نکند کرم فراموش
گر نیست جمال و رنگ و بویم
آخر نه گیاهِ باغِ اویم²⁰

*Bir çiçeklikte otlar bağlanmış birkaç demet taze gül gördüm.
Dedim ki: Değersiz bir ot nasıl olur da gül ile birlikte bulunur.
Ot ağlayarak dedi ki: Sus! Kerem sahipleri Hak sohbetini unutmaz.
Her ne kadar bende güzellik, renk ve koku yoksa da gülün yetiştiği bağda yetiştim.*

16

کسی گفت و پنداشتم طیب است
که دزدی به سامان تر از غیبت است
بدو گفتم ای یارِ آشفته هوش
شگفت آمد این داستانم به گوش
به ناراستی در چه بینی بهی
که بر غیبتش مرتبت می نهی

¹⁸ *Reyâhîn*, s. 14; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 139, be. 2589-2592.

¹⁹ *Reyâhîn*, s. 15; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 143, be. 2670-2673.

²⁰ *Reyâhîn*, s. 16; *Gülistân-ı Sa'dî*, s. 107-108, 2. bab, 46. hikâye.

بلی گفت دزدان تهوّر کنند به بازوی مردی شکم پُر کنند

ز غیبت چه می خواهد آن ساده مرد که دیوان سیه کرد و چیزی نخورد²¹

Birisi, hırsızlık gıybetten iyidir, diyordu. Ben bu sözü latife olarak kabul edip ona şöyle dedim:

Ey akli karışmış dost! Bu söz beni hayrete düşürdü.

Hırsızlığın ne meziyeti var ki onu gıybet tercih ediyorsun?

Evet, dedi. Hırsızlar cesaret ve bileklerinin gücüyle karınlarını doyururlar.

Gıybet eden o aptal ise günaha girer de hiç faydasını görmez.

17

همی یادم آید ز عهدِ صغر که عیدی برون آمدم با پدر

به بازیچه مشغول مردم شدم در آشوبِ خلق از پدر گم شدم

برآوردم از بس قراری خروش پدر ناگهانم بمالید گوش

که ای شوخ چشم آخرت چند بار بگفتم که دستم ز دامن مدار

به تنها نداند شدن طفل خرد که نتواند او راه نادیده برد²²

Hiç hatırımdan çıkmaz. Çocukluğumda bir bayram babamla gezmeye çıktık.

Bayram yerinde halkın oyunu ile meşgul olup kalabalıkta babamı kaybettim.

Babamı bulamadığım için ağlayıp feryat etmeye başladım.

Babam "Küstah! Sana bin kere eteğimi bırakma demedim mi?"

Küçük çocuk yalnız gitmeyi bilmez. Görülmeyen yola gitmek zordur." diyerek birden bire kulağımı çekti.

18

یکی را عسس دست بر بسته بود همه شب پریشان و دل خسته بود

به گوش آمدش در شب تیره رنگ که شخصی همی نالد از دست تنگ

شنید این سخن دزد مغلول و گفت ز بیچارگی چند نالی؟ بخت

برو شکر یزدان کن ای تنگ دست که دست عسس تنگ بر هم نیست

مکن ناله از بینوایی بسی چو بینی ز خود بینواتر کسی²³

Bekçi, birisinin ellerini sıkı sıkıya bağlamış olduğundan biçare bütün gece muztarip olur.

Hırsız o karanlık gece bir şahsın eli darlıktan şikâyet etmekte olduğunu duyup der ki:

Zarurettten ne kadar şikâyet ediyorsun, yat.

Ey fakir! Cenâb-ı Allâh'a şükret ki bekçi ellerini beni gibi sıkı sıkıya bağlamamış.

²¹ *Reyâhîn*, s. 17; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 159, be. 3016-3020.

²² *Reyâhîn*, s. 18; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 191, be. 3816-3820.

²³ *Reyâhîn*, s. 19; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 175, be. 3422-3426.

Senden daha âcizini görmüyor musun? Zarûretten o kadar şikâyet etme.

19

یکی گربه در خانه زال بود	که برگشته ایام و بدحال بود
دوان شد به مهمان سرای امیر	غلامان سلطان زندش به تیر
چکان خونس از استخوان، می‌دوید	همی گفت و از هول جان می‌دوید
اگر جستم از دست این تیرزن	من و موش و ویرانه پیرزن
نیرزد عسل، جان من، زخم نیش	قناعت نکوتر به دوشاب خویش ²⁴

Fakir bir koca karının evinde bir kedi varmış.

Bir gün koşarak emirin misafirhanesine gitmiş. Emirın köleleri biçareyi okla vurmuşlar.

Yaralarından kan aka aka can korkusuyla öteye beriye koşarak diyormuş ki:

Eğer bunların ellerinden kurtulursam bundan sonra koca karının viranesindeki farelerle kanaat ederim.

Azizim! Bal, arının iğnesinin yarasına değmez. Kendi pekmezine kanaat etmek daha güzeldir.

20

حکایت کنند از یکی نیک‌مرد	که اکرام حجاج یوسف نکرد
به سرهنگ دیوان نگه کرد تیز	که نطعش بینداز و ریگش بریز
بخندید و بگریست مرد خدای	عجب داشت سنگین دل تیره‌رای
چو دیدش که خندید و دیگر گریست	بپرسید کاین خنده و گریه چیست؟
بگفتا همی گریم از روزگار	که طفلان بیچاره دارم چهار
همی خندم از لطف یزدان پاک	که مظلوم رفتم نه ظالم به خاک ²⁵

Hikâye ederler ki: Güzel huylu birisi Haccâc'a tazim etmeyip kaba davranmış.

Haccâc divan çavuşuna: Şunu idam et, diye gazapla bakmış.

O zat bu zalimce emre karşı hem gülmüş, hem ağlamış.

Haccâc-ı zâlim o zatın böyle gülüp ağlamasına taaccüp ederek sebebini sormuş.

O zattan şu cevabı almış: Dört tane biçare çocuğum yetim kalacağı için ağladım.

Cenâb-ı Allâh'ın lütfuyla mezara zâlim olarak değil, mazlum olarak gireceğim için güldüm.

21

یکی در نجوم اندکی دست داشت	ولی از تکبر سری مست داشت
----------------------------	--------------------------

²⁴ *Reyâhîn*, s. 20; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 149, be. 2797-2802.

²⁵ *Reyâhîn*, s. 21-22; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 63, be. 737-738, 740-743.

بر گوشیار آمد از راه دور
دلی پُرادات، سری پُرغور
خردمند از او دیده بردوختی
یکی حرف در وی نیاموختی
چو بی بهره عزم سفر کرد باز
بدو گفت دانای گردن فراز
تو خود را گمان برده‌ای پُرخرد
انائی که پُر شد دگر چون بَرَد؟
ز دعوی پُری زان تهی می‌روی
تهی آی تا پُرمعانی شوی²⁶

Birisi nücum ilmine pek az intisabı olmakla beraber kibrinden kimseye iltifat etmezmiş.

Uzak bir yerden nücum ilmi tahsil etmek için büyük bir istekle Kûşyâr'ın²⁷ yanına gururla gitmiş.

Hakîm, ona gözünü dikip nücum ilminden bir harf öğretmemiş.

Bunun bir şey tahsil etmeden dönmeye mecbur olduğunu görünce alicenap hakîm demiş ki:

Sen kendini akıllı sanıyordun. Dolu olan bir kaba artık su koyulabilir mi?

Kâmil olduğun iddiasında bulunduğun için eli boş olarak dönüyorsun. Meânî ile dolmak istersen boş gel!

22

بزارید وقتی زنی پیش شوی
که دیگر مخر نان ز بقال کوی
به بازار گندم‌فروشان گرای
که این جو فروش است گندم نمای
نه از مشتری کز زحام مگس
به یک هفته رویش ندیده‌ست کس
به دل‌داری آن مرد صاحب‌نیاز
به زن گفت کای روشنایی، بساز
به امید ما کلبه این جا گرفت
نه مردی بود نفع از او واگرفت
ره نیک‌مردان آزاده گیر
چو استاده‌ای دست افتاده گیر²⁸

Bir kadın uygun bir vakitte kocasının huzurunda: Bundan sonra mahalle bakkalından ekmek almayıp buğdaycılar pazarından al. Bu bakkal bize buğday gösterip arpa satıyor.

Müşterinin çokluğundan değil, sineklerin izdihamından bir hafta kimse yüzünü görmemiştir.” diye şikâyet etmiş.

Himmetli adam karısına mülâyemetle demiş ki:

Gözümün nuru! Bakkalın ekmeğine kani ol. Bize güvenerek bu dükkânı açtı. Ondandır alışveriş etmemek mertlik değildir.

23

شنیدم که مردی غم‌خانه خورد
که زنبور بر سقف او لانه کرد
زنش گفت از اینان چه خواهی؟ مکن
که مسکین پریشان شوند از وطن

²⁶ *Reyâhîn*, s. 22-23; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 128, be. 2320-2325.

²⁷ Nücum ilminde mahir Gilanlı bir hakîm.

²⁸ *Reyâhîn*, s. 24; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 83, be. 1231-1236.

بشد مرد نادان پس کار خویش
گرفتند یک روز زن را به نیش
زن بی خرد بر در و بام و کوی
همی کرد فریاد و می گفت شوی:
مکن روی بر مردم ای زن ترش
تو گفتی که زنبور مسکین مکش
کسی با بدان نیکویی چون کند؟
بدان را تحمل، بد افزون کند²⁹

İşittiğime göre bir adam, evinin tavanında arılar yuva yaptığından bunların def'inin çaresini düşünür.

Karısı, bunları defetmeye kalkıştığını görünce der ki: Biçare arılardan ne istiyorsun. Yuvalarını bozma ki vatanlarından ayrı kalmasınlar.

Bunun üzerine akıllı adam arıların yuvalarını bozmaktan vazgeçip işine gider.

Bir gün arılar kadını ortaya alıp sokmaya başlarlar. Acıdan feryat ederek aşığı yukarı koştuğunu kocası görünce der ki:

Güzelim! Kocana darılma. Sen bana biçare arıları öldürme demiyor muydun?

Kimse kötülere iyilik etmesin. Bunların yersiz hareketlerine tahammül etmek kötülüklerinin çoğalmasına sebep olur.

24

یکی نان خورش جز پیازی نداشت
چو دیگر کسان برگ و سازی نداشت
کسی گفتش ای سغبه خاکسار
برو طبعی از خوان یغما بیار
قبا بست و چابک نوردید دست
قبایش دریدند و دستش شکست
همی گفت و بر خویشتن می گریست
که مر خویشتن کرده را چاره نیست
بلاجوی باشد گرفتار آز
من و خانه من بعد و نان و پیاز
جوینی که از سعی بازو خورم
به از میده بر خوان اهل گرم³⁰

Birisinin başka kimseler gibi ihtiyaçları mükemmel olmayıp soğandan başka yiyecek katığı yokmuş.

Birisi ona "Tembel! Ne duruyorsun, git imaretten biraz yiyecek al" demiş.

Bu zavallı da cübbesini giyip kollarını sığayarak mezkûr yere gitmiş.

Orada bunun cübbesini yıpratmışlar, kollarını kırmışlar.

İşittiğime göre, zavallı ağlayarak şu sözü dermiş:

Bu hâle sebep kendim oldum, kime ne diyeyim?

Harîs, bir zaman belâdan kurtulamaz. Bana evimdeki soğan, ekme yetiştir.

Kendi kesb-i yedimle yediğim arpa ekmeği kerîmin sofrasındaki simitten daha iyidir.

25

نکش، با غلامان یکی راز گفت
که این را نباید به کس باز گفت

²⁹ Reyâhîn, s. 25-26; Bûstân-ı Sa'dî, s. 98, be. 1598-1603.

³⁰ Reyâhîn, s. 27; Bûstân-ı Sa'dî, s. 148-149, be. 2789-2794.

به یک سالش آمد ز دل بر دهان
بفرمود جلاد را بی دریغ
که بردار سرهای اینان به تیغ
یکی زان میان گفت و زنهار خواست
مگش بندگان کاین گناه از تو خاست
تو اول نبستی که سرچشمه بود
چو سیلاب شد پیش بستن چه سود؟
تو پیدا مکن راز دل بر کسی
که او خود نگوید بر هر کسی
جواهر به گنجینه داران سپار
ولی راز را خویشتن پاس دار³¹

*Tekiş³², nüdemâsına bunu kimseye söylemeyin diye bir sır söyler.
Bir sene tereddüdden sonra söylediği sır, bir günde cihana münteşir olur.
(Tekiş), cellâdlara “bunların kılıç ile başlarını kes” diye bî-rahmâne
emreder.*

Bunlardan biri istîmân ederek der ki:

Bu hatâ evvelâ sizden sudûr etti. Bendelerinizi öldürmeyiniz.

*İbtidâ peykâr başını sedd etmelidir. Sel olduktan sonra önünü almak
mümkün olmaz.*

Kimseye sırrını söyleme. Zira o herkesin yanında söyler.

Cevâhiri hazînedârlara teslim et ammâ sırrını kendin muhâfaza eyle.

26

ندانم کجا دیده‌ام در کتاب
که ابلیس را دید شخصی به خواب
به بالا صنوبر، به دیدن چو حور
چو خورشیدش از چهره می تافت نور
فرارفت و گفت: ای عجب، این تویی!
فرشته نباشد بدین نیکویی!
تو کاین روی داری به حُسنِ قمر
چرا در جهانی به زشتی سَمَر؟
تو را سهمگین روی پنداشتند
به گرمابه در زشت بنگاشتند
شنید این سخن بخت برگشته دیو
به زاری برآورد بانگ و غریو
که ای نیک بخت این نه شکل من است
ولیکن قلم در کف دشمن است³³

Hangi kitapta gördüğümü hatırlamıyorum.

Bir şahıs şeytanı rüyada şöyle görmüş:

Boyda sanavber, sûrette melek peyker. Güneş gibi yüzünde nur parlıyormuş.

*Mezkûr kişi şeytanın yanına sokulup demiş ki: Senin böyle güzel olduğuna
şaşıyorum. Zira melek bile böyle güzel değildir.*

*Mademki böyle ay gibi yüzün var. Seni cihanda çirkinlikle niçin tavsif
ediyorlar?*

³¹ *Reyâhîn*, s. 28-29; *Büstân-ı Sa'dî*, 154, be. 2900-2906.

³² *Tekiş*, mülûk-i mâziyeden birisinin ismidir.

³³ *Reyâhîn*, s. 30; *Büstân-ı Sa'dî*, s. 49, be. 395-401.

397. beyit *Büstân-ı Sa'dî*'de yok. Bu beytin yerinde tamamen farklı olan şu beyit var:

دژم روی کرده‌ست و زشت و تباه؟
چرا نقش بندت در ایوان شاه

Seni korkunç yüzlü sanıp hamamda resmini pek çirkin yapıyorlar.

Bedbaht şeytan bu sözü işitince feryat ederek demiş ki: Mesut adam! O gördüğün benim şeklim değildir. Lâkin kalem düşman elindedir.

27

که نبود ز من دوربین تر کسی	چنین گفت پیش زغن کرکسی
بیا تا چه بینی بر اطراف دشت	زغن گفت از این در نشاید گذشت
بکرد از بلندی به پستی نگاه	شنیدم که مقدار یک روزه راه
که یک دانه گندم به هامون برست	چنین گفت دیدم گرت یاورست
ز بالا نهادند سر به نشیب	زغن را نماند از تعجب شکیب
گره شد بر او پای بندی دراز	چو کرکس بر دانه آمد فراز
چو بینایی دام خصمت نبود؟	زغن گفت از آن دانه دیدن چه سود
نباشد خذر با قدر سودمند ³⁴	شنیدم که می گفت و گردن به بند

Akbaba çaylağı benden uzak gören yoktur demiş.

Çaylak bu davayı tecrübe etmeden kabul etmek makul olduğunu bildiğinden: “Gel şu sahrada bakalım ne göreceksin” diye akbabayı imtihana çekmiş.

Akbaba bir günlük yol kadar yüksekten aşağıya bakarak demiş ki: Eğer bana inanırsan şu sahrada bir buğday tanesi var.

Çaylağın sabrı tükenip taaccüp ederek akbaba ile havadan aşağıya inmişler.

Akbaba, tanenin yanına gelince ayağı, uzun bir ipe geçip tuzağa takılmış.

Çaylak demiş ki: Mademki hasmın kurduğu tuzağı göremedin, bu taneyi uzaktan görmenin ne faydası olur?

İşittiğime göre, tuzakta iken akbaba, çaylağın şu itirazına bu cevabı vermiş: Kaza gelince sakınmanın faydası olmaz.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sinden

1

شیرگاووش خورد و بر جایش نشست	روستایی گاو در آخر ببست
کاو را می جُست شب آن کُنچ گاو	روستایی شد در آخر سوی گاو
پشت و پهلو، گاه بالا، گاه زیر	دست می مالید بر اعضای شیر
زهره اش بذریدی و دل خون شدی	شیر گفت ار روشنی افزون شدی
کو در این شب گاو می پندارم ³⁵	اینچنین گستاخ زان می خاردم

Bir köylü, öküzünü ahıra kapar. Bir aslan biçareyi yiyip yerine yatar.

Ahmak köylü, gece ahıra iner. Öküzünü arar.

Eliyle aslanın azasını okşayıp ötesini berisini kaşımaya başlar.

³⁴ Reyâhîn, s. 31-32; Bûstân-ı Sa'dî, s. 141, be. 2621-2616, 2629-2630.

³⁵ Reyâhîn, s. 34; Mesnevî-yi Ma'nevî, II/503-507.

Aslan der ki: Aydınlık olsaydı bu ahmağın ödü kopardı. Böyle küstahça arkamı kaşması beni öküzdü sandığımdandır.

2

کای تو منبر را سنی تر قایلی	واعظی را گفت روزی سالیلی
اندربین مجلس سؤالم را جواب	یک سؤالستم، بگو ای ذولباب
از سر و از دم کدامینش بهست؟	بر سر بارو یکی مرغی نشست
روی او از دم او می دان که به	گفت اگر رویش به شهر و دم به ده
خاک آن دم باش و از رویش بچه	ور سوی شهر است دم، رویش به ده
پر مردم همت است ای مردمان ³⁶	مرغ با پر می پرد تا آشیان

Bir vaize, bir gün cemaatten birisi: "Efendi! Sen kürsünün vâiz-i yegânesisin.

Bir sorum var: Onu bu mecliste cevapsız bırakmamamı rica ederim." diyerek şu soruyu sormuş:

Geçen gün kalenin burcuna kuş konmuştu. Bunun başı mı hayırlıdır, kuyruğu mu?

Vaiz şu cevabı vermiş: Kuşun yüzü şehre, kuyruğu köye ise yüzü, kuyruğundan hayırlıdır.

Yok kuyruğu şehre, yüzü köye ise kuyruğunun hâk-i pâyi ol. Yüzüne itibar etme.

İnsanlar! Kuş yuvaya kanatla uçar. İnsanın kanadı da himmetidir.

3

در بُن دیوار حفره می برید	این مثل بشنو که شب دزدی عنید
طُفُطُقِ آهسته اش را می شنود	نیم بیداری که او رنجور بود
گفت او را در چه کاری ای پدر؟	رفت بر بام و فرو آویخت سر
تو کیی؟ گفتا دهل زن ای سنی	خیر باشد، نیم شب چه می کنی
گفت کو بانگ دهل ای بوسُبل؟	در چه کاری؟ گفت می کوبم دهل
نعره یا حسرتا واؤئلتا ³⁷	گفت فردا بشنوی این بانگ را

Şu hikâyeyi iyi dinle! Muânid bir hırsız bir duvarın dibini delivermiş.

Yarı uyanık bir hasta, hırsızın tıktık sesini duymuş.

Hemen damın üzerine çıkıp başını aşağıya sarkıtarak demiş ki:

Baba! Hayrola, sen kimsin. Gecenin yarısında orada kuyu mu kazıyorsun?

Efendi! Davulcuym.

Ne yapıyorsun?

Davul çalıyorum.

³⁶ Reyâhîn, s. 35; Mesnevî-yi Ma'nevî, VI/129-134.

³⁷ Reyâhîn, s. 37; Mesnevî-yi Ma'nevî, III/2799-2804.

Hani davul sesi?

Bunun sesini “eyvah, eyvah” feryatları olarak yarın duyarsın!

4

که توی خواجه مُسِنُ تر یا که ریش؟	عارفی پرسید از آن پیرِ کشیش
بی زریشی بس جهان را دیده‌ام	گفت نه من پیش از او زاید‌هام
خویِ زشتِ تو نگردیده‌ست وشت	گفت ریشت شد سپید، از حال گشت
تو چنین خشکی ز سودایِ تُرید	او پس از تو زاد و از تو بگذرید
یک قدم زان پیشتر ننهاده‌ای	تو بر آن رنگی که اول زاده‌ای
خو نکردی زو مُخَلِّصِ روغنی ³⁸	همچنان دوغی تُرُش در معدنی

İhtiyar bir keşişe bir arif demiş ki: Sen mi ihtiyarsın, sakalın mı?

Keşiş şu cevabı vermiş: Ben sakalımdan önce doğdum. Sakalsız cihanda çok ömür sürdüm.

Arif demiş ki: Sakalın ağırdı da hâlâ kötü huyun güzelleşmedi.

O senden sonra doğduğu halde seni geçti. Sen hâlâ mütehasşirâne tirit sevdasında bulunuyorsun.

Sen hâlâ doğduğun gibisin. Bir ayak ileriye atamamışsın.

Sen henüz ekşi ayran gibisin. Hâlâ halis yağ izhar ediyorsun.

5

گر خیالی آیدت در شب به سر	آنچنانکه گفت مادر با پسر
تو خیالی زشت بینی از کمین	یا به گورستان و جایِ سهمگین
او بگرداند ز تو در حال رُو	دل قوی دار و بکن حمله بَرُو
آن خیالِ دیووش بگریخت تفت	زانکه بی ترسی به سویش هر که رفت
گر بدو این گفته باشد مادرش	گفت کودک آن خیالِ دیووش
زامرِ مادر، پس من آنکه چون کنم؟ ³⁹	حمله آرم، افتد اندر گردنم

Bir anne, oğluna şöyle demiş:

Oğlum! Evde, mezarlıkta, tehlikeli yerlerde kötü bir hayal görürsen korkma, üzerine yürü. O senden derhal yüz çevirir.

Korkusuzca hayale hücum edenden o hemen kaçır.

Çocuk annesine demiş ki:

Ya o hayale de annesi böyle demişse?

Hücum ettiğim gibi annesinin tembihi üzerine boynuma sarılırsa o zaman ne yapayım?

³⁸ *Reyâhîn*, s. 38; *Mesnevî-yi Ma'nevî*, VI/1780-1785.

³⁹ *Reyâhîn*, s. 39-40; *Mesnevî-yi Ma'nevî*, VI/4903-4908.

6

دزدکی از مارگیری مار بُرد
 زابلهی آن را غنیمت می‌شمرد
 وارheid آن مارگیر از زخمِ مار
 مار گشت آن دزدِ او را زار زار
 مارگیرش دید، پس بشناختش
 گفت از جانِ مارِ من پرداختش
 در دعا می‌خواستی جانم از او
 کش بیابم، مار بستانم از او
 شکر حق را کان دعا مردود شد
 من زیان پنداشتم، آن سود شد
 پس دعاها کان زیان است و هلاک
 وز کرم می‌نشود یزدانِ پاک⁴⁰

Acemi bir hırsız bir yılanın yılanını çalıp aptallığından, çaldığı yılanı ganimet saymış.

Yılan bunu sokup bağırtı bağırtı helâk etmiş olduğundan yılanı bu beladan kurtulmuş.

Yılanı hırsızın böyle helak olduğunu görünce bundan büyük bir ders alarak demiş ki:

Yılan hırsız helak etti. Dua ederken yılanımı çalanı bulmayı Cenâb-ı Hak'tan istiyordum. Allah'a çok şükür olsun ki o reddedildi. Ben duamın kabul edilmediğini zarar sanıyordum. Meğer o benim için faydalıymış.

Pek çok dualar helâke sebep olur. Cenâb-ı Allah, kereminden böyle duaları kabul etmez.

7

آن یکی نحوی به کشتی در نشست
 رُو به کشتیبان نهاد آن خودپرست
 گفت هیچ از نحو خواندی؟ گفت لا
 گفت نیم عمر تو شد در فنا
 دل شکسته گشت کشتیبان ز تاب
 لیک آن دم کرد خامش از جواب
 باد کشتی را به گردابی فکند
 گفت کشتی بدن نحوی بلند
 گفت نی ای خوش جوابِ خوبرو
 هیچ دانی آشنا کردن بگو؟
 گفت کُلّ عمرت ای نحوی فناست
 زانکه کشتی غرق این گرداب‌هاست⁴¹

Bir nahivci bir gemiye biner. Mağrur bir şekilde kaptana dönerek der ki: Kaptan! Nahiv okudun mu?

Nahivci, kaptandan "okumadım" cevabını alınca der ki: Öyle ise ömrünün yarısı zayi olmuş.

Kaptan bu davranıştan huzursuz olsa da karşılık vermeyip susmayı tercih eder.

Kasırga gemiyi bir girdaba düşürünce kaptan, nahivciye bağıra bağıra der ki: Çabuk söyle! Yüzmek bilir misin?

Kaptan, nahivciden "bilmem" cevabını alınca der ki: Öyleyse senin bütün ömrün mahvoldu. Zira geminin bu dalgalarda batması muhakkaktır.

⁴⁰ Reyâhîn, s. 40-41; Mesnevî-yi Ma'nevî, II/136-141.

⁴¹ Reyâhîn, s. 42; Mesnevî-yi Ma'nevî, I/2835-2840.

8

چار هندو در یکی مسجد شدند
 بهر طاعت راع و ساجد شدند
 مُؤذن آمد، از یکی لفظی بجست
 کای مُؤذن بانگ کردی، وقت هست؟
 گفت آن هندوی دیگر از نیاز
 هی سخن گفتی و باطل شد نماز
 آن سییم گفت آن دُوم را ای عمو
 چه زنی طعنه بر او؟ خود را بگو
 آن چهارم گفت حمدِ الله که من
 درنیفتادم به چه چون آن سه تن
 پس نمازِ هر چهاران شد تباہ
 عیب‌گویان بیشتر گم کرده راه⁴²

Dört Hintli bir mescide girip namaza dururlar.

Müezzin gelir, Hintlilerden birisi şöyle der: Müezzin efendi! Ezanı okudun mu, yoksa daha vakit var mı?

Buna diğer Hintli der ki: Yahu! Konuştun, namazın bozuldu.

Üçüncü Hintli ikinciye der ki: Amca, ona niye tan ediyorsun. Kendine et.

Dördüncü Hintli der ki: Elhamdülillah! Ben üçü gibi hata etmedim.

Böylece dördünün de namazı fasit olur. Başkalarını ayıplayanlar daha çok dalâlete düşerler.

9

گفت جالینوس با اصحابِ خود
 مر مرا تا آن فلان دارو دهد
 پس بدو گفت آن یکی ای ذوفنون
 این دوا خواهند از بهر جنون
 دور از عقل تو، این دیگر مگو
 گفت در من کرد یک دیوانه رو
 ساعتی در روی من خوش بنگرید
 چشمکم زد، آستین من درید
 گر نه جنسیت بُدی در من از او
 کی رخ آوردی به من آن زشت‌رو؟
 چون دو کس بر هم زند بی هیچ شک
 در میانشان هست قَدْرِ مشترک
 کی پرد مرغی مگر با جنسِ خود؟
 صحبتِ ناجنس گور است و لحد⁴³

Calinus, öğrencilerine demiş ki: Bana filan ilâcı verin.

Bunlardan birisi ona:

Ey züfünun! Bu ilâcı mecnunlar için alırlar. Böyle söz sana yakışmaz. Bir daha söyleme, demiş.

Hakîm, buna şöyle karşılık vermiş:

Bana bir deli gelip yüzüme gülerek baktı, göz kırptı, yenimi çekti.

Onunla benim ilgim olmasaydı o çirkin yüzlü bana bakar mıydı?

İki kişi ülfet ederse şüphesiz aralarında kader birliği vardır.

⁴² Reyâhîn, s. 43-44; Mesnevî-yi Ma'nevî, II/3027-3033.

⁴³ Reyâhîn, s. 44-45; Mesnevî-yi Ma'nevî, II/2095-2099, 2101-2012.

Kuşlar kendi cinsinden başkasıyla uçmazlar. Zira kendi cinsinden başkasıyla sohbet etmek mezara girmeye benzer.

10

آن یکی قُچ داشت، از پس می کشید	دزد قُچ را بُرد، خبلش را بُرید
چونکه آگه شد، دوان شد چپ و راست	تا بیابد کان قُچ بُرده کجاست
بر سر چاهی بدید آن دزد را	که فغان می کرد کای واوئِلتا
گفت نالان از چهای ای اوستاد؟	گفت همیان زرم در چه فتاد
گر توانی درزوی بیرون کشی	خمس بدهم مر تو را با دل خوشی
خُم صد دینار بستانی به دست	گفت او خود این بهای ده قُچست
گر دری بر بسته شد، ده درگشاد	گر قُچی شد، حق عوض اشتر بداد
جامه‌ها بر کند و اندر چاه رفت	جامه‌ها را بُرد هم آن دزد تفت ⁴⁴

Birisi koçunu arkasından çekerek götürüyormuş. Bir hırsız koçun ipini keserek çalmış.

Adam, koçun çalındığını anlayınca hırsız bulmak için sağa sola koşmaya başlamış.

Bir koyunun başında hırsızın feryat etmekte olduğunu görünce yanına sokularak demiş ki:

Usta! Niçin feryat ediyorsun?

Hırsız demiş ki:

Altın kesesi kuyuya düştü. Eğer inip çıkarabilirsen beşte birini veririm.

Keseyi çıkarırsan beşte biri yüz altındır.

Adam, kendi kendine:

Bu para koçun on katı değerinde. Bir kapı bağlanırsa on kapı açılır. Bir koç giderse Cenabı Allah yerine deve verir, diyerek derhal elbisesini çıkarıp kuyuya inmiş.

Hırsız da zavallının elbiselerini alıp kaçmış!

11

بر لب جو بود دیواری بلند	بر سر دیوار تشنه دردمند
مانعش از آب آن دیوار بود	از پی آب او چو ماهی زار بود
ناگهان انداخت او خشتی در آب	بانگ آب آمد به گوشش چون خطاب
از صفای بانگ آب آن ممتحن	گشت خشت انداز از آنجا خشت کن
آب می زد بانگ، یعنی هی تو را	فایده چه زین زده خشتی مرا؟
تشنه گفت آبا مرا دو فایدهست	من از این صنعت ندارم هیچ دست
فایده اول سماع بانگ آب	کو بود مر تشنگان را چون رباب

⁴⁴ Reyâhîn, s. 46-47; Mesnevî-yi Ma'nevî, VI/467-474.

فایدهٔ دیگر که هر خشتی کزین
برکنم، آیم سویِ ماءِ معین
کز کمی خشتِ دیوارِ بلند
پست تر گردد به هر دفعه که کند⁴⁵

Bir ırmağın kenarında yüksek bir duvar, bu duvarın arkasında zavallı bir susamış bulunur.

Bu zavallıya su almak için duvar mani olur. Balık gibi zavallı susuzluktan takatsiz kalıp birdenbire suya bir kerpiç atar. Suyun sesi kulağına sanki birisi hitap ediyormuş gibi gelir. Susuz, suyun sesinden hoşlanarak kerpiç koparıp atmaya başlar.

Sanki su der ki:

Yahu bana böyle kerpiç atmaktan ne fayda hâsıl olur.

Susamış şu cevabı verir:

Ey su! Bundan benim iki faydam var. Kerpiç atmaktan bir zaman fariğ olmam.

Birinci fayda şudur ki suyun sesini duymak susamışlara rebap gibi gelir.

İkinci fayda şudur ki şu duvardan her bir kerpiç koparışta suya yaklaşıyorum.

Zira kerpiç azaldıkça duvar açılır.

12

گفت پیری مر طبیبی را که من
در زحیرم از دماغِ خویشتن
گفت از پیریست آن ضعفِ دماغ
گفت بر چشمم ز ظلمت هست داغ
گفت از پیریست ای شیخِ قدیم
گفت پُشتم درد می آید عظیم
گفت از پیریست ای شیخِ نزار
گفت هر چه می خورم نَبود گوار
گفت ضعفِ معده هم از پیریست
گفت وقتِ دم مرا دم گیریست
گفت آری انقطاعِ دم بود
گفت ای احمق بر این بردوختی
از طبیبی تو همین آموختی؟
ای مُدَمَّعُ عقلت این دانش نداد
که خدا هر رنج را درمان نهاد؟
پس طبیبش گفت ای عمرِ تو شصت
این غضب وین خشم هم از پیریست⁴⁶

Bir ihtiyarla bir tabip arasında şöyle bir muhavere cereyan etmiş:

Doktor! Ben dimağımdan muztaribim.

Dimağ zaafı ihtiyarlıktandır.

Gözüm görmez oldu.

Ey şeyh-i kadim! Bu da ihtiyarlıktandır.

Arkama büyük bir dert müstevli oldu.

Ey zayıf şeyh! İhtiyarlıktandır.

Ne yemiş olsam hazmedemiyorum.

⁴⁵ Reyâhîn, s. 48-49; Mesnevî-yi Ma'nevî, II/3088-3095, 3097.

⁴⁶ Reyâhîn, s. 50-51; Mesnevî-yi Ma'nevî, II/1192-1194, 1196-1199, 1206-1207.

Midenin zaafı da ihtiyarlıktandır.

Söz söylerken nefesim tutuluyor.

Evet, nefes de tutulur. İhtiyar olunca pek çok illet baş gösterir.

(İhtiyar hiddetle) Ahmak, bundan başka söz söylemez misin? Tıp ilminden yalnız bunu mu öğrendin, cahil! Aklın bunu mu talim etti. Cenabı Allah her derde bir derman vermiştir.

İhtiyar! Ömrün altmışı tecavüz etmiş. Bu gazap da ihtiyarlıktandır.

13

پاسبانی خفت و دزد اسباب بُرد	رخت‌ها را زیر هر خاکی فُشرد
روز شد، بیدار شد آن کاروان	دید رفته رخت و سیم و اُشتران
پس بدو گفتند ای حارس بگو	که چه شد این رخت و این اسباب کو؟
گفت دزدان آمدند اندر نقاب	رخت‌ها بردند از پیشم شتاب
قوم گفتندش که ای چون تلّ ریگ	پس چه می کردی، کیبی، ای مُرده‌ریگ؟
گفت من یک کس بُدم، ایشان گروه	با سلاح و با شجاعت، با شکوه
گفت اگر در جنگ کم بودت امید	نعره‌یی زن کای کریمان برجهید
گفت آن دم کارد بنمودند و تیغ	که خمش، ورنه کشیمت بی‌دریغ
آن زمان از ترس بستم من دهان	این زمان هیهای و فریاد و فغان
آن زمان بست آن دم که دم زخم	این زمان چندانکه خواهی هی کنم ⁴⁷

Bir kervan halkı, içlerinden birisini bekçi yapıp gece yatmışlar. Bekçi uyuyunca kervan halkının eşya ve mallarını hırsızlar gelip çalmışlar.

Gündüz olmuş, uyuyanlar uyanmış. Bekçiye demişler ki:

Bekçi baba! Çabuk söyle! Mallarımız ne oldu, paralarımız nerede?

Bekçi şu cevabı vermiş:

Birtakım yüzü örtülü hırsızlar gelip malları gözümün önünde çaldılar.

Kervan halkı: “Sebatsız! Hırsızlar geldiği zaman ne yaptın?” deyince bekçi yine demiş ki:

Ben yalnız idim. Onlar silahlı, cesur bir güçlü topluluk idi.

Kervan halkı şöyle itiraz etmişler:

Müdafaa etmeyi göze almadıysan, bize “Efendiler! Kalkın” diye niçin seslenmedin.

Bekçi şu cevabı vermiş:

Hırsızlar “Sus, yoksa seni şimdi acımadan keseriz” diyerek bana bıçak, kılıç gösterdiler.

O zaman susmak zorunda kaldım. Şimdi feryat ediyorum. O zaman nefesim tutuldu, nasıl feryat edeyim. Şimdi istediğiniz kadar feryat ederim.

⁴⁷ Reyâhîn, s. 52-53; Mesnevî-yi Ma‘nevî, VI/542-551.

14

در عمامه خویش در پیچیده بود	یک فقیه‌ی زنده‌ها در چیده بود
چون در آید سوی محفل در خطیم	تا شود زفت و نماید آن عظیم
چون منافق اندرون رسوا و زشت	ظاهر دستار چون حله بهشت
تا بدین ناموس یابد او فتوح	روی سوی مدرسه کرده صبوح
منتظر استاده بود از بهر فن	در ره تاریک مردی جامه کن
پس دوان شد تا بسازد کار را	در ربود او از سرش دستار را
باز کن دستار را آنگه بئر	پس فقیهش بانگ برزد کای پسر
صد هزاران زنده اندر ره بریخت	چونکه بازش کرد آنکه می گریخت
ماند یک گز کهنه‌یی در دست او	زان عمامه زفت نابایست او
زین دغل ما را بر آوردی ز کار	بر زمین زد خرقة را کای بی عیار
از نصیحت باز گفتم ماجرا ⁴⁸	گفت بنمودم دغل لیکن تو را

Bir fakih, eski bez parçalarını toplayıp mahfile gittiği zamanlar -halka büyük görünsün diye- sarığının içine koymuş.

Sarığın yüzü cennet hüllesi gibi süslü, içi münafık gönlü gibi çirkin imiş.

Fakih, sabahleyin bu kıyafetle istifaze için medreseye gidermiş.

Karanlık bir yolda adam soymak için bir hırsız pusuda bekliyormuş. Fakihin başından sarığı kapıp koşmaya başlamış.

Fakih, bunun arkasından bağırp demiş ki:

Oğlum! Bir kere sarığı çöz de ondan sonra götür.

Hırsız fakihin bu tavsiyesi üzerine sarığı çözüp kaçarken yola içinden pek çok bez parçaları dökülmüş.

Hırsızın elinde -fakihin hiçbir işe yaramaz azametli amâmesinden- bir arşın eski bezden başka bir şey kalmamış.

Hırsız o bezi yere vurup demiş ki:

Kıymetsiz! Bu hile sebebiyle beni kârımdan alıkoydun.

Fakih şu cevabı vermiş:

Sana hile yaptım. Lâkin nasihat yoluyla macerayı doğruca söyledim.

15

زار می نالید و بر می گفت سر	کودکی در پیش تابوت پدر
تا تو را در زیر خاکی آوورند	کای پدر آخر کجالت می برند؟
نی در او قالی و نه در وی حصیر	می برندت خانه تنگ و زحیر

⁴⁸ *Reyhân*, s. 54-55; *Mesnevî-yi Ma'nevî*, IV/1578-1579, 1581, 1583-1586, 1589-1590, 1592.

نی چراغی در شب و نه روز نان
نی درش معمور، نی بر بام راه
چشم تو که بوسه‌گاهِ خلق بود
خانه بی‌زینهار و جای تنگ
زین نسق اوصافِ خانه می‌شمرد
گفت جوحی با پدر ای ارجمند
گفت جوحی را پدر، ابله مشو
این نشانی‌ها که گفت او یک به یک
این نشانی‌ها که گفت او یک به یک

*Bir çocuk babasının tabutu önünde başını döverek şöyle feryat ediyormuş:
Baba! Seni nereye götürüyorlar? Orada ne kapı var, ne halı var, ne de hasır.
Gece kandil yok, gündüz ekmek. Orada ne yemek kokusu var, ne de izi.
Kapısı mamur değil, bacasına da yol yok. Yardımcı olacak bir komşu
bulunmaz.*

Hayatında gözün, halkın busegâhı idi. Bu karanlık oda nasıl olur?

Bu amansız bir hanedir, dar bir yerdir. İçinde ne yüz kalır ne renk.

Çocuk, mezarı bu şekilde tavsif edip gözlerinden kanlı yaşlar saçarmış.

Çocuğun bu feryadını işiten bir (çapkın) babasına demiş ki:

Baba, vallahi bunu bizim eve götürüyorlar.

Babası şu cevabı vermiş:

Ahmak olma.

(Çapkın) da şöyle demiş:

*Baba, beyan ettiği alâmetleri işitmiyor musun? Bu bir bir söylediği sözler
şüphesiz bizim evin evsâfına dâirdir.*

16

اشتر و گاو و فُچی در پیش راه
گفت فُچ بخش ار کنیم این را یقین
لیک عمر هر که باشد بیشتر
گفت فُچ با گاو و اشتر کای رفاق
هر یکی تاریخ عمر اُندا کُنید
گفت فُچ مَرچ من اندر آن عهود
گاو گفتا بوده‌ام من سال خورد
جفت آن گاوَم کش آدم جَدّ خلق
یافتند اندر رَوش بندی گیاه
هیچ کس از ما نگردد سیر ازین
این علف اوراست اُولی، گو بخور
چون چنین افتاد ما را اتفاق
پیرتر اُولی ست باقی تن زنید
با قچ قربان اسماعیل بود
جفت آن کاوی کِش آدم جفت کرد
در زراعت بر زمین می کرد فُلُق

⁴⁹ *Reyhân*, s. 57-58; *Mesnevî-yi Ma'nevî*, II/3116-3126.

چون شنید از گاو و قوچ اشتر شگفت
 در هوا برداشت آن بندِ قصیل
 سرفرو آورد و آن را برگرفت
 اشتر بُختی، سَبُک، بی‌قال و قیل
 که مرا خود حاجتِ تاریخ نیست
 کین چنین جسمی و عالی گردنیست
 خود همه کس داند ای جانِ پدر
 که نباشم از شما من خردتر
 داند این را هر که زاصحابِ نهاست
 که نهاد من فزون تر از شماست⁵⁰

Deve, öküz, koç üçü birlikte giderken yolda bir demet ot bulmuşlar.

Koç "Arkadaşlar! Bu otu aramızda taksim edecek olsak hiçbirimiz bununla doymaz."

Lâkin kimin ömrü çok ise bu ot ona layıktır. Varsın yesin.

Mademki böyle bir nimete nail olduk, herkes yaşını söylesin, bu nimete en yaşlı olan müstahaktır, diğerleri sükût etsin" şeklinde bir mukaddime serd ettikten sonra demiş ki:

Ben Hazret-i İsmail'in kurbanıyla beraber bir otlakta otlardım.

Öküz buna karşı demiş ki:

Ben Ebu'l-beşer'in ziraat için yeryüzünü sürdüğü öküzün eşiyim.

Deve, öküzden, koçtan bunu işitince hayret ederek başını eğmiş, ot demetini ağzına alıp yukarı kaldırdıktan sonra demiş ki:

Benim için tarihe hacet yoktur. Zira ben böyle bir cisme, şöyle uzun bir boyna sahibim.

Herkes bilir ki ben sizden küçük değilim. Akıllı olan benim sizden muhterem olduğumu teslim eder.

17

شیر و گرگ و روبه‌هی بهر شکار
 چونکه رفتند این جماعت سوی کوه
 رفته بودند از طلب در کوهسار
 در رکاب شیر با فرّ و شکوه
 گاو کوهی و بز و خرگوش زفت
 یافتند و کار ایشان پیش رفت
 گفت شیر ای گرگ این را بخش کن
 گفت ای شه گاو وحشی بخش توست
 معدلت را نو کن ای گرگ کهن
 آن بزرگ و تو بزرگ و زفت و چُست
 روبها خرگوش بستان بی غلط
 بز مرا که بز میانه‌ست و وسط
 چونکه من باشم تو گویی ما و تو؟
 شیر گفت ای گرگ چون گفتمی بگو
 پیش چون من شیری بی‌مثل و ندید؟
 گرگ خود چه سگ بود کو خویش دید
 پیشش آمد، پنجه زد او را درید
 گفت پیش‌آی خری کو خود خرید
 گفت این را بخش کن از بهر خورد
 بعد از آن رو شیر باروباه کرد
 چاشت خوردت باشد ای شاه‌گزین
 سجده کرد و گفت کاین گاو سمین

⁵⁰ *Reyhân*, s. 59-60; *Mesnevî-yi Ma'nevî*, VI/2457-2459, 2474-2483.

وان بز از بهر میان روز را
 یخنیی باشد شه پیروز را
 و آن دگر خرگوش بهر شام هم
 شب چره این شاه با لطف و کرم
 گفت ای روبه تو عدل افروختی
 این چنین قسمت ز که آموختی؟
 از کجا آموختی این ای بزرگ؟
 گفت ای شاه جهان از حال گرگ⁵¹

Aslan, kurt, tilki azametli aslanın rikâbında avlanmak için dağa gitmişler. Talihleri yardım ederek bir yaban öküzü, bir dağ keçisi ve bir semiz tavşan bulmuşlar.

Aslan, kurda demiş ki:

Arkadaş! Bu avları taksim et. Koca kurt adaleti tecdit eyle.

Kurt şöyle taksim etmiş:

Yaban öküzü sizin kısmetinizdir. O da büyüktür, siz de büyüksünüz.

Dağ keçisi vasat olduğu için benim hakkımdır.

Tilki kardeş! Tavşanı da münasip olduğu için sen al.

Aslan büyük bir vakarla demiş ki:

Küstah! Ne dedin. Bir daha söyle. Ben varken sen nasıl ben sen diyebiliyorsun.

Kurt ne köpektir ki benim gibi benzersiz bir aslanın huzurunda varlık gösteriyor. Mağrur! Yanıma gel.

Kurt aslanın önüne gelince bir pençede parlayıp tilkiye hitap ederek demiş ki:

Bunu sen taksim et.

Tilki secde edip aslana demiş ki:

Efendimiz! Semiz öküz kuşluk yemeğiniz olsun. Bu dağ keçisi gündüz efendimiz gibi güçlü bir hükümdara yahni olmaya yakışır.

Tavşan da efendimizin kemal-i izzetle akşam kahvaltısı olsun.

Aslan, bu taksimi görünce tilkiye demiş ki:

Aferin! Avları taksimde adil oldun. Bu taksimi kimden öğrendin.

Aslanın bu sorusuna tilki şu cevabı vermiş:

Bu taksimi kurdun hâlimden öğrendim.⁵²

18

آن یکی مرغی گرفت از مکر و دام
 مرغ او را گفت ای خواجه همام
 تو بسی گاوآن و میشان خوردهای
 تو بسی اشتر به قربان کردهای

⁵¹ *Reyâhîn*, s. 62-63; *Mesnevî-yi Ma'nevî*, I/3013, 3032-3033, 3042, 3044-3049, 3104-3109.

⁵² Necip Fazıl Kısakürek (ö. 1983) Destan adlı şiirinde ülkenin gidişatını anlatırken şöyle demiştir:

Allah'ın on pulunu bekleye dursun on kul;
 Bir kişiye tam dokuz, dokuz kişiye bir pul.

Bu taksimi kurt yapmaz kuzulara şah olsa;
 Yaşasın, kefenimin kefilî karaborsa!

تو نگستی سیر ز آن‌ها در زَمَن
 هم نگردی سیر از اجزای من
 هَلْ مرا تا که سه پندت بردهم
 تا بدانی زیر کم یا ابلهم
 اوّل آن پند هم در دست تو
 ثانیس بر بام کهگل بست تو
 و آن سوّم پندت دهم من بر درخت
 آنچه بر دست است، این است آن سخن
 که از این سه پند گردی نیک‌بخت
 بر کفش چون گفت اوّل پند زفت
 گشت آزاد و بر آن دیوار رفت
 گفت دیگر بر گذشته غم مخور
 چون ز تو بگذشت، زان حسرت مبر
 بعد از آن گفتش که در جسمم کتیم
 ده درم سنگ است یک ذرّ یتیم
 دولت تو بخت فرزندان تو
 بود آن گوهر به حق جان تو
 فوت کردی ذرّ که روزی ات نبود
 که نباشد مثل آن ذرّ در وجود
 آنچنانکه وقت زادن حامله
 ناله دارد، خواجه شد در غلغله
 مرغ گفتش نی نصیحت کردم
 که مبادا بر گذشته دی غمت؟
 چون گذشت و رفت، غم چون می‌خوری
 یا نکردی فهم پندم یا کری؟
 و آن دوم پندت بگفتم کز ضلال
 هیچ تو باور مکن قول مُحال
 من نیم خود سه درم سنگ ای اسد
 خواجه باز آمد به خود، گفتا که هین
 گفت آری خوش عمل کردی بدان
 خواجه باز آمد به خود، گفتا که هین
 پند گفتن با جهول خوابناک
 گفت آری خوش عمل کردی بدان
 چاک حُمق و جهل نپذیرد رفو
 پند گفتن با جهول خوابناک
 تخم افکندن بود در شوره خاک
 تخم حکمت کم دهش ای پندگو⁵³

Birisi, kurduğu tuzakla bir kuş tutmuş. Kuş avcıya demiş ki:

Efendi! Sen pek çok öküz, koyun yiyip semiz kuşlar yemişsindir.

Hiçbir vakit bunlarla doymadın. Benim etimle de doymazsın.

Beni azat edersen sana üç öğüt veririm. Akıllı mıyım ahmak mıyım, o zaman anlarsın.

Birinci öğüdü elinde, ikincisini damın üzerinde, üçüncüsünü de ağaçta veririm. Eğer bu öğütlerle amel edersen mutlu olursun.

Elinde söyleyeceğim öğüt şudur: Kimden işitirsen işit muhal olan söze sakın inanma.

Kuş bu önemli öğüdü avcının elinde söyleyip azat olunca duvarın üzerine konarak demiş ki:

Bir zaman geçmişe gam yeme. Bir şey elinden çıkarsa mütehassir olma.

Bundan sonra söze şu şekilde devam etmiş:

⁵³ Reyâhîn, s. 65-67; Mesnevî-yi Ma'nevî, IV/2245-2265.

Vücudumda on dirhem taş ağırlığında gayet kıymetli bir inci gizliydi. Bu inci canın hakkı için senin bâis-i devletin, evlâd ve ahfâdının mûcib-i saâdeti olacaktı.

Yazık ki elinden kaçırdın. Kısmetin değılmiş.

Varlık âleminde bu incinin benzeri daha görülmemiştir.

Avcı kuştan bunu işitince kemâl-i tahassürle feryâd etmeye başlamış.

Kuş avcıya demiş ki: Geçmişe gam yeme demedim mi? Mademki bu nimet elinden gitti niçin üzülüyorsun?

Ya benim verdiğim öğüdü anlamadın yahut sağırsın.

Sana ikinci olarak muhal olan şeye inanma dememiş miydin?

Ahmak ben üç dirhem gelmem. Vücudumda on dirhem inci nasıl bulunabilir?

Avcı, aklını başına toplayıp demiş ki: Canım kuş! Üçüncü öğüt ne, bari onu söyle.

Kuş şu cevabı vermiş: Öbürleriyle güzel amel ettin de üçüncüyü de ucuzca söyleyemem.

Gafil cahile öğüt vermek çorak yere tohum ekmeye benzer.

Ahmaklık ve cehalet yırtığı yama kabul etmez. Nâsıh! Cevher-i hikmeti zâyi etme!

Kaynaklar

Banarlı, Nihad Sâmi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I-II, İstanbul 1971.

Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333.

Bûstân-ı Sa'dî, nşr. Gulâmhuseyn Yûsufî, Şirket-i Sihâmî ve İntişârât-ı Hârezmî, Tahran 1359 hş.

Gülistân-ı Sa'dî, nşr. Gulâmhuseyn Yûsufî, Şirket-i Sihâmî ve İntişârât-ı Hârezmî, Tahran 1373 hş.

İbnülemin Mahmut Kemal İnal, *Son Asır Türk Şairleri*, I-IV, İstanbul 1988 (IV, 1948-1952)

Kılıç, Müzahir - Atalay, Mehmet, "Şeyh Vasfî ve Cezebât Adlı Eseri", *Doğu Araştırmaları*, 2011/2 sa. 8, s. 63-92.

Kılıç, Müzahir - Atalay, Mehmet, "Şeyh Vasfî ve Feyzâbâd Adlı Eseri", *Doğu Araştırmaları*, 2012/1, sa. 9, s. 5-40.

Mevlânâ Celâleddîn, *Mesnevî-yi Ma'nevî*, I-II, haz. Tevfik Subhânî, Sâzmân-i Çâp ve İntişârât, Tahran 1390 hş.

Özsarı, Mustafa, "Şeyh Vasfî", *DİA: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2010, XXXIX, 71-72.

Özsarı, Mustafa, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşamış Bir Neo-Klasik Şeyh Vasfî*, Altınpost Yayınları, Ankara 2013.

Şeyh Vasfî, *Reyâhîn*, seçen ve çeviren: Şeyh Vasfî, Mihran Matbaası, İstanbul 1305.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin Türkçe ve Farsça Divanları, haz. Mehmet Atalay, Erzurum 2005.

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, Dergâh Yayınları, İstanbul 1998. (VIII, 513-514)

BİR İRANLI DEVLET ADAMININ GÖZÜYLE KIZILAY: ALİ ASGAR HİKMET'İN TÜRK KIZILAYI'NI ZİYARETİ

*Ahmet ÖZDİNÇ**

*Turgay ŞAFAK***

Özet

İranlı devlet adamı ve dönemin İran Kızılay başkanvekili olan Ali Asgar Hikmet 1951'de Türkiye'yi ziyaret ederek Türk Kızılayı ile temaslarda bulunmuştur. Hikmet, temasları esnasında yaşadığı deneyimlerini Reh-âverd-i Hikmet adını verdiği hatıratında anlatmıştır. Makalede hatıratın yola çıkarak dönemin Türk Kızılayı'nın fiziki ve insani kapasitesi ortaya kondu. Metinde geçen önemli isimler ve Kızılay kurumları ile ilgili detaylı bilgiler sunuldu. Türk ve İran Kızılay'larının mukayesesine de imkân tanıyan metin farklı bir açıdan dönemin insani yardım faaliyetlerini görmeye yarayacaktır.

Anahtar kelimeler: Kızılay; Ziyaret; Hatırat; İran

TURKISH RED CRESCENT THROUGH THE EYES OF AN IRANIAN STATESMAN: ALI ASGHAR HEKMAT'S VISIT TO RED CRESCENT**Abstract**

Iranian statesman and deputy president of the Iranian Red Crescent Society Ali Asghar Hekmat, in 1951, during his visit to Turkey he had contacts with the Turkish Red Crescent. Hekmat described his experiences during his contacts in his memoirs, named Reh-averd-i Hikmet. In the article, the physical and human capacity of the Turkish Red Crescent was revealed. The text was presented with detailed information about the important names and institutions of Red Crescent. The text, which allows comparison of the Turkish and Iranian Red Crescent, will serve to see the humanitarian activities of the period from a different perspective.

Keywords: Red Cross; travel; history; Iran

* Dr., serbest araştırmacı. ozdincahmed@gmail.com

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, turgaysafak@gmail.com

Giriş

Seyahatlerin dünya tarihinin seyrini etkilemede sahip oldukları önem yadsınmaz. Seyahatler sayesinde kültürler arasında bilgi, görgü ve tecrübe paylaşılır. Eski zamanlardan beri seyahatler, bu paylaşım hizmet eden en önemli araçlar olagelmışlerdir. Bu sebeple seyahatnameler, birçok disiplinin konusu olmuştur. Seyahatnameler toplumlara kendi dışındaki dünya ile ilgili bilgi verdiği gibi aynı zamanda dış dünya tarafından nasıl algılandığını tespit etmeye de imkân tanımaktadır.

Pek çok ülkenin modernleşme tarihiyle ilgili ilk bilgi ve belgeler, Avrupa'ya resmi ya da gayrresmi yollarla giden kimselerin kaleminden çıkan eserlerdir. Özellikle resmi elçilik görevinde bulunanların kaleme aldıkları layihalar, raporlar ve notlar bu alandaki ilk belgelerdir. Bu belgelerden hareketle modernleşme tarihimizin meseleleri ve temsilcileri hakkında geniş bilgiye sahip olur, onların tecrübelerinin ve anlatımlarının izlerini sürebiliriz.

Bizim Avrupa ile olan ilişkilerimiz yanında diğer coğrafyalardan bu topraklara seyahat eden kimselerin tecrübeleri de dikkat çekicidir. Zira imparatorluk bakiyesi olarak İstanbul ve Türkiye her zaman seyyahların ilgi odağı olmuştur. Gerek seyahat maksatlı gerek resmi görev dolayısıyla İstanbul'a gelenlerin kaleme aldıkları notlar, izlenimler, hatıralar Türkiye'nin dış dünya tarafından algılanışına dair önemli ipuçları verir. Başta İstanbul olmak üzere Türk şehirleri farklı coğrafyalardaki Müslüman devletlerin ve milletlerin ilgisine mazhar olmuştur. Tarih boyunca devam eden bu ilgi İran'dan Orta Asya'ya, Hindistan'dan Afrika'ya kadar pek çok Müslümanın Türkiye'ye gelmesine zemin hazırlamıştır. Bu kimselerin ülkemiz hakkındaki gözlemleri, değerlendirmeleri ve tasvirleri farklı bir fotoğraf olarak yansımaktadır. Modernleşme tecrübemizin diğer coğrafyaların gözünden nasıl değerlendirildiği nasıl algılandığı başlı başına bir tahlil manasına gelir. İşte böyle bir tecrübenin temsilcilerinden biri de İranlı devlet adamı İran Kızılay'ı başkan vekili Ali Asgar Hikmet'tir.

Gereç ve Yöntemler

Çalışmamızda İranlı devlet adamı Ali Asgar Hikmet'in bugün 150 yaşında olan Türk Kızılay'ını ziyareti ve bu ziyaret sırasında aldığı notlardan hareketle dönemin Türk ve İran Kızılaylarının mukayesesi yapılmıştır. Bir dönem fotoğrafı olan makale, seyahatnamede geçen isimler, kurumlar ve mekânları detaylı bir şekilde ortaya koymuş, tıp tarihi açısından önemi vurgulanmıştır.

Seyahatname Ali Asgar Hikmet'in, Reh-âverd-i Hikmet: Şerh-i müsâfîret-hâ ve Sefernâme-hâ-yi Mirza Ali Asgar Han Hikmet-i Şirazi adlı eserinden alınmış ve Farsça aslından tercüme edilmiştir.

Bulgular

Ali Asgar Hikmet ve Kızılay Ziyareti

1893 yılında Şiraz'da dünyaya gelen Ali Asgar Hikmet, şehrin eşrafından Muazzamuddevle-i Şirâzî lakaplı Mirza Ahmed Ali Hikmet'in oğludur. Annesi de yine Şiraz'ın ileri gelenlerinden Hacı Mirza Hasan'ın kızıdır. Asgar ilk tahsil yıllarında babasının gözetimi altında Farsça, Arapça ve İngilizce dillerini öğrenmeye başladı. 22 yaşına kadar Şiraz'da Medrese-i Mansûriyye ve Mesûdiyye'de eğitim aldı. 1915 yılında Tahran'a giderek Amerikan Koleji'nde eğitim hayatını sürdürdü. Bu okuldaki öğrenciliği esnasında dönemin tanınmış hocalarından hususî dersler aldı. 1919'da kolejden mezun olduktan sonra, Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başladı. 6 yıl sonra bakanlık müfettişi oldu. Bu görevini iki yıl sürdürdükten sonra 1925'te Adalet Bakanlığında memuriyet hayatına devam etti. 1930 yılında Fransa'ya giderek orada hukuk eğitimi aldı. 1934'te Tahran'a dönerek tekrar Eğitim Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başladı. 1935 yılında Tahran Üniversitesi'nin rektörü oldu. 1947 yılında Londra'da UNESCO İran Komisyonu ve Millî Eserler Kurumu başkanı olarak görev aldı. Bu görevin ardından Dışişleri Bakanlığında müsteşarlık ve bakanlık yaptı. 1848 ile 1954 yılları arasında İran Kızılayı olan Şir ü Hürşid-i Sürh'ün başkan vekilliğini yaptı. 1953 yılında ise Hindistan'da büyükelçiliğe tayin edildi. Hindistan'da birkaç üniversiteden fahri doktora alan Hikmet, 1957 yılında emekliye ayrıldı. Yazma ve matbu eserlerden oluşan kütüphanesini Tahran Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanesine bağışladı. 1980'de

Tahran'da vefat eden Ali Asgar Hikmet, doğduğu şehir olan Şiraz'da defnedildi. Dil, edebiyat, tarih, felsefe, hukuk gibi pek çok alanda eserler kaleme alan bu büyük devlet ve kültür adamı, birçok müze ve kütüphanenin de kurucusudur.

İran Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kısa Tarihçesi

İran ilk kez 1864 yılında Nâsırüddin Şah döneminde Cenevre'de imzalanan konvansiyonu kabul ederek uluslararası Kızılhaç örgütüne katılmıştır. 1899 yılında Muzafferüddin Şah'ın¹ Cenevre Konvansiyonunu imzalaması ve Abdussamed Mümtâzü's-Saltana'nın² 1906 yılında gerçekleşen Kızıl Haç konferansına katılımı ve Hilal-i Ahmer ile Şir ü Hurşid-i Sürh'ün İslam ülkelerinin resmi nişanı olarak onaylanması dışında ciddi bir yardım faaliyeti gerçekleştirilmemiştir.³

Şir ü Hurşid-i Sürh, 8 Şubat 1923 tarihinde veliht olan Muhammed Hüseyin Mirza'nın fahri başkanlığında teşkil olundu ve aynı yılın mart ayında tüzüğü yayımlandı. 10 bölüm ve 60 maddeden oluşan tüzükte cemiyetin tam adı "Cemiyet-i Şir ü Hurşid-i Surh-i İran" şeklindedir. Tüzükte cemiyetin faaliyet alanı ve sorumlulukları ayrıntılı olarak yer almıştır. Cemiyetin en önemli ilk faaliyeti Türbet-i Hayderiye şehrinde meydana gelen depremde zarar gören bölge halkına yardım ulaştırmak olmuştur.⁴ Cemiyet ilk resmi toplantısını bu hadise sonrası 27 Temmuz 1921 tarihinde yapmış ve ilk üyeleri kurucular ve gönüllüler arasından seçilmiştir. Bu sırada, daha sonra İran'da yönetimi ele geçirecek olan Rıza Han Mirpenç savunma bakanı idi. Mirpenç, nüfuzunu kullanarak yönetim kurulu başkanı seçildi. Diğer üyeler ise başta cemiyetin fikir babası olarak kabul edilen Emir A'lem ve Kaçar şehzadelerinden ibaretti.⁵

Kaçar Hanedanının devrilmesi ve Rıza Han'ın yönetimi ele geçirmesi sonrasında cemiyet yönetiminde de kısmî değişiklikler olmuş ve bu değişikliklerle faaliyetlere devam edilmiştir. 1934 yılında Rıza Şah'ın emriyle cemiyet, İçişleri bakanlığının himayesinde faaliyetlerini sürdürdü. Rıza Şah uzun süre cemiyetin fahri başkanlığını üstlenmiş, daha sonra kendi kızı Şems, fahri başkan tayin etmiştir. Bu suretle cemiyet, bir sivil toplum örgütü olmaktan uzaklaşarak devletin bir aygıtı haline gelmiştir.

Ali Asgar Hikmet ilk kez 6 Mayıs 1948 tarihinde yapılan kongre ile başkan yardımcısı olarak Cemiyet-i Şir ü Hurşid'de görev almaya başlamış ve görevi 1954 yılına kadar devam ettirmiştir.⁶ Ali Asgar Hikmet, İran Kızılırlarıyla Güneş Derneği [Cemiyet-i Şir ü Hurşid-i Surh-i İran] Başkan Vekili olarak İstanbul'da toplanan XXII. Müsteşrikler Kongresi'ne katılmıştır.⁷ Bu

¹ Muzaffereddin Şah, 1896-1907 yılları arasında Kaçar şahı olarak hüküm sürdü.

² 1873 yılında Tebriz'de doğmuştur. Avrupa'da eğitim görmüş ve Kaçar Devleti Hariciyesinde görevler almıştır. 1905 yılında Paris'te Büyükelçi olmuştur. Yaklaşık 20 yıl aynı görevde kalmıştır. Görevden alındıktan sonra İran'a dönmemiş ve 1954 yılında Paris'te ölmüştür. Bkz. Akilî, Bâkır, Şerh-i Hâl-i Ricâl-i Siyâsî ve Nizâmî-yi Muasır-ı İrân, Tahran: Neşr-i İlm, 1380 h.ş. [2001], C.3, s. 1541.

³ Nevvâb Şemspûr vd. "Yek Kam nev'-i Dustî (1): Nakş-ı Tarihi-yi İran Der Kesb-i Hilal-i Ahmer" Faslnâme-i İlmî-Pejûheşî-i İmdâd ve Necât, Sal-i Pencum, şumâre 1392-4. S.1 01

⁴ Nevvâb Şemspûr vd. "Yek Kam nev'-i Dustî (2): Cemiyet-i Hilal-i Ahmer ez teşkil tâ tesbit " Faslnâme-i İlmî-Pejûheşî-i İmdâd ve Necât, Sal-i şışüm, şumâre 1393-1. S. 110.

⁵ A.g.m.

⁶ Nevvâb Şemspûr vd. "Yek Kam nev'-i Dustî (4): "Cemiyet-i Hilal-i Ahmer der salhâ-yi 1320-1357: bahş-i evvel: esasnâme ve faaliyet-hâ-yi imdadî" Faslnâme-i İlmî-Pejûheşî-i İmdâd ve Necât, Sal-i şışüm, şumâre 1, 1394. S. 114-143.

⁷ XXII. Müsteşrikler Kongresi İstanbul'da 15-22 Eylül 1951'de İstanbul Üniversitesinin Hukuk ve İktisat Fakülteleri binalarında toplandı. Kongre; Eski Şark, Eski Anadolu, Sâmi diller tedkikatı, İslam tedkikatı, Uzak Doğu, Orta Asya, Türkoloji, Hindoloji, İran tedkikatı, Hristiyan Şark, Ahdi Atik tedkikatı, Afrika kavimleri tedkikatı, Eski Mısır tedkikatı, Bizans-İslam münasebatı ve İslam san'atı olmak üzere 15 ayrı alanda 250'ye yakın tebliğ sunulmuştur. Kongreye katılan üye sayısı 643'tür. Başkanlığını Türkolog ve tarihçi Zeki Velidi Togan'ın yaptığı Kongre, 15 Eylül saat 14:00'te Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, vali F. Kerim Gökay ve birçok davetlinin katılımıyla açılmıştır.(s.4) Kongredeki bildirilerin ve tartışmaların özetleri İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi'nin ilk cildinde (s. 1-38), ayrıca İngilizce iki cilt kitap olarak (İstanbul ve Leiden'de) yayımlanmıştır. Kongrenin İslam Tedkikatı seksiyonunda İranlı Prof. Dr. Ali Asgar Hikmet, XIV. asrın büyük mütefekkirlerinden Mir Seyyid Ali Hemedânî'nin hayat ve eserlerini ve Keşmir taraflarını Müslüman yapmak hususundaki çalışmalarını sunmuştur. Ali Asgar Hikmet kongre dolayısıyla, İstanbul'un mazisini ve Türk tarihini, Ayasofya'nın

seyahati esnasında da Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin İstanbul şubelerini ve Ankara'da bulunan genel merkezini ziyaret etmiştir. Ziyaret tarihleri 1952'nin 27 Ağustos'u ile 1 Eylülü arasındadır.

Bu durumu Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi, Kongreye Sunulan Rapor: Nisan 1952, Ulus Basımevi, Ankara, 1952'deki raporda şöyle dile getirir:

“İran Kızılırlarıyla Güneş Derneği [Cemiyet-i Şir ü Hurşid-i Surh-i İran] Başkan Vekili Ali Asgar Hikmet, İstanbul'da toplanan XXII. Müsteşrikler Kongresi münasebetiyle ülkemize gelmiş, Kızılay Genel Merkezini 31 Ağustos ve 1 Eylül 1951 tarihlerinde ziyaretle, iki komşu ve kardeş dernek arasında ilişkilerin güçlendirilmesi ve ilerletilmesi için başkanlıkla görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmelerde iki memleketin birbirine yakın bölgelerinde vukua gelecek afet ve felaketlerde ivedilikle yardımlaşma temini, gençlik kurumları arasında karşılıklı ziyaretler yoluyla dostluğun geliştirilmesi konularında fikir alışverişinde bulunulmuştur.”⁸

Kongreye sunulan raporda Ali Asgar Hikmet'in yalnızca Ankara ziyaretiyle değinilmiş, İstanbul ziyaretinden bahsedilmemiştir.

Ali Asgar Hikmet'in bu iki ziyaretle ilgili tuttuğu notlar ve kaleme aldığı hatıralar Kızılay'ın (Hilal-i Ahmer Cemiyeti)'nin yapısı ve işleyişi hakkında bilgi vermekte ve iki ülke arasında mukayese imkânı tanımaktadır.

Hatıratında bu konuyla ilgili geçen anekdotlar:⁹

27 Ağustos 1951 Pazartesi

Saat 10.00'da Taki Karakaş¹⁰ ile birlikte otele gelen ve Kızılay merkezlerini ziyaret amacıyla bir program tertip eden saygıdeğer yaşlı bir adam olan Kızılay Eminönü Mahallesi Şubesi müdürü Necip Hancı¹¹ ile programa başladık.

Bugün Kızılay'ın sekiz şubesinden ikisini ziyaret ettik.¹² Önce müdürlüğünü Necip Hancı'nın yaptığı Eminönü şubesinden başladık. Kendi ofisinde ikramlarda bulunduktan sonra İstiklal Mahallesi'nde bulunan İstiklal şubesine gittik. Müdürü Hayri Akyüz¹³ heyecanlı ve faal bir yaşlıydı. İstiklal şubesinde kurumun birkaç dergisini ve kurum adına basılan pullardan bazılarını bana hediye ettiler. Aynı binada bulunan büyükçe kapsamlı bir dispanser kliniğini de ziyaret ettik.¹⁴ Aynı zamanda Mason locası üyesi olan dispanser

başından geçen hadiselerle birleştirerek yazdığı 84 mısradan ibaret bir manzumeyi Kongre Başkanı tarafından verilen bir ziyafette okumuş ve bunu daha sonra Tahran'da yayımlanan “Yağma” dergisinde (1951, N.7) neşretmiştir. (bkz. 1951'de İstanbul'da toplanan milletlerarası XXII. Müsteşrikler Kongresi ve ona ait intibalar [Müsteşrikler Kongresi (XXII: İstanbul)]. / yay. haz. Zeki Velidi Togan.] (İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1953,s.35. Birgül KOÇAK, Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme, Kebikeç / 34, 2012)

⁸ Kongreye Sunulan Rapor, s. 28.

⁹ Ali Asgar Hikmet, Reh-âverd-i Hikmet: Şerh-i müsâfret-hâ ve Sefernâme-hâ-yi Mirza Ali Asgar Han Hikmet-i Şirazi, 2. Cild, bi- İhtimâm Dr. Seyyid Muhammed Debir Siyaki, Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengi, 1379 h.ş. [1999] s. 305-341.

¹⁰ Hatıratında İstanbul Kızılay Derneği inhisar (Tekel) müdürü olarak geçen Taki Karakaş ile ilgili arşivde detaylı bilgiye rastlanmamıştır.

¹¹ M. Necip Hancı 27 veya 28 Şubat 1955 tarihinde vefat etmiştir. 1 Mart Salı günü Beyazıt camiinde cenaze namazı kılınarak Edirnekapı şehitliğindeki aile kabristanına defnedilmiştir. Vefat ettiğinde 25 yıldan fazla bir süredir Kızılay Eminönü şubesinin başkanlığını yürütmekteydi. Milliyet, 01.03.1955.

¹² Metinde geçen Eminönü ve İstiklal şubelerinden başka o dönemde; Adalar, Bakırköy, Beşiktaş, Beykoz, Beyoğlu, Eyüp, Fatih, Kadıköy, Kartal, Sarıyer, Silivri, Şile ve Üsküdar olmak üzere İstanbul'da toplam 15 şube bulunmaktadır. Bu şubelerde toplam kayıtlı 28.202 resmi üye vardır. (Bkz. Kongreye Sunulan Rapor)

¹³ Kızılay'ın Hacı babası olarak bilinen, Kızılay İstanbul Temsil Kurulu ve İstiklal Şubesi Başkanı, Hacı Hayri Akyüz, Ankara'dan vazife dönüşü geçirdiği hastalıktan kurtulamayarak 24 Mayıs 1966'da vefat etmiştir. Cumhuriyet, 01.06.1966. Milliyet, 25.05.1966.

¹⁴ Mütareke döneminde Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti *Fıkara Dispanserleri* adıyla İstanbul'un bazı semtlerinde ayaktan muayene ve tedavi için dispanserler kurdu. Fatih, Üsküdar, Çağaloğlu Tıp Fakültesi, Topkapı Fıkaraperver Cemiyeti ilk kurulan dispanserlerdi. Daha sonraları Hilal-i Ahmer Balat, Bakırköy,

müdürü Dr. Bahaeddin Lütfi Vezirli idrar yolları mütehasısıdır. Kendisi bana fısıldayarak “Kızılay çalışanlarının çoğunluğu, aynı zamanda masonlardır zira her iki cemiyetin amacı millete hizmettir” dedi.

Öğle yemeği için Pera Palas'ta Necip Bey'in misafiri olduk. Otelin restoranı oldukça güzel, boğaza nâzır olan manzarası nefisti. İnsan izlemeye doyamıyor.

Öğle yemeğinden sonra Kızılay tarafından idare olunan iki aşevini ziyaret ettik.¹⁵ Birisi fakirler için Laleli Camii'nde faaliyet gösteren ve eski bir mutfağı olan aşevi idi. Burada fakirlere çorba verilmektedir. (Ekmek vermiyorlar!) Bu aşevinde, günde iki yüz kişi yemek yiyor. Laleli Camii görülmeye değer bir yer. Beyaz mermerden 1197 yılında, III. Mustafa zamanında yapılmıştır. (Bugün mercimek çorbası vardı). Diğeri Bulgaristan'dan gelen muhacirler için yapılmıştı.¹⁶ Henüz kadim Türk kıyafetlerini giyen Bulgar Türklerini görmek oldukça ilgi çekiciydi. Her gün beş yüz kişinin oldukça iyi bir şekilde sabah, öğle ve akşam yemekleri temin edilmektedir. İran'a döndükten sonra geçen yıl olduğu gibi bu yıl da (Şir ü Hurşid) tarafından bu muhacirlere 500 İngiliz lirası verileceğini vaat ettim.

Saat dörtte otele geldim. Kısa bir istirahatten sonra Debir-Siyâkî Bey¹⁷ ile birlikte şehri dolaştık.

Saat altıda Prof. Zeki Velidi Togan¹⁸ ziyaretime geldi. Kısa boylu yaşlı bir adam. Tacik Farsçasını¹⁹ çok iyi konuşabiliyor. Aylarca Buhara, Kabil ve Herat'ta kalmış. Kongre ile ilgili konuştuk. Daha iyi bir otel bulma konusunda ümitsizdi.²⁰

28 Ağustos 1951 Salı

Taki Karakaş'ın rehberliğinde program çerçevesinde Kızılay ziyaretlerimize devam ettik. Saat on buçukta Aksaray Mahallesi'nde yer alan hemşirelik okuluna gittik.²¹ Burası iç açıcı,

Beşiktaş ve İstiklal dispanserlerini de hizmete açmıştır. Bkz. Yıldırım N, İstanbul'un Sağlık Tarihi, İstanbul: Ajans Fa, 2010 s.207

¹⁵ Hükümetten her sene alınmakta olan tahsisatla İstanbul'da birçok aşevi işletilmekteydi. 1951 raporuna göre İstanbul ve Edirne'de açılmış olan Göçmen Misafirhaneleri'ndeki iâşe işleri de bu aşevlerine bağlıdır. 1951 yılında aşevleri için alınan tahsisat 500.000 liradır. (Kongreye Sunulan Rapor Nisan 1952)

¹⁶ XIV. yüzyıldan itibaren Balkanların fethiyle Rumeli'yi yurt edinmiş olan Türkler, 1878'de Berlin Antlaşmasıyla Osmanlı'nın Tuna vilayetinde bir Bulgar devletinin kurulmasıyla tehçire zorlanmaya başlamıştır. İlk tehçir *Doksanüç Muhacereti* olarak adlandırılmıştır. Devletin kurulduğu günlerde, Türklerin nüfusu bir milyondan fazlaydı. Bunu eritmenin yolunu arayan Bulgar hükümeti ve çeteler Türk nüfusa her alanda ciddi baskılar uygulamıştır. Son on yıl ortalamalar azalmış olsa da 1950 yılına kadar Bulgaristan'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı 500 bini geçmişti. 1942'de Komünist Parti, Vatan Cephesi'ni ilan ederek yeni Bulgar Komünist rejimi hazırlanmış, “tek bir ulusun yaratılması” hedefi gözetilmiştir. Nihayet 1950-51 yıllarında Bulgar hükümeti Türklerin göçünü hızlandırmış ve bu iki yılda 154 bin Türk, Türkiye'ye zor şartlar altında ulaşmıştır. (Çolak, Filiz. "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)." *Tarih Okulu Dergisi* 2013.XIV (2013). s. 113-145)

¹⁷ O yıllarda İstanbul'da bulunan İran okulunda görev yapan öğretmenlerden birisidir. Ali Asgar Hikmet'in hatıralarını neşre hazırlayan ünlü edebiyat tarihçisi Dr. Seyyid Muhammed Debîr-Siyâkî'nin amcasının oğludur.

¹⁸ Zeki Velidi Togan (1890-1970), Rusya Federasyonu'nun Başkurt Özerk Cumhuriyeti topraklarında doğdu. Kazan'daki Kasımiye Medresesinde eğitimini tamamladı. Kasımiye ve Ufa'daki Osmaniye medreselerinde öğretici olarak çalıştı. Rusya Meclisi'ndeki (Duma) mebuslara Müslüman halk topluluklarının meselelerinde yardımcı olacak heyete Başkurt temsilcisi seçildi ve 1915'te Petersburg'a gitti. Başkurt Özerk hükümetinin (Otonom Cumhuriyeti) kurulmasına öncülük etti; savaş bakanı ve ardından hükümet başkanı oldu. Türkiye Maarif Vekili Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) daveti üzerine 20 Mayıs 1925'te İstanbul'a geldi, ardından Ankara'ya geçti. 3 Haziran 1925'te Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı oldu. Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine tayin edildi. 1927 yılında İstanbul Dârülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde Türk tarihi muallimliğine getirildi. Bazı nedenlerle ayrıldığı Üniversitedeki görevine 1948'de dönebildi. 1951'de İstanbul'da toplanan XXII. Müsteşirler Kongresi başkanlığını yaptı. (DİA c. IV s. 209)

¹⁹ Tacikistan'da konuşulan Farsçaya verilen isimdir. Farsça ile farklılık daha çok fonetik özellikleri yönündendir. Rusça, Kırgız ve Çağatay Türkçesi kelimeler söz varlığı açısından diğer Farslardan ayrılmaktadır.

²⁰ Ali Asgar Hikmet, s. 310, 311.

yüksek ve manzarası çok güzel bir yer. Müdürlüğünü eğitimli bir kadın yapmaktadır. 120 genç kız, hemşirelik eğitimi almaktadırlar. İntizam ve program açısından bizim hemşirelik eğitim merkezine çok benziyor ancak bina ve büyüklük açısından daha kâmil ve mücellidir. Bu okul 1926 senesinde inşa edilmiş ve zamanla genişletilmiş, bu sebeple muhtelif binalardan oluşmaktadır. Müdire hanım²² İran'da hemşireliğin durumu, hemşirelik okulu ve Ekselansları Eşref²³ adına açılmış olan hemşirelik okulu teşkilatı hakkında çok ayrıntılı bilgisi vardı. Çok iyi İngilizce konuşuyordu. Bir yıl Amerika'da eğitim görmüş. Okulda, şu an yabancı eğitmen bulunmamaktadır. Bütün işleri, Türk personel idare etmektedir. Bu kurumun bütçesi, Kızılay merkezi tarafından karşılanmaktadır.

Saat 11:00'de İstanbul Kızılay personelinden İsmail Cemal ve Taki Karakaş Bey ile birlikte Kızılay üyelerinden Nizameddin Tahsin adlı bir kişinin misafiri olduk. Marmara Denizi sahilinde çok meşhur bir kulüp olan Moda Kulübüne gitmek için önce Üsküdar'a, ardından da Moda'ya geçtik. Çok şahane bir manzarası vardı. Öğle yemeğini beraberce yedik. Söylendiğine göre sadece üyelerinin girebildiği bir yermiş. Oldukça temiz ve bakımlıydı. Yemek de çok iyiydi. Fakat hava oldukça sıcaktı.

Saat bir buçukta Marmara Denizi sahilinde oldukça güzel ve iç açıcı bir yer olan Pendik'e gittik. Kızılay'ın orada geniş ağaçlıklı bir arazisi var, 20 dönüm kadar. Bu bölgede, yıl boyunca gençlik kampları düzenleniyor.²⁴ Fakir çocuklara yaz aylarında eğitim veriliyor. Bu yıl 130 öğrenci toplanmıştı. Spor ve müzik öğretmenlerinin çoğunluğu erkekti. Öğrenciler, Çadırlarda kamp yapıyorlar. Bizim izcilğe benzeyen bir usulle spor, müzik, resim ve yüzme gibi faaliyetlerle vakitlerini geçiriyorlardı. Çocukların hepsi sağlıklı ve mutluydular. Bize ikramlarda bulundular. Aynı zamanda spor öğretmeni de olan kamp müdürü, buranın yapısı ile ilgili açıklamalarda bulundu. Saat beşe kadar orada kaldık. Kampın bütün masrafları Kızılay tarafından karşılanmaktadır. Sonra otomobil ile Üsküdar'a, oradan da vapura binerek İstanbul'a geldik. Çok yorgun olduğumuz için gece otelden dışarı çıkmadım. Sıcaklık kemale ermiş durumda.

29 Ağustos 1951 Çarşamba

²¹ Kızılay hastabakıcılık (hemşirelik) okulu, 21 Şubat 1925 tarihinde Genel Merkezin aldığı kararla İstanbul'da kurulmuştur. Dr. Ömer Besim Paşa tarafından 1900'lerin başından itibaren Kadırga Hastanesi Veladethanesinde kurulan 10 derslik hastabakıcı dershanesi dahil çeşitli girişimler ve derslerin sonucunda Hilal-i Ahmer Meclis-i Umumi'sine mektebin açılmasına dönük karar alınmıştır. Mektebin yönetmeliğini Dr. Besim Ömer ve Ziya Nuri Paşa'ların olduğu bir komisyon hazırlamıştır. Hastabakıcılık okulunun eğitim süresi üç dönem şeklinde toplam iki yıl üç aydır. Okula yatılı ve gündüzlü öğrenciler kabul edilmektedir. Başarılı bir şekilde mezun olanlara "Hilal-i Ahmer Hemşiresi" ünvanı verilmiştir. Hastabakıcılık mektebi İstanbul Aksaray'da Sinekli Bakkal Sokağı'nda bulunan Kazasker Ali Bey Konağı'nda eğitime başlamıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı hastanelere bağlı hemşirelik okulunu ancak 1945 yılına gelindiğinde açmıştı. Bkz. Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II Kitap*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2001. s. 85-110.

²² 1948 yılında daha önce idareci olan Amerikalı hemşire Miss Cecilia Sinclair'in yerine 1937 Kızılay Hemşirelik Okulu mezunlarından Asuman Türer okul müdürlüğüne getirilmiştir. Böylece ilk defa okul müdürlüğüne Kızılay mezunu bir hemşire getirilmiş oldu. Asuman Türer, 1947 yılında Türk hemşirelerinin kullanımı için anatomi ve fizyoloji kitaplarını yazmıştır. Görevini 1954 yılında yine bir Kızılay mezunu olan Fatma Bengisu'ya devretmişti. (Bkz. Tosun, Hale, İstanbul'da Kurulan Cumhuriyetin İlk Milli Hemşirelik Okulu "Kızılay Hemşirelik Lisesi", Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, Sempozyum Özel Sayısı 2010, s. 126-130)

²³ Prenses Eşref Pehlevi (ö.2016), İran'ın son şahı Rıza Pehlevi'nin ikiz kardeşidir. Kadın hakları öncüsü olarak bilinen Eşref Pehlevi ülke içinde ve uluslararası alanda önemli çalışmalar yürütmüştür. İran Kadın Örgütünün uzun süre başkanlığını yapmıştır. (Bkz. Kadın hakları öncüsü son Pehlevi de öldü, Milliyet, 11.01.2016)

²⁴ Kızılay kampı ilk olarak 1936 yılında Hereke'de kurulmuştur. İmkânı olmayan ailelerinin çocuklarından seçilen öğrenciler Temmuz ayı başından Ağustos ortalarına kadar bu kamptan yararlandırılıyordu. 1939'da Adana-Bürücek'te ikinci kamp açıldı. 1944 yılından sonra da İzmir, Tekirdağ, Çankırı, Samsun, Çeşme, Finike, Girne, Eskişehir, Adana ve Adapazarı'nda kamplar kuruldu. Bkz. Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II Kitap*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2001. s. 322-329.

Saat 16:30'da İran Başkonsolosu Ali Asgar Keyvânî ile birlikte Kızılay Deposu merkez ofisine gittik. Bu ofis, Babıâli Caddesi civarında İran Konsolosluğu'nun yakınındadır. Orada Kızılay'ın genel başkanı olan Reşat Belger²⁵ ile görüşüm. Geçen yıl Cenevre'de başkan vekili olması için ona oy vermişim. Sıcakkanlı ve heyecanlı yaşlı bir adam ama çok da bu işlerden anlamıyor gibi. Amerika'ya gitmeye hazırlanıyor, yanında kuruma ait dergiler fotoğraflar ve belgeler hazırlamış onları seçmekle meşguldü. Ona bir Şir ü Hurşid nişanı hediye ettim. O da bana Kızılay pullarından, birkaç fotoğraf ve ipek kumaştan yapılmış iki Kızılay bayrağı hediye etti. Aynı binada bir toplantı yapıldı ve bu iki günlük ziyaretim sırasında bana eşlik eden Eminönü şubesi müdürü Necip Bey, İstiklal şubesi müdürü Hayri Bey, Hemşirelik okulu müdiresi hanımefendi ve bu programda benim mihmandarım olarak tayin edilen Kızılay inhisar müdürü Taki Karakaş beye birer nişan hediye ettim. Aynı şekilde Kızılay Kütüphanesi için Şir ü Hurşid Dergisi'nin ikinci ve üçüncü yılına ait birer takım verdim. Karşılıklı iltifatlar ve konuşmalarla ziyaret sonlandı.²⁶

Ali Asgar Hikmet İstanbul'daki görüşmeleri bittikten sonra Ankara'ya hareket etmiş ve Genel Merkez'de Kızılay yetkilileri ile görüşmeler yapmıştır.²⁷

31 Ağustos 1951 Cuma

Tren saat dokuzda Ankara'ya ulaştı. Elçilik birinci kâtibi Abbaskulu Hekimi, bazı elçilik personeli ve eski dostum Halil Yahyavi beni karşılayanlar arasındaydı. Türk Kızılayı'ndan Genel Müdür Dr. Remzi Bey ve dış ilişkiler ve protokol müdürü Nedim Abut²⁸ Beyler gelmişti.

Saat 11:00'de Nedim Abut ile birlikte Kızılay başkan vekilini ziyarete gittik. İsmail Hakkı Bey kendi ofisinde bizi ağırladı²⁹. Güzel bir bahçenin ortasında yer alan Kızılay binası ofisler, kütüphane ve büyük modern bir salondan oluşan yeni bir yapıdır. Tahrandaki Şir u Hurşid Cemiyetinin eski binasıyla arasında oldukça fark bulunmaktadır.

Heyecanlı ve sıcakkanlı bir genç olan İsmail Hakkı Bey işiyle büyük bir şevkle meşgul olmakta ve samimi olarak ilgilendiği konuşmalarından ortaya çıkmaktadır. Ofis ve şubeleri hakkında bilgi verdikten sonra bahçenin girişine kadar bize eşlik etti. Bir demet çiçek hediye etti. Bahçede bulunan kafede satılan cemiyete ait maden sularından³⁰ da ikram ettiler. Bahçede biraz yürüyüş yaptıktan sonra vedalaştık. Onunla görüşmekten büyük keyif almıştım.

²⁵ Nihat Reşat Belger (1881-1961): Türk hekim, siyasetçi. 1902 yılında Gülhane'de yüzbaşı iken Pasteur'un talebelerinden Haffkine'nin Bombay'daki laboratuvarında veba üzerine çalışmıştır. Tıp tahsilini 1916'da Paris Tıp Fakültesi'nde tamamlamıştır. Siyasi hayatını Jön Türkler ile birlikte başlatmıştır. I.Dünya savaşından mağluben çıkmamız ve İttihad-ı Terakki'nin iş başından çekilmesi üzerine İstanbul'a gelerek Gureba Hastanesinde çalışmaya başlar. 1921-1922 yıllarında Paris ve Londra'da Milli Hükümet'e sözcülük ve mümesillik etmiş, Lozan konferansına katılmıştır. Bir müddet Mısır'da serbest hekimlik yapar. Tekrar Fransa'ya dönmekle 1930-1936 Plombieres Kaplıcalarının müşavir hekimisi olur. 1936'da tekrar vatana dönen Belger, Yalova Kaplıcalarının kuruculuğunu ve müdürlüğünü yapmıştır. 1938'de Atatürk'ün hastalığına ilk teşhis koyan Belger'dir. 1938-1950 yılları arasında İstanbul Tıp Fakültesi'nde Hidro-Klimatoloji profesörü olarak görev yapmıştır. Demokrat Parti'nin ilk kabinesinde Sağlık Bakanı olarak görev almıştır. 27 Mayıs darbesinden sonra Temsilciler Meclisi üyesi iken 29 Eylül 1961'de vefat etmiştir. (Bkz. Bedi N. Şehsuvaroğlu. Prof.Dr.Nihat Reşat Belger, Hidroklimatoloji Yılığ 2. ayrı basım. 1962)

²⁶ Ali Asgar Hikmet, s. 314.

²⁷ Kızılay genel merkezi 1877-1925 yılları arası faaliyetlerini İstanbul'da sürdürmüştür. 1925 yılında İdare Heyeti Başkanlığı'na Dr. Refik Saydam'ın gelmesiyle genel merkez Ankara'ya taşınmıştır.

²⁸ Ahmet Nedim Abut, (ö.1973), Uluslararası Kızılhaçlar Cemiyeti Genel Sekreter Yardımcısı, Kandillideki meşhur Abud Efendi yalısına ismini veren Mehmet Abud Efendi'nin kardeşinin torunudur.

²⁹ İsmail Hakkı Akyüz (1903-1977), TBMM IX. ve X. dönem Tekirdağ Milletvekili.

³⁰ Günümüzde Kızılay maden suyu olarak satılan bu ürün, 1902 yılında Hamidiye Etfal Hastanesinin gelişmesi için II. Abdülhamid'in imtiyazını verdiği Afyon'da çıkmakta olan Karahisar-ı Sahip Madensuyu'dur. Maden suyunun imtiyaz hakkı 17 Ekim 1926 tarihinde Atatürk'ün emriyle Kızılay'a verilmiştir. (Bkz. Yıldırım N, İstanbul'un Sağlık Tarihi, İstanbul: Ajans Fa, 2010 s. 207.)

İki saat sonra Sağlık Bakanlığı Sayın Tanıtım Genel Müdürü olan Dr. Kadir Olcar ile birlikte on iki km. mesafedeki Etimesgut köyüne gittik. Orada Sağlık Bakanlığı tarafından 19 köy için inşa ettiği sağlık ocağını ziyaret ettik.³¹ Oranın sorumluluğu Dr. Cemalettin Or isimli çalışan ve bilgili bir doktora verilmişti. Burada muayene ve tedavi için gerekli olan radyoloji, göz hastalıkları, diş hastalıkları ve ameliyat gereçleri gibi malzemeler bulunmaktadır. Birkaç tabip ve uzman görev yapmaktadır. On dokuz köyde yaşayan her birey için fiş oluşturulmuş ve herkesin sağlık durumları takip edilebilmektedir.

Dr. Kadir Bey yol boyunca yanımdaydı. Çok malumat sahibi hoş sohbet bir adamdı. İngilizce ve Fransızca konuşabiliyordu. Daha sonra Kızılay'ın ambarlarını görmeye gittim.³² Büyük bir şaşkınlığa düştüm. Zira böyle mükemmel bir depoyu ne görmüş ne de duymuştum. Yaklaşık iki milyon Türk Lirası tutarında sıhhi, tıbbi, gıda, giyim hatta küçük ihtiyaç için gerekli olan malzemeleri depolamışlardı. Betonarmeden yapılan bu binalar, temiz ve düzenlidir.

Bu malzemeleri toplamak için otuz beş yıldır çalışıyorlarmış. Aslında birinci dünya savaşı sonrası başlayan faaliyetler artarak devam etmektedir. Tıp malzemeleri sandığı, ameliyat birimi sandığı, gıda sandığı ve sargı bezleri hepsi tertipli ve düzenli bir şekilde Amerika ve Almanya'dan alınmış ve hepsine son derece düzenli bir şekilde Kızılay'ın amblemleri ile yerleştirilmiş. Aynı şekilde kıyafet, çadır, battaniye, ambulans ve kamyonlar dahi düzenli bir şekilde sıralanmışlardı. İran'da bu şekilde düzenli ve tertipli bir şekilde muhafaza edemediğimiz için müteessif olmuştum.

Kızılay genel müdürü Remzi Bey bize eşlik etmiş ve gittiğimiz yerlere dair bilgiler vermişti. Bu depoların sorumlusu otuz beş yaşındaki Keyfi Bey gittiğimiz bütün bölümlerde rehberlik yaptı.

Depolarda iki saat dolaştıktan sonra onlarla vedalaşıp otele döndüm. Yardım malzemeleri konusunda eleştirilebilecek tek nokta depoların askeriye, havaalanı ve Tren garına yakın olmasıdır zira bir saldırı anında bombardıman altında kalabilir.³³

3 Eylül 1951 Pazartesi

Bugün Ankara'daki son günüm. Sabah Kızılay binasına gittim. İsmail Hakkı Akyüz, Genel Müdür Remzi Bey ve Nedim Abut benimle ilgilendiler. Müşterek komisyon toplantısı yapıldı ve ortak meseleler etrafında işbirliğin artması hususunda konuşuldu. Altı konuda muvafakat sağlandı:

- 1- Yakın sınır vilayetlerinde meydana gelebilecek hadiseler sırasında işbirliği
- 2- Resmi vizitlerin değişimi
- 3- Stajyer değişimi
- 4- Matbuat değişimi
- 5- Gençlik birimlerinin yardıma gönderilmesi
- 6- Yerel konferansların düzenlenmesi

³¹ 1946-1950 yılları arasında Sağlık Bakanlığı yapan Dr. Behçet Uz, Dokuzuncu Milli Türk Tıp Kongresinde sunduğu bir plan çerçevesinde, ülkeyi 40'ar köylük gruplara ayırmayı ve her grup için bir sağlık merkezi kurmayı teklif etmişti. Dr. Behçet, uzun vadeli bir plan olan bu girişimi başlatmadan 1950 yılında görevi bırakmak durumunda kalmıştı. Ardından gelen sağlık bakanları bu kapsamlı planı uygulamayarak her ilçeye bir sağlık ocağı kurmak suretiyle sağlık hizmetini yaygınlaştırmaya çalışmışlardır. Bu yol ile 1950 sonrası birkaç yılda üç yüze yakın sağlık ocağı açılmıştır. (bkz. Dirican M. R., *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinin Kısa Tarihçesi*. Atatürk Ü. Tıp Bülteni, Cilt 2, Sayı 7, Erzurum 1970)

³² Derneğin yardım malzemelerinin büyük bir kısmı Etimesgut ambarlarındadır. Afet ve felaket olduğunda hızlıca ulaşabilmesi için Az bir kısmı ise yurdun muhtelif bölgelerindeki transit depolardadır. Depolardaki malzeme ve eşya sigortalı olup sürekli bakım ve nezaret altındadır. Özellikle miadlı veya zamanla vasfını değiştirecek olan ilaç ve malzeme daima yenileriyle değiştirilmektedir. (Bkz. Kongre Sunulan Rapor, Nisan 1952, s. 22-23)

³³ Ali Asgar Hikmet, s. 316, 317, 318.

Bu müzakere yaklaşık bir saat sürdü. Çok etkili ve faydalı olan bu danışma toplantısının ardından Kızılay yetkililerine Şir ü Hurşid-i Sürh dergisinden beş takım ve beş adet de nişan ve madalya hediye ettim.

Dün resmi bir yazı yazarak çok üzücü durumda olan Bulgaristan muhaciri Türklere yardım olarak İran Şir ü Hurşid-i Sürh Cemiyeti tarafından beş yüz İngiliz lirası gönderilmesini talep etmiştim. Geçen yıl gönderilen yardım, için minnettarlıklarını sundular.³⁴ Öğleden önce Ankara'nın fakir mahallelerinden birinde Kızılay tarafından inşa ettirilen hastane kompleksini görmeye gittim.³⁵ İki yüz elli yatak kapasiteli hastanede, orada eğitim almış ve staj görmekte olan iki yüz elli hasta bakıcının görev yapması planlanmıştır. Birkaç kattan oluşan bina, son teknoloji ile donatılmış. Bugüne kadar bu bina için yedi milyon lira masraf yapılmış. Şu anda binanın ince işleri ile meşgulü. Orada iki yeni şey ilgimi çekti; birincisi, merkezi ısıtma radyatörlerini tavana yerleştirmişlerdi; diğer ise ahar ve çimentodan yapılan hafif tuğlalardı.³⁶

Ali Asgar Hikmet'in Türkiye ziyareti esnasında Kızılay faaliyetleri

Nisan 1952 tarihli kongreye sunulan raporda 1951 yılı faaliyetleri şu şekilde özetlenmiştir:

O yıl memleketin farklı bölgelerinde meydana gelen deprem afetleri için 3 bin çadır ve lüzumu kadar ilaç; yangın felaketleri için yardım malzemeleri ve para; sel, dolu ve su baskınları dolayısıyla para ve eşya yardımı yapılmıştır. Heyelan afetzedelerine ise çadırın yanı sıra para yardımında bulunulmuştur. Bulaşıcı hastalıklarla mücadeleye destek amacıyla Verem Savaş Derneklerine beş adet röntgen makinesi gönderilmiş, Ankara'da açılan Verem Hastanesi'ne de para yardımı yapılmıştır. Sıtma ile mücadele için bir ton Atebrin bakanlık emrine verilmiştir. Engelli fakir vatandaşlara ise protez bacak, korse ve yürüme cihazları dağıtılmıştır.

Bulgaristan'dan 1950 ve 1951'de tehcir ettirilen 154 bin soydaşımız için geçiş güzergâhı olan Edirne ve İstanbul'da "Göçmen Misafirhaneleri" kurulmuş, Çorlu ve daha sonra Karaağaç'a nakledilen 50 yataklı bir Kızılay hastanesi oluşturulmuştur. Muhtaç göçmenlere yardımların organizasyonunu yapabilecek "Göçmen ve Mültecilere Türkiye Yardım Birliği" kurulmuştur. Kızılay, bu birliğin oluşum ve sürdürülmesinde aktif rol almıştır. Bu göç sırasında, diğer ülkelerdeki 22 Kızılhaç derneğinden yardım ulaşımıştır.

Yine bu dönem faaliyetleri arasında, muhtaç öğrencilere giysi ve yoksullara gıda tedariki sayılabilir. Ayrıca Türkiye'de ve yurtdışında bulunan Kore Gazilerine kitap gibi hediyeler yollanmıştır.

Hemşire Okulu

Ülkeye diplomalı hemşire yetiştirmek için İstanbul Aksaray'da üç yıllık eğitim veren bir Hemşire Okulu kurulmuş idi. Bu okul, 1951 yılında 37 mezun vermiştir. Aynı yılda birinci sınıfta 43, ikinci sınıfta 49 ve üçüncü sınıfta 44 öğrenci öğrenim görmektedir. Öğrencilerin bir kısmı Milli Savunma Bakanlığı hesabına okutulmakta ve bitirdiklerinde askeriye emrine verilmekte idi. Hasta bakımının gelişimi için bu okulu model alan Sağlık Bakanlığı muhtelif şehirlerde hemşire okulları açmıştır.

Gönüllü ve Ev Hastabakıcı Kursları

Evlerdeki hastalarına daha bilinçli bir şekilde bakım yapmak ve icabında hastanelerdeki hemşirelere yardım edebilmek için hanımlara Gönüllü ve Ev Hastabakıcılığı kursu açılmıştır. 1951 yılında bu kurstan 115 kadın mezun olmuştur. Bu kursun faaliyetleri bir sonraki yıl da devam etmiştir.

³⁴ Bulgaristan göçmenleri için yardım gönderen diğer devlet ve kurumlar: Amerika, İsveç, Kanada, İngiltere, İtalya, Avustralya, Guatemala, Portekiz, Hindistan, Irak, UNICEF, Dünya Sağlık Örgütü.

³⁵ Ankara Cebece'de Kızılay tarafından inşasına başlanan Hemşire Okulu ve hastane binası maddi sıkıntılar yüzünden tamamlanması zor görüldüğünden yapılan masraflar karşılığında inşaat hükümete devredilme kararı alınmıştır. (Bkz. Kongreye Sunulan Rapor s.33)

³⁶ Ali Asgar Hikmet, S. 321-322.

Kızılay Gençlik Kurumu

1951 yılında 500 okulda yeni gençlik teşkilatı kurulmuştur. Kızılay Gençlik Kurumuna faaliyetlerini 11193 okulda yaygınlaştırmış ve 24 bin yeni üye kaydedilmiştir. Ayrıca üniversite ve yüksekokullardaki veremli öğrencileri sanatoryum ve prevantoryumda tedavi sağlanmıştır. Fakir öğrencilere giyecek dağıtılmış ve 11 yerde açılan kamplara bine yakın öğrenci katılmıştır. 3-5 Aralık'ta Cenevre'de toplanan Kızılay ve Kızılhaç Dernekleri Birliği Gençlik İstişare Komitesine katılımı sırasında Kızılay dış ilişkiler müdürü, bu komitenin başkanı olarak seçilmiştir.

Uluslararası İlişkiler

1951 yılında Kızılay'ın uluslararası ilişkilere önem verdiğini görmekteyiz. Kızılay Kızılhaç Dernekleri Birliği Yönetim Kurulu'nun Cenevre'de yapılan Mayıs ve Aralık ayı olağan toplantılarına katılım sağlanmış, o dönem Kızılay Başkanı olan Prof. Dr. Nihat Reşad Belger, bu birliğin başkanvekilliğine seçilmiştir. Birliğin Gençlik İstişare Komitesi'nin yıllık toplantısında gençlik kurumları arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, Kızılay Kızılhaç'ın faaliyetlerine gençlerin daha aktif bir şekilde dâhil edilmesi konuları görüşülmüştür. Ayrıca Kızılay'ın temsilcisi İstişare Komitesinin başkanlığına seçilmiştir. Milletlerarası Kızılhaç Konferansı Daimi Komisyonu'nun 12 Mayıs'taki toplantısına katılım sağlanmış, komisyonda Kore hadiseleri, Yunan çocuklarının yurtlarına iadeleri, 18. Kızılhaç Konferansının program ve hazırlıkları görüşülmüştür.

Sonuç

Ali Asgar Hikmet'in ülkemizi ziyareti ve sonrasında yazdıkları, Türk Kızılayı'nın bir dönem fotoğrafını gözler önüne sermiştir. İran'ın entelektüel kişiliğe sahip tecrübeli bir bürokratının gözünden Türk Kızılayı'nın faaliyetlerini tarafsız bir gözle değerlendirilmesi oldukça kıymetlidir.

Ali Asgar Hikmet hatıratında özellikle dikkat çektiği hususların başında Ankara'da gördüğü Kızılay depoları gelmektedir. Büyük şaşkınlıkla karşıladığı bu depoları "böyle mükemmel bir depoyu ne görmüş ne de duymuştum" diyerek övmektedir. Depoların içerik, temizlik ve intizamından detaylıca bahsetmektedir. İran Kızılayı başkan vekili sıfatıyla birçok Kızılay ve Kızılhaç deposu görmüş olduğunu göz önünde bulundurursak Kızılay'ın 1951 yılındaki depolarının dünya standartlarının üzerinde olduğu söylenebilir.

Hatıratında dikkat çekilen bir diğer husus ise Hemşirelik Okulu'dur. 1926'da kurulan Hemşirelik Okulunun İran'daki hemşirelik mektebiyle benzerlik göstermekle birlikte fiziksel yapı itibarıyla çok daha güzel olduğu söylenmiştir. Ayrıca Hemşire Asuman Türer olarak ismini tespit ettiğimiz okul müdiresinin iyi İngilizce konuştuğunu ve İran'daki hemşireliğin ve hemşirelik okullarından haberdar olmasını özellikle vurgulamaktadır.

Ali Asgar Hikmet, Kızılay'ın Cebeci'de yaptığı modern hastaneden de övgüyle bahseder. Dönemin şartlarına göre modern, büyük ve donanımlı bir proje olan Hemşirelik Okulu ve Hastane inşaatından, merkezi ısıtma radyatörleri ve hafif tuğlalara varana kadar ince detaylarıyla bahsetmektedir.

Aşevlerinden bahsederken dönemin Bulgar göçünün etkisini yakından müşahade etme fırsatını bulmuş olacak ki derhal ikinci defa olarak yardım sağlanması için ülkesine resmî tebligatta bulunmuştur. Bir detay olarak Bulgar Türklerinin geleneksel kıyafetlerini muhafaza ettiklerini belirtmiştir. Buradan hareketle göçmenlerin millî kimliklerini uzun dönem yaşadıkları Bulgar şehirlerinde muhafaza etmiş olduklarını söyleyebiliriz.

Kızılay heyetinin Ali Asgar Hikmet'i gençlerin kamp yerlerinden biri olan Pendik sahilinde bulunan kamp alanını gezdirmeleri üzerine Hikmet, İran'daki izcilik kamplarına çok benzediğini söylüyor. Hikmet yalnızca spor, müzik, resim ve yüzme faaliyetlerinden bahsetse de gerçekte yurt sevgisi, büyüklere saygı, yardım, temizlik, sağlık, konuşma ve sofranın kuralları gibi sosyal yaşamın bir parçası olması gereken eğitici ve sosyal faydası yüksek faaliyetler de vardı.

Dönemin önemli devlet, siyaset ve kültür adamlarından biri olan Ali Asgar Hikmet'in yapmış olduğu ziyaretlerle ilgili olarak kaleme aldığı hatıralarında Kızılay'ın faaliyetleri hakkında

vermiş olduğu bilgiler Kızılay faaliyet raporları ile karşılaştırıldığında birebir örtüŐtüĐü görülmüŐtür. Ayrıca zaman zaman İnan Kızılayı hakkında verdiği bilgiler Türk Kızılayı ile karşılaştırma imkanı sağlamıştır.

Genel olarak ziyareti değerlendirdiğimizde hem uluslararası kurumların birbirini tanımaları ve aralarındaki ilişkilerin geliştirilmesi bakımından, hem de birbirlerine örneklilik teşkil edecek faaliyet ve kurumların yerinde incelenmesi için faydalı bir ziyaret olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle komşu ölkelerin afet ve felaketlerde birbirlerinin yardımına koŐacak ilk ölkeler olduğunu varsayığımızda bu karşılıklı ziyaret ve iŐbirliklerinin her dönem olması gerektiği kanısındayız.

Kaynakça

- 1951'de İstanbul'da toplanan milletlerarası XXII. Müsteşrikler Kongresi ve ona ait intibalar [Müsteşrikler Kongresi (XXII: İstanbul)]. yay. haz. Zeki Velidi Togan, İstanbul: İbrahim Horoz Basımevi, 1953.
- Akgün, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II Kitap*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2001. s. 85-110.
- Akilî, Bâkır, Şerh-i Hâl-i Ricâl-i Siyâsî ve Nizâmî-yi Muasır-ı İrân, Tahran: Neşr-i İlm, 1380 h.ş. [2001], C.3, S.1541.
- Koçak, Birgül, *Uluslararası Oryantalistler Kongreleri (1873-1973) Üzerine Bir Değerlendirme*, kebikeç / 34, 2012.
- Bedi N. Şehsuvaroğlu, Prof. Dr. Nihat Reşat Belger, *Hidroklimatoloji Yıllığı 2. ayrı basım*. 1962.
- Çolak, Filiz. "Bulgaristan Türklerinin Türkiye'ye Göç Hareketi (1950-1951)." *Tarih Okulu Dergisi* 2013.XIV (2013).s.113-145)
- Hikmet, Ali Asgar, *Reh-âverd-i Hikmet: Şerh-i müsâfîret-hâ ve Sefernâme-hâ-yi Mirza Ali Asgar Han Hikmet-i Şirazi*, 2. Cild, bi- İhtimâm Dr. Seyyid Muhammed Debîr-Siyâkî, Tahran: Encümen-i Âsâr ve Mefâhîr-i Ferhengi, 1379 h.ş. [1999] s. 305-341.
- Baykara, Tuncer, "Togan, Ahmet Zeki Velidi", *İslam Ansiklopedisi*, C.41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Dirican M. R., *Türkiye'de Sağlık Hizmetlerinin Örgütlenmesinin Kısa Tarihçesi*. Atatürk Ü. Tıp Bülteni, Cilt 2, Sayı 7, Erzurum. 1970.
- Şemspûr, Nevvâb vd. "Yek Karn nev'-i Dûstî (1): Nakş-ı Târihî-yi İrân Der Kesb-i Hilâl-i Ahmer" *Faslnâme-i İlmî-Pejûheşî-i İmdâd ve Necât*, Sal-i Pencum, şumâre 1392-4. S.101.
- Şemspûr, Nevvâb vd. "Yek Karn nev'-i Dûstî (2): Cemiyet-i Hilâl-i Ahmer ez teşkil tâ tesbit" *Faslnâme-i İlmî-Pejûheşî-i İmdâd ve Necât*, Sal-i şişüm, şumâre 1393-1. S.110.
- Şemspûr, Nevvâb vd. "Yek Karn nev'-i Dûstî (4): "Cemiyet-i Hilâl-i Ahmer der salhâ-yi 1320-1357: bahş-i evvel: esasnâme ve faaliyet-hâ-yi imdâdi" *Faslnâme-i İlmî-Pejûheşî-i İmdâd ve Necât*, Sal-i şişüm, şumâre 1, 1394. s. 114-143.
- [Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi] *Kongre Sunulan Rapor*, Ankara: Ulus Basımevi, 1952.
- Tosun, Hale, *İstanbul'da Kurulan Cumhuriyetin İlk Milli Hemşirelik Okulu "Kızılay Hemşirelik Lisesi"*, Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi, Sempozyum Özel Sayısı 2010.
- Yıldırım N, *İstanbul'un Sağlık Tarihi*, İstanbul: Ajans Fa, 2010.

Gazeteler

- Milliyet Gazetesi* "Kadın hakları öncüsü son Pehlevi de öldü", 11.01.2016.
- Milliyet Gazetesi*, "Acı bir İrtihal", 01.06.1966.
- Milliyet Gazetesi*, "Kızılay Eminönü Şubesinde", 01.03.1955.
- Cumhuriyet Gazetesi*, "Teşekkür", 01.06.1966

سفر دشوار عاشق در مثنوی های لیلی و مجنون و حُسن و عشق

Gökhan GÖKMEN*

چکیده

این حقیقتی آشکار است که در شعر کلاسیک عشق به بهترین شیوه در قالب غزل و مثنوی ها شرح داده شده است. عشق، فصل مشترک ادبیات عرب، فارس و ترک است. دو نمونه این مثنوی که سرچشمه هر دو، به یک افسانه عربی بر می گردد و زیباترین نمونه مثنوی های ترکی به شمار می روند مثنوی لیلی و مجنون فضولی و مثنوی حسن و عشق شیخ غالب از شعرای دیوانی قرن هجدهم- است. این مضامین به بخشی از ادبیات کلاسیک تبدیل شده و در دوران مختلف و در جوامع گوناگون پذیرفته شده اند و همین باعث ایجاد یک میراث ادبی مشترک شده است. اسلوب های کلاسیک ادبیات ترک، ایران و عرب نیز به عنوان اجزای تشکیل دهنده این میراث مشترک به میزان مشخصی به یکدیگر نزدیکند. این مثنوی ها در دوران مختلف و در جوامع متفاوت بارها موضوع فعالیت های ادبی شده و این تداوم و دوام و قوام ادبی باعث غنای این مضامین شده است. در این مقاله، با بهره گیری از دو مثنوی مذکور، حالات عشق و سفر دشوار راه عشق مورد بررسی قرار می گیرد.

واژه های کلیدی: لیلی و مجنون، حُسن و عشق، فضولی، شیخ غالب، مثنوی، عاشق، معشوق، ادبیات

LEYLÂ VE MECNUN İLE HÜSN Ü AŞK MESNEVİLERİNDE ÂŞIĞIN ZORLU YOLCULUĞU

Özet

Aşkın en güzel şekilde klasik şiirimizde, gazel ve mesnevilerde anlatıldığı bir gerçektir. Aşk Arap, Fars ve Türk edebiyatının ortak konusudur. Edebiyatımızda bu mesnevilerden ikisi kaynağı bir Arap efsanesine dayanan ve Türk edebiyatının en güzel Leylâ ve Mecnûn mesnevisi olan Fuzulî'nin yazdığı Leylî ile Mecnun ve 18. yy. divan şairlerinden Şeyh Galib'in yazdığı Hüsn ü Aşk mesnevileridir. Bu konunun klasikleşmesi, farklı zamanlarda ve toplumlarda geçerliliği belli bir uygarlık ortaklığını belirtmektedir. Türk, İran ve Arap edebiyatının klasik biçimleri aynı uygarlık ortaklığının ürünü olarak belli yakınlıklar gösterir. Bu mesnevilerin farklı zamanlarda ve farklı toplumlarda yeniden ele alınışı ve tekrarı ile hikâye sürekli olarak işlenerek mükemmelleştirilir. Biz bu çalışmada Doğu edebiyatının sözünü ettiğimiz iki ünlü mesnevisinden yola çıkarak aşkın halleri ve âşıkların zorlu yolculukları üzerinde duracağız.

Anahtar Kelimeler: *Leylî ve Mecnun, Hüsnü Aşk, Fuzûlî, Şeyh Gâlib, Mesnevî, Âşık, Maşuk, Edebiyat*

* Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, gkhgkm@gmail.com

مقدمه

عشق در ادبیات کلاسیک مشرق زمین همواره بشر را به یک کلیت جدایی ناپذیر، مقدس و انتزاعی سوق می دهد. از این کلیت انتزاعی می توان هم به عنوان فراغت از واقعیات روزمره و هم در سطحی دیگر به عنوان تلاش برای نزدیکی به آن واقعیات تعبیر کرد. به همین دلیل سفر عشق سفری دشوار و پرمخاطره است. مقصود از سفر عشق نیز نوزایی دوباره در چارچوب یک کلیت مقدس ضمن دوری از روابط روزمره است. تبدیل شدن به جزئی از کل و اشتراک در حقیقت تنها در چارچوب روابط انتزاعی قابل تصور است. فراق زاییده دوری و جدایی در روابط عاشق و معشوق سبب ساز دلهره و هیجانی است که زیربنای ادبیات تصوف را تشکیل می دهد. به این ترتیب؛ قالب های اساسی ادبیات تصوف همچون جدایی، سفر و دشواری های فراروی رهگذر این طریق، شکوه، رنج، صبر و بردباری و در نهایت وصال ظهور و بروز پیدا می کند. این قالب ها که به ادبیات دیوانی ما نیز قابل تعمیم است محصول وصال است. تعریف سرچشمه این وصال سبب می شود تا ما بتوانیم این موضوع را در چارچوب عشق و فراق بررسی کنیم. به بیان دیگر، عشق به معنای از میان بردن گسستگی روابط و دوگانگی است. دقیقاً به همین علت است که در کنار همه آنچه برای تعالی عشق به کار می رود عشق، موضوع شکوه و شکایت، پاک شدن، محنت و سفر می شود. جدایی و مصائب متعاقب آن سبب هیجان و اضطراب می شود. پایان این هیجان و اضطراب با وصلت معشوق میسر است. در اینجا قرار گرفتن خدا به جای معشوق نیز مشاهده می شود. در ادبیات مشرق زمین، سیر و سفر عاشق موانع و ابتلائات و مرارت های زیادی دارد. رفع این موانع سبب آسودگی و وصلت است. چرا که عشق در سطح معنوی سبب وحدانیت می شود.

سفر های عشق در مثنوی های ادبیات دیوانی راستایی همسو دارند. به همین دلیل مضامین و دشواری های این سفرها یا مشابه یکدیگرند یا اینکه تکرار همدیگر محسوب می شوند. به بیان دیگر این موضوع نشان دهنده این است که مضامین موجود در واقع زیباترین و کلاسیک ترین سویه های عشق را بازگو می کنند. در مثنوی ها و نیز در تصوف، منشأ خودآگاهی عشقی، از مطلق بودن عاشق و معشوق (پار/ خدا) سرچشمه می گیرد. این مسأله تمامیت آگاهی معنوی را بروز می دهد بر روی معشوقی مطلق و بدون زمان و مکان تأکید می کند. عشق به عنوان یک ذات غیر قابل تغییر و وضعیتی متعالی است که تمامی احتمالات را در خود جمع می کند. افعال و حرکات عاشق در راستای نیل به معشوق (خدا) است. عاشق معشوق را در کانون توجه خود قرار می دهد و معشوق را به عنوان مدار و ذات بازشناسی می کند. توجه عاشق به یار امری شخصی است به همین دلیل نوع توجه وی به معشوق نیز شخصی است.

مقصود از نگارش لیلی و مجنون فضولی و «حسن و عشق» شیخ غالب هم ادامه سنت قدیمی نگاشتن از عشق ضمن پرداختن به مسأله ای صوفیانه است، و هم نشان دادن مهارت نویسندگان و افزودن تجارب نوشتاری آنان به ماجرا. هدف از احساسات قوی عشاق به یکدیگر و سینه سپر کردن در مقابل دشواری ها و مرارت ها و خم بر ابرو نیلوردن مقابل این مسائل نیز نیل به کل واحد است. در هر دو اثر عشق موضوعی صوفیانه است. اولین دیدارها و آغازین جرعه های عشق، شعله ور شدن عشق به دلیل جدایی و بعدها آغاز راهی پر مشقت برای رسیدن به عشق و وصال معشوق به طور کامل و جامع در هر دو مثنوی دارای معانی عمیقی است. عشق رفته رفته به موضوعی و رای حیات روزمره تبدیل شده و رسیدن به حقیقت به هدف این عشق تبدیل می شود و این دنیا نیز به عرصه امتحانی بدل می شود که در آن بعد از رو برو شدن با دشواری های فراوان به زیبایی مطلق و خوشبختی دست یافته می شود. همانطور که در هر دو قصه مشاهده می شود هدف از سفر عاشقان، تحمل و بردباری در برابر تمامی رنج ها، سختی ها و فریبندگی های دنیای مادی و سینه سپر کردن در مقابل موانع با هدف رسیدن به معشوق و در نهایت پیوستن به کل مطلق (یعنی خدا) است. در این راه، سفر در اصل نوعی ابتلا، امتحان و جستجو است.

ماجراهای موجود در این روند نیز گواه این مسأله است. تلاش برای رهایی از سختی‌ها با هدف وصلتِ یار نیز نام دیگر سفر است که با عشق معنا و تجلی می‌یابد. وقتی از این لحاظ به دو مثنوی می‌نگریم نتایج جداگانه‌ای را می‌توان مشاهده نمود.

مثنوی لیلی و مجنون بر پایه یک ماجرای حقیقی در بین اعراب است و می‌توان از آن به عنوان یک حکایت عشقی غمانگیز نام برد؛ این درحالی است که داستان «حُسن و عشق» زاینده تخیل شاعر است اما در عین حال اثری نمادین و وفادار به سنت کلاسیک تصوف است. موانعی که عشق از آنها عبور می‌کند، مکانهایی که وی به آنها می‌رود، سختی‌هایی که هر دو عاشق با آن دست و پنجه نرم می‌کنند تمامی صور و احوالات عشق را به ما می‌نمایانند. آغاز عشق به عنوان عشقی روزمره، مادی و واقعی در ماجرای لیلی و مجنون و در نهایت نشناختن لیلی از سوی مجنون در وضعیتی معنوی و متعالی و دیوانه شدن مجنون شاهدهی بر این است که پیوستن به یار و مطلوب (خدا) از طریق روابط معمولی و روزمره ممکن نیست.

قصه عشق لیلی و مجنون به یک افسانه عربی بر می‌گردد. در این افسانه شاعری عرب با نام قیس بن ملوح که با تخلص مجنون شعر می‌سراید حکایت عشق نافرجام خود را بازگو می‌کند. لیلی و مجنون یکی از حکایات عشقی بسیار تأثیرگذار است که به دفعات در ادبیات عرب، ایران و ترک دستمایه خلق آثار فراوانی شده است. لیلی و قیس (مجنون) از اوان کودکی دلبسته و عاشق یکدیگر شده‌اند. این عشق در مدتی کوتاه بر سر زبانها می‌افتد و خانواده لیلی که از این موضوع باخبر شده‌اند لیلی را از مکتب گرفته و مانع دیدار قیس با وی می‌شوند. قیس که رنج جدایی بر وی مستولی گشته است به تدریج از سوی مردم مجنون خوانده می‌شود. بعد از مدتی، خانواده لیلی وی را به عقد مردی ثروتمند و معتبر به نام ابن سلمان در می‌آورند اما لیلی با گفتن اینکه یک فرشته عاشق او شده و در صورتی که ابن سلمان با وی نزدیکی کند روزگار هر دو سیاه خواهد شد وی را قانع می‌کند که با لیلی نزدیکی نکند. بسیاری از مردم، از مجنون - که در پی سودای عشق لیلی آواره بیابان شده است - می‌خواهند لیلی را فراموش کند ولی برای او همه چیز در لیلی خلاصه شده است و به هیچ وجه از عشق خود دست نمی‌کشد. حتی پدرش برای خلاصی مجنون از درد عشق و انابه به درگاه باریتعالی وی را به کعبه می‌برد اما وی نه برای رهایی از این عشق دل برای شعله‌ور شدن این عشق در اندرون سینه اش دعا و تضرع می‌کند. احوال لیلی و مجنون روز به روز پریشان تر می‌شود. بعد از مدتی، شوهر لیلی می‌میرد. در این اثنا مجنون آواره بیابان است و در آتش عشق شعله ور. روزی لیلی او را در بیابان پیدا می‌کند اما مجنون وی را تشخیص نمی‌دهد و می‌گوید "لیلی در درون من است، تو کیستی؟". چرا که آنچه لیلی را به لیلی تبدیل کرده است مجنون است و قلب وی. مجنون دیگر لیلی را تجلی الله می‌بیند و به عشق حقیقی واصل می‌شود. درست به همین دلیل است که مجنون لیلی را که برای یافتن وی از پس کوهها بدانجا آمده است نمی‌شناسد و وی را باز می‌فرستد. لیلی در می‌یابد که مجنون به مرتبه‌ای فراتر دست یافته است و به ناچار بر می‌گردد و اندکی بعد جان به جان آفرین تسلیم می‌کند. مجنون بر سر مزار لیلی می‌رود و همانند ابر بهار می‌گرید و برای آنکه مرگ، وی را نیز در بایاد دست نیاز به درگاه بی نیاز دراز می‌کند. دعای مجنون مقبول می‌افتد و تنها با مرگ است که مجنون به وصال لیلی خود می‌رسد.

اثر شیخ غالب با عنوان «حُسن و عشق» علاوه بر اینکه یکی از نمونه‌های آثار درخشان دوره متأخر ادبیات دیوانی است با توجه به مایه‌های غنی تصوف و سمبولیسم از لحاظ معنوی نیز اثری حائز اهمیت است. قهرمانان اثر زیبایی (حُسن) است و عشق که محصول نیل و میل به زیباییست. از نام اشخاص و مکانها تا تشبیهات، همگی دارای نشانه‌هایی از تصوف هستند. به عنوان نمونه، حُسن و عشق، نماد حُسن مطلق (خدا) و درویش است که عاشق و معشوقند، مکتب ادب نماد درگاه، ملای جنون نماد مرشد، شهر قلب نماد دل که تختگاه خداست، سفر نیز نماد مکاشفات درویش در راه رسیدن به خداست.

با توجه به بار تصوفی اثر و وجه صوفیانه شیخ غالب، یکی از دلایل نگارش این اثر عزم شاعر برای خلق اثری با پس‌زمینه تصوف است. از وقایع، اشخاص و سمبل‌ها برای تشریح تصوف استفاده می‌شود. درون مایه «حُسن و عشق» عشق متقابل دختری به نام حُسن و پسری به نام عشق است و این عشق در چارچوب مثنوی نقبی می‌زند به تصوف. به این ترتیب

این داستان از برخی جهات تشابهاتی با ماجرای لیلی و مجنون دارد. شبی، در یک قبیله عرب به نام بنی محبت پسری به دنیا می آید که او را عشق نام می نهند و دختری که حسن می نامندش. این دو نامزد یکدیگر می شوند و هنگامی که به سن تحصیل می رسند هر دو به مکتب ادب می روند و این مکتب استادی بزرگ و مشهور دارد به نام ملای جنون. حسن عاشق عشق می شود. هر دو گاهگاهی به تماشاگاه معنا می روند، به گشت و گذار می پردازند و با یکدیگر صحبت می کنند. در این تماشاگاه مهمانداری به نام سبحان وجود دارد که فردی آگاه است. اما فردی خشن و ورزیده به نام حیرت مانع دیدار حسن و عشق می شود و آنها برای مدتی با واسطه سبحان برای هم نامه می نویسند. عشق دایه ای دارد به نام غیرت و در نهایت توافق می کنند که عشق نزد بزرگان قبیله رفته و حُسن را از آنها بخواهد. بزرگان قبیله به این خواسته عشق وقعی ننهادند و او را به تمسخر می گیرند و به وی می گویند اگر او واقعا خواهان رسیدن به حُسن است باید به شهر قلب رفته و کیمیا را آنجا بیابد و نزد آنان بیلورد. آنها درباره صعب، خوف و دشواری راه می گویند. عشق در این سفر با دیو، جن و سحرها روبه رو خواهد شد و باید با یک کشتی ساخته شده از موم از دریای آتش بگذرد. عشق و غیرت روانه شهر قلب می شوند و با خطرات زیادی مواجه می شوند. سبحان در هر سختی به کمک آنها می شتابد و آنها را نجات می دهد. در پایان داستان معلوم می شود که حسن و عشق در واقع یک نفر هستند.

در مثنوی لیلی و مجنون فضولی، مجنون فرزند یکی از بزرگان ثروتمند قبیله است. در اثر شیخ غالب نیز، حسن و عشق فرزندان افراد معتبر قبیله بنی محبت هستند (دوغان 2007: 58) و از افراد معمول جامعه نیستند. اما نکته اساسی در این اثر عمومیت دادن و ایده آلیزه کردن شخصیت و رفتارهای آنان به دلیل وقایعی است که با آن روبه رو می شوند. لیلی و مجنون در مکتبی که از کودکی به آن می روند عاشق یکدیگر می شوند و حسن و عشق نیز در مکتب ادب عاشق هم می شوند (چتین 2007: 166). مکتب نماد مادیات یعنی دنیاست. این دنیا و حیات نیز نمادی از تعالی در سایه تجربه است. در این حکایت‌ها دلدادگان بعد از مدتی بنا به دلایلی از هم جدا می شوند. بعد از آن وارد چرخه جستجو می شوند (چتین 2007: 166). این نشانه تحول در عشق زمینی و آغاز تبدیل آن به عشق الهی است. اضطراب ناشی از مخالفت خانواده‌ها و مسائلی از این دست در روندی که از اولین آشنایی تا جدایی ادامه می یابد. به عنوان مثال در لیلی و مجنون، خانواده لیلی وقتی پی به رابطه او با مجنون می برند، مانع رفتن لیلی به مکتب و دیدار او با مجنون می شوند و به این ترتیب آنها از هم جدا می شوند. در «حسن و عشق» شیخ غالب نیز عشق، حُسن را از بزرگان قبیله می خواهد و بزرگان قبیله نیز به وی می گویند اگر خواهان وصال حسن است باید به دیار قلب رفته و کیمیا را برای آنان بیلورد. عشق در راهی صعب، دشوار و پر از دیوان، جن‌ها، جادو و جنبل‌ها و دریای آتش طی طریق می کند. در «حسن و عشق» عشق علاوه بر چاه، زمستان زمردین، ساحر، دسته جتیان و دریای آتش با مانعی دیگر روبرو است و آن هوش رُبا - دختر پادشاه چین است. هوش رُبا در لباس حُسن می رود و عشق نیز وی را با حسن اشتباه می گیرد و دختر امپراتور چین وی را به قلعه برده، زندانی می کند. این جدایی‌ها و طی طریق‌ها، ورود به روندی مجادله‌ای پر مخاطره برای وصلت دائم و بلا انقطاع است. این روند در عین حال به نشانه‌ای تبدیل می شود برای رسیدن به عشق الهی، تربیت نفس، بردباری و قناعت و نیز صداقت در عشق. دل باختگان در این مرحله مدام یکدیگر را تصور می کنند و برای وصلت در مقابل دشواری‌ها و رنج‌ها سینه سپر کرده سختی‌ها را پشت سر می گذارند و رنج سفر را به جان می‌خنند چرا که می‌دانند در نهایت به وصلت معشوق شان خواهند رسید. این نیز همانند ذکر برای رسیدن به خدا، تربیت نفس و دوری از گناه است که از سوی درویش/انسان برای نیل به پروردگار صورت می‌گیرد. رنج‌هایی که بر عشاق در دوره جدایی تحمیل می‌شود سمبلی از بهایی است که برای عشق الهی پرداخته می‌شود. در قصه لیلی و مجنون و حسن و عشق، افرادی که از آن عشاق و عشقشان حمایت می‌کنند و افرادی که به دنبال جدا کردن آنها از یکدیگرند هم باعث تشویش و هم علت آغاز سفر هستند. در لیلی و مجنون؛ خانواده لیلی مانع عشق دخترشان با مجنون شده و آنها را از هم جدا کرده اند. نوفل که واسطه، راهنما و راه‌بلد است و حامی عشق بین آنهاست همچنین زید - دوست مجنون - به مجنون یاری رسانده است. نوفل از عشق این دو حمایت کرده و علیه لیلی نیردی آغازیده شده است. در حسن و عشق هم، حیرت شخصی است که مانع دیدار حُسن و عشق

گردیده است. سبحان که در تمامی شرایط به کمک آنها شتافته و آنها را راهنمایی کرده است به همراه دایه عشق خواهان وصال این دو عاشق بوده اند و به حمایت از عشق آنها پرداخته اند.

در لیلی و مجنون، لیلی بعد از جستجوی فراوان مجنون را در بیابان می یابد ولی مجنون لیلی را نمی شناسد، لیلی نیز ناامید از وصال بعد از مدتی در می گذرد. مجنون بر سر مزار لیلی می رود و برای مرگ خویش دعا می کند، دعای وی مستجاب می شود و می میرد. به این ترتیب آنها در آخرت به هم می رسند. در حسن و عشق نیز، عشق بعد از آنکه تمامی موانع را پشت سر می گذارد به قلعه قلب وارد می شود و در آنجا به حُسن می رسد. در هر دو اثر مکان و شخصیت ها از لحاظ بار معنایی تشابهات فراوانی دارند. تنها تفاوت دو اثر راهی است که عاشقان طی می کنند. در حالی که مجنون آواره بیابان شده است عشق راهی دیار قلب شده، با اجنه، پریان و جادوها به ستیز برخاسته، در چاه می افتد و در چین و در قصر محبوس می شود. با توجه به این مسأله می توان گفت در حُسن و عشق با ساختاری دشوارتر رو به رو هستیم. خود اثر نیز از ابتدا تا انتها این ساختار دشوار و راه صعب را با سمبل ها در هم می تند. منشأ این تفاوت در دو اثر ناشی از سرچشمه قصه ها و روند شکل گیری ماجراهاست. سادگی داستانی که در بین اعراب نشو و نما کرده امری بسیار طبیعی است. علاوه بر این، آشکار است که نگارش این روایت از سوی فضولی در قرن شانزدهم میلادی که می توان آن دوران را دوران کلاسیک شعر دیوانی نامید در ساختار اثر تأثیر گذار بوده است. تأثیر سبک هندی به عنوان یک اسلوب ادبی دشوار فهم بر روی اثری که شیخ غالب در آن معنار را با سمبل ها شرح می دهد به اثر وی ساختاری بسیار پیچیده داده است. اگر به صورتی واقع نگر به اثر بنگریم می بینیم سمبل های مورد استفاده شاعر ساختاری پیچیده را فراروی ما قرار می دهد. در حالی که اگر اثر را از دیدگاه تصوف مطالعه نماییم، هر موضوع دارای معناست و اثر نیز قابل فهم است.

نتیجه گیری

در نتیجه می توان گفت عشق منبعث از شعر دیوانی و مثنوی ها انعکاس اعتلای عشق و وحدت در معشوق یا فناء فی الله است. هماهنگی اجزاء قصه و پایان تشویش و اضطراب به نوعی خارج شدن از زندگی روزمره و یکی شدن با معشوق را نشان می دهد. عشق که تم اصلی ادبیات مشرق زمین است به نوعی روایت این موضوعات است. به همین دلیل است که این مضامین که در هر دوره ای در مثنوی ها کار شده است به صورت مرتب بازسازی و دوباره نویسی شده است و این باززنده سازی و دوباره نویسی باعث رشد و تعالی اثر به همراه تمام جزئیات آن شده است.

منابع و مأخذ

- آتش، احمد (1955)، لیلا و مجنون، دانشنامه اسلام، ج. 8، ص. 49-55، استانبول: انتشارات سازمان دیانت ترکیه.
- آتش، احمد (1956)، مجنون، دانشنامه اسلام، ج. 7، ص. 439-440، استانبول: انتشارات سازمان دیانت ترکیه.
- ایش اری، نرمین و کورتلو، مسطفی، لیلا و مجنون، تحقیقات زبان و ادبیات ترکی، 6، ص. 90-92.
- تارلان، علی نیهات (1922)، مثنوی لیلا و مجنون در ادبیات اسلام، تز دکترای دانشکده ادبیات، شماره 1، استانبول.
- کپرولو، م. فوعاد، فضولی، دانشنامه اسلام، ج. 4، ص. 686-699، استانبول: انتشارات سازمان دیانت ترکیه.
- فضولی (1308)، کلیات دیوان فضولی، استانبول: انتشارات اختر.
- اونان، نجم الدین حلیل (1956)، فضولی، لیلا و مجنون، استانبول.
- نضیف، سلیمان (1343)، فضولی، استانبول.
- کاراکوچ، سزایی (1980)، شعرا 6، لیلا و مجنون، استانبول: انتشارات دیریش.
- نظامی (1943)، لیلا و مجنون، مترجم علی نهاد تارلان، استانبول: انتشارات معارف.
- چتین، نور الله (2007)، ساخت داستانی به طور متن تحکیمه مثنویهای عشق، همایش ادبیات ترکی کلاسیک بین المللی، استانبول.
- یازجی، طحسین (2003)، لیلا و مجنون، (ادبیات فارسی)، دانشنامه اسلام، ج. 27، ص. 161-160، استانبول: انتشارات سازمان دیانت ترکیه.
- اکالین، نظیر (1997)، مقایسه با مناظره مثنویهای لیلا و مجنون فضولی با نظامی گنجوی، شماره 3، ص. 201-217، قونیه: مجله تحقیقات ترکیات.
- دوغان، محمد نور (2010)، فضولی، لیلا و مجنون، متن، ترجمه به نثر، تعلیقات و بیانات، استانبول: انتشارات یلکنلی.
- دوغان، محمد نور (2007)، فضولی، لیلا و مجنون، متن، ترجمه به نثر، تعلیقات و بیانات، استانبول: انتشارات یاپی کردی.
- لوند، آگاه سرّی (1959)، حکایت لیلا و مجنون در ادبیات های عرب، فارس و ترکی، آنکارا: انتشارات مؤسسه تاریخ ترکی.
- لوند، آگاه سرّی (1984)، ادبیات دیوان کلمات و رموز مضامین و مفاهیم، استانبول: کتابخانه اندرون.
- تجلیل، جلّیل (1384)، مقایسه لیلی و مجنون فضولی و نظامی، تهران.
- کرلانچ، حجابی (2009)، مثنوی های "لیلی و مجنون" نظامی گنجوی و فضولی، مؤسسه تاریخ ترکی - مرکز تحقیقات فرهنگی بین الملل مؤسسه ارتباط و فرهنگی اسلامی ایران، ششمین نمایش روابط ترکیه و ایران.

**SEFER VE SAVAŞLARIN DÜZYAZI VE ŞİİR DİLİYLE AKTARIMI:
KADIZÂDE VE GAZAVÂT-I SULTAN SELİM HAN***

Esra YÖRDEM**

Özet

Selimmâme adı verilen eserlerde Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim ve II. Selim dönemi konu edilmektedir. Bu tarza ait eserler, genellikle düzyazı ve şiir (nesir ve nazım) iki ayrı türde ya da düzyazı-şiir (nesir-nazım) bir arada; Türkçe, Farsça ve Arapça olmak üzere üç ayrı dilde yazılmışlardır. Hem tarihî hem de edebî açıdan önemli bir yere sahip olan bu eserler, Yavuz Sultan Selim zamanında genellikle onun şehzadelik yıllarından başlayıp, kardeşleri ile arasındaki mücadele, tahta çıkışı, Safevîler ve Memlükler üzerine gerçekleştirdiği seferler ve ölümü ile sona ermektedir. Bu çalışmada öncelikle Selimmâme'nin yazarı Kadızâde'nin hayatı ve Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferine dair nesir ve nazım karışık türde kaleme aldığı eseri hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra ise padişah ile birlikte sefere katılmış bir şair olan Kadızâde'nin sefer boyunca gözlemlediği olayları ve kendi duygularını dile getirdiği şiirlerinden bazıları incelenerek Türkçeye tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Selimmâme, Yavuz Sultan Selim, Kadızâde, Şiir.*

**TRANSFER OF WARS WITH PROSE AND POETRY LANGUAGE:
KADIZÂDE AND GAZAVÂT-I SULTAN SELİM HAN**

Abstract

Works which is called Selimmâme, mention the period of Ottoman sultans Yavuz Sultan Selim and II. Selim. Usually prose and poetry as two separate types or together; they were written in three languages: Turkish, Persian and Arabic. These works which have an important place both historical and literary, usually starts from Yavuz Sultan Selim's prince days, the struggle between his brothers, inherit the throne, Safavî-Mamluk wars and ends with his death. In this work, firstly informations are given about the life of Kadızâde who is the author of Selimmâme and then Yavuz Sultan Selim's related on the Egyptian expedition of prose and verse in a mixed type work. Afterwards Kadızâde who participated in the expedition together with the sultan as a poet and expressed his feelings during the expedition, his some of the poems were examined and translated into Turkish.

Keywords: *Selimmâme, Yavuz Sultan Selim, Kadızâde, Poetry.*

* Bu çalışma Kadızâde'nin *Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin - İnceleme)* adıyla hazırladığımız Doktora tezinden üretilmiştir. Bkz. Esra Yördem, *Kadızâde'nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin - İnceleme)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

** Arş. Gör. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, esracakar_87@hotmail.com

Giriş

Kadıızâde'nin Hayatı ve Eserleri

Hayatına dair sınırlı bilgiler elde edebildiğimiz Kadıızâde, XVI. yüzyılın âlim, edip, şair ve müverrihlerindedir. Erdebil'de dünyaya gelen¹ Kadıızâde'nin asıl adı Mevlânâ Zahirü'd-din Abdülkebîr b. Üveys b. Muhammed Latîfî Erdebilî'dir. Edebiyattaki maharetinin yanı sıra diğer bilim dallarında da bilgi sahibi olup hat ve inşada mahirdir.

Yavuz Sultan Selim, Safevî hükümdarı Şah İsmail ile 23 Ağustos 1514 tarihinde gerçekleştirdiği Çaldıran savaşından sonra 6 Eylül 1514 tarihinde Tebriz'e girmiş ve yaklaşık bin kişilik ilim erbabını Tebriz'den İstanbul'a götürmüştür.² Kadıızâde de bu ilim erbabı içinde yer almaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Farsça bir defterde Tebriz'den İstanbul'a gönderilen kişilere dair bilgiler mevcuttur. Bu defterde yer alan ifadelerle göre Kadıızâde, Menteşe sancağı Sinan Paşa'ya teslim edilmiş, eşi ve Şemseddin Muhammed Latîfî ve Abdurrıza adında iki oğlu olduğu belirtilmiştir. Bazı kaynaklarda ise kendisine 80 dirhem yevmiye bağlandığı ifade edilmiştir. Kısa süren saltanat hayatı boyunca düzenlediği seferlerin ve elde ettiği zaferlerin tarihini yazdırmaya özen gösteren Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, Mısır seferine giderken Kadıızâde'yi beraberinde götürmüştür. Kaynaklarda yer alan ifadelerle göre Yavuz Sultan Selim, Kadıızâde'ye ihtiramda bulunmuş ve Arap ülkelerini fethettiği 1517/1518 yıllarında Şam, Halep ve Mısır'ın önemli işlerini ona verdiği dile getirilmektedir. Kadıızâde ise eserinde Safed, Gazze, Remle ve Kudüs'ün işlerinde askerlerin ihtiyacı, hayvanların azığını hazırlama ve maliyenin önemli işlerini düzenleme görevinin kendisine verildiğini belirtmektedir. Ayrıca Şam ele geçirildiğinde şehri korumak, kaleyi almak, halkın huzurunu sağlamak için gönderilen vezir Yunus Paşa'nın beraberindeki topluluk içinde olduğunu da zikretmiştir. Fakat kaynaklarda verilen bilgilere göre bu kadar ihtirama rağmen Şah İsmail ile Çaldıran Savaşı'na katılması hasebiyle intikam düşüncesinde olmuş, dönemin Mısır valisi Ahmet Paşa'yla dost olduktan sonra onu İran şahı ile görüşmeye, Şii mezhebini ortaya çıkarıp Şiiliği bildirmeye zorlamıştır. Sonunda Mısır'da bağımsızlığını ilan edip başarısız olan Ahmet Paşa ile iş birliği içinde olduğu için onunla birlikte yakalanmış ve 10 Ocak 1524 Perşembe gününde Kahire'de öldürülmüştür. İbrahim Peçevi, Taşköprüzâde ve Nişancı Mehmed Paşa gibi bazı Osmanlı yazarları Kadıızâde'den övgü ile bahsetmiş, onun siyasi sebeplerden dolayı öldürüldüğünü kaydetmişlerdir.³

Kadıızâde'nin çalışmamıza konu olan eseri dışında tespit edebildiğimiz bir eseri daha vardır. İbn Hallikan'ın *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâ'ü Ebnâ'i'z-Zamân Mimmâ Sebete Bi'n-Nakl Evi's-Semâ' Ev Esbetehü'l-'Ayân* adındaki yaklaşık 800'den fazla kişinin hal tercümesini anlattığı 8 ciltten oluşan eserini Yavuz Sultan Selim'in isteği ile iki cilt halinde Farsçaya tercüme etmiştir. Bu eserin bir nüshası Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde, bir nüshası da Danişgâh-ı İmam-ı Sadık Kütüphanesinde bulunmaktadır.⁴

Doktora çalışmamızın konusu oluşturan *Gazavât-ı Sultan Selim Han* adlı eserini Yavuz Sultan Selim'in komutanlarından Emir Sadreddin Muhammed'in teşviki ile kaleme alan Kadıızâde, eserinde Mısır seferinde (1516–1518) meydana gelen olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Başlık vermediği giriş bölümünde bu sefere katılımı ve eserin yazılış sebebini dile getirmiştir. Buna göre yüce padişah Edirne'den İstanbul'a geldiğinde kendisiyle beraber sefere katılmak istediğini cihan sultanına iletmış fakat olumlu bir cevap alamamıştır. Aradan yaklaşık iki gün geçtikten sonra padişahın kendisini istediği müjdesi gelmiş ve hemen huzura varmıştır. Seferin başlangıcından sonuna kadar önemsiz görevlerde bulunmuş,

¹ Veyis Değirmençay, *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 2013, s. 395-396.

² Feridun Emecen, "Selim I", *DİA*, C. 36, İstanbul, 2009, s. 409.

³ Kadıızâde'nin hayatına dair bilgiler hazırlamış olduğumuz tezin "Kadıızâde'nin Hayatı" adlı bölümünden özetlenmiştir. Bkz. Yördem, *Kadıızâde*, s. 10-17.

⁴ Yördem, *Kadıızâde*, s. 15-16.

arta kalan zamanlarında seçkin kişiler hakkında bir eser yazmak istemiş ve yukarıda zikrettiğimiz komutanın teşviki ile bu eseri kaleme almıştır.

Eserde sırasıyla şu konular anlatılmaktadır:

10 Nisan 1516 yılında yüce padişahın Acem valisinin itaat etmesi, onun zulmünü ortadan kaldırmak için Edirne'den hareket ederek yol esnasında Arap diyarına yönelmesi ve Halep'e girişte zahmet içerisinde saltanat dizilerinin tahlili; Padişah maiyetinin Edirne'den Kostantiniye'ye yönelmesi; Memlük Sultanı Gavri'ye, Mısır'a elçi gönderilmesi; Vezir Sinan Paşa'nın Azerbaycan, Irak ve Herat'tan oluşan İran topraklarının fethedilmesi sebebiyle Kostantiniye'den Fırat kenarına gönderilmesi; Elbistan ve Maraş'ın fethi; Padişahın Kostantiniye'de eski devletler zamanında yapılan körfezden geçişi; Haremeyn-i Şerife'nin güvenilir kişilerinin orduya ulaşması; Bursa'nın ileri gelenleri, müderrisler, âlimler ve büyük kadıların Yenişehir'de cihan padişahının huzuruna varmaları; Devlet sancaklarının Kütahya'ya yönelişi; Sancakların Hazret-i Şeyh Sadreddin Muhammed Konevi ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin türbesinin bulunduğu Konya şehrine ulaşması ve padişahın bu iki manevi sultanın ruhaniyetinden feyiz ve yardım istemesi, bu menzilde Diyarbakır'ın fetih haberinin ulaşması; Diyarbakır'ın fetih haberi ve Karahan'ın öldürülmesi; Padişah maiyetinin Kırkpınar'dan Kayseriye'ye doğru yola çıkışı; Halep tarafından Sultan Gavri'nin elçisinin ulaşması; İktidar sahibi askerler ve ileri gelen emirlerin Diyarbakır'dan gelerek Fırat nehri kenarındaki sancaklara katılmaları; Zafer işaretli sancakların Antep tarafına yönelişi; Devlet sancaklarının 24 Ağustos 1516 Pazar günü Sultan Gavri ile savaşmak amacıyla Mercidâbık'a yönelmesi; Zafer işaretli, fetih maksatlı sancakların 15 Eylül 1516 tarihinde Şam diyarına yönelişi; Vezir Yunus Paşa, Hayır Bey ve Anadolu Defterdarı Mehmet Çelebi'nin Dımaşk şehrini ele geçirme, kaleyi muhafızlardan kurtarma, korunmuş malın alınıp korunması sebebiyle şehrin içine gönderilmesi; Dımaşk ve bazı özellikleri; Padişahın Mısır'daki Kahire kenti için fetih tedbiri ve birkaç gün ikamet sebebiyle doğudaki Mastaba sarayından şehrin içine tek başına intikali; Mısır'daki Kahire şehrine elçi gönderilmesi, Memlük Sultanı Tomanbay ve ordunun geri kalanının yüce dergâha itaate daveti; Sinan Paşa'nın öncü kuvvet olarak Gazze tarafına yönelişi; Padişahın Kahire'yi fethetme niyetiyle Şam diyarından hareket etmesi; Yüce maiyetin Remle köyüne gelişi, cihan padişahının Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesi; Sancakların Remle'den Gazze tarafına yönelişi; Padişah maiyetinin Mısır diyarının fethi için hareket etmesi; Üçüncü vezir Hüsam Paşa'nın öldürülme sebebi; Yüce maiyetin Ridâniye tarafına yönelmesi; Mal ve mülkün zapt edilmesi sebebiyle vezir Yunus Paşa ve Anadolu Defterdarının Mısır'a gönderilmesi; Padişah vekilinin 27 Ocak 1517 tarihinde Ridâniye meydanından Mısır'ın batısında Nil nehrinin kenarında bulunan Vastaniye Bulak adasına hareket etmesi ve aynı yerde 29 Ocak Çarşamba gecesi Tomanbay'ın gece baskını düzenlemesi; Ülkeler fetheden padişahın Tomanbay'la savaşmak için ata binmesi; Fetihnamelerin yazılıp civardaki memleketlere gönderilmesi; Gazali'nin yakarışının yüce dergâha ulaşması; Cihan padişahının 15 Şubat 1517 Pazar günü Bulak Vastaniye adasından Mısır kalesinin zirvesinde yapılmış köşk ve çardağa taşınması; Çerkezlerin geri kalanını, Tomanbay'ı yok etme ve intikam alma niyetiyle ülkeler fetheden padişahın 15 Mart 1517 tarihinde Mısır kalesinden Birketü'l-Habeş'e intikali; Yüce maiyetin Ümmü'd-dinar yurdundan Nil nehrinin kenarında Bulak'ın karşısında yer alan Enbâbe köyüne hareketi ve Sultan Tomanbay'ın darağacına çekilmesiyle ilgili fermanın imzalanması; Başlangıçtan sona kadar Çerkezler devletinin dönemi; Yüce dizginin İskenderiye sınırını seyretme sebebiyle hareket etmesi; Padişah vekilinin Kostantiniye'nin gemilerini zafer sahibi askerleriyle birlikte İskenderiye sınırında göz önüne getirip beyaz ve mermer taşı Rum'a göndermesi; Hereman Kubbesi ve onu izlemek için padişahın dizgini o tarafa çevirmesi; Mısır'daki Kahire saltanat vekilliğinin Hayır Bey'in sorumluluğuna bırakılması; Kahire'deki ileri gelenler ve büyüklerden bazısının sürgün yoluyla Kostantiniye'ye gönderilmesi; Padişahın İslam'ın esaslarını tamamlama, Beytullâhu'l-Haram'ı ziyaret etme ve İslam âlimlerinin dileği ve ricasına göre gecikmesi; Mübarek dizginin Mısır Kahire'den Şam tarafına geri dönüşü; Vezir Yunus Paşa'nın öldürülmesinin sebebi; Devlet dizgininin Salihîyye ve Gazze tarafına geri dönüşü için hareketi; Yüce maiyetin Şam Dımaşk'a ulaşması; 18 Ekim 1517 tarihinde padişahın kendi

hazinesinden Muhyiddin İbnü'l- Arabî'nin türbesini yaptırması; Yücelik ve devlet erbabının huylarının bazısıyla hava, arz ve ateşin kötü kokmasına çare aranması ve sözün Hafîmî Çelebî'nin ölümüne gelmesi; Vezir Pîrî Paşa'nın Şam'a ulaşması ve bu makam vasıtasıyla bazı kemâlât eserlerini ortaya çıkarması; Hazret-i Şah Çelebi Fenarizâde'ye Arap ve Acem sadrazamlığı sorumluluğunun verilmesi; Maiyetin Şam kışlağında Halep'e doğru taşınması; Ülkeler fetheden padişahın Kabun menziline Şam'daki Mastaba adlı yere hareketi ve bu esnada Acem valisi tarafından bir elçi gelmesi; Yüce maiyetin Şam'daki Mastaba'dan Hama'ya irtihali; Antakya çevresi ve Amik ili avının anlatılması, İbn-i Hanaş ve Harfuş'un yakalanmaları; Acem'i fethetme sebebiyle dizginlerin önce Mercidâbık, sonra Diyarbakır'a yönelmesi.

Yavuz Sultan Selim ile birlikte Mısır seferine katılmış bir müellifin kaleminden çıkması açısından önemli bir yere sahip olan *Gazavât-ı Sultan Selim Han* adlı eser, düz yazı ve şiir formunda kaleme alınmıştır. Aktardığı olayların çoğunu gözlemlerine dayanarak dile getiren Kadızâde, eserinin nesir kısmında zikrettiği olayları yer yer manzum birer anlatı haline dönüştürmüştür. Bu özelliği açısından adı geçen eseri, mensur kısım hariç yazarın kendi kaleminden çıkmış şiirlerle manzum bir Selimnâme olarak okumak da mümkün olabilir.

Kadızâde'nin eserinde yer alan şiirleri bir divançe oluşturabilecek düzeydedir. Bazen tek beyit bazen de yirmi ve üzeri beyte kadar çıkmakta olan bu şiirler, genellikle nesirde anlatılan olayların manzum bir özeti ya da nasihat edici veciz sözler olabilmektedir. Makalemizde çevirisini sunup inceleyeceğimiz şiirlerinin çoğunu kısa kısa mesnevi nazım şeklinde kaleme almış olan Kadızâde, bu şiirlerde padişaha övgüde bulunup ordusunun tam donanımlı olduğu, meydana gelen savaş ve savaş düzeni, sefer yapılırken varılan menzillerde çadırların kurulması, menzillerin fiziksel özellikleri ve orada bulunan önemli yapılara dair bilgiler vererek padişahın vezirlerinden de bahsetmektedir.

Kadızâde şiirlerinde olayları anlatırken o dönemde yaşamış tarihî şahsiyetler ile teşbih yoluyla önceki hükümdarlardan Cem, İskender, Dârâ, Dârâb ve peygamberlerden Hz. Muhammed (s.a.v.), Hz. Süleyman ve Hz. Yusuf'un isimlerini zikretmiş, Kur'ân ayetleri ve kıssalardan da faydalanarak anlatımını kuvvetlendirmiştir. Bununla birlikte varılan menzilleri, sefer ve savaş esnasında askerinin ya da savaş meydanının durumunu ve dağlar, vadiler, denizler, bahçeler, ırmaklar ve kurulan çadırları tasvir ederken hava, su, toprak, ateş gibi tabiat unsurları; gül, lale, yasemin, nergis, reyhan, zambak, gelincik gibi çiçekler; aslan, at, bülbül, ejderha, inek, kaplan, timsah gibi hayvanların isimlerini kullanıp onların özelliklerinden de faydalanmıştır. Ayrıca şiirlerinde kılıç, gürz, mızrak, süngü, top, tüfek, gülle, balta gibi silahlar; sancak, çadır, çan, kös, çingirak, dizgin, eyer ve terki gibi savaş araç ve gereçleri ile zırh ve kemer gibi savaş kıyafetlerinden bahsetmesi dönemin askeri teşkilat düzeni hakkında bilgiler vermesi açısından önemlidir. Bunun yanı sıra Üsküdar, Elbistan, Mercidâbık, Mısır, Şam, Hama, Kahire gibi varılan menzillerin adlarını tek tek kaydetmesi yazıldığı döneme dair coğrafik bilgi vermesi bakımından değerini bir kat daha artırmaktadır.

Kadızâde'nin Şiirleri, Muhtevası ve Çevirisi

Bu çalışmada ele aldığımız şiirler, eser içerisinde Kadızâde'nin "li-müellifihî" başlığı altında nazmettiği şiirlerdir. Bazı şiirlerde iktibaslar yapmış, bunlar dipnot verilerek gösterilmiştir.

Kadızâde, aşağıdaki şiirde Yavuz Sultan Selim'in 10 Nisan 1516 tarihinde Acem Şahı'nın itaatini sağlamak, onun zulmünü ve inkılâbını yok etmek için Edirne'den İran'a yönelişini anlatmaktadır. Buna göre padişah Acem'i fethetme niyetiyle yola çıkmış, düzenleyeceği sefer için gerekli tüm hazırlıkları yapmış, insanların huzuru için hareket ederek döneminde adaletin aşıkâr olup zulmün yok olduğunu belirtmiştir.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعولن]

به كئشورگشایى بېیـمـود راه
 كمر از دو جا بر میان بست سخت
 ز كرسى به مركب فرا برد پای
 در فتح بر روی خود باز كرد
 جهان را ز نورسم و راهى نهاد
 عدالت عیان ظلم مقفود شد
 به ارباب عزت به مردان راه
 شود رای این شاه عالم قبول
 جهان را كند سر بسر رام او⁵

عنان سوى ملكِ عجم تافت شاه
 به توفیق دولت به اقبال بخت
 بر افراخت رایت بر افروخت رای
 به آهنگ ایران نو ساز كرد
 برای نظام و صلاح عباد
 به عهدش زمان مظهر جود شد
 رجایم به الطاف و عون اله
 چنان است كز بارگاه رسول
 به گیتی بر آرد همه كام او

Padişah, dizgini Acem mülküne doğru çevirdi. Ülke fethetme niyetiyle yol aldı.

Bahtının açıklığı ve talihinin yardımıyla iki taraftan işe koyuldu.

Sancağı dikti, düşüncesi iyice alevlendi. Kürsüden kalkıp atına bindi.

İran'ı fethetme niyetiyle gerekli olan araçları hazırladı. Fetih kapısını kendine açtı.

İnsanların düzeni ve huzuru için dünyaya yeni bir âdet getirdi.

Onun zamanında dünya cömertlikle şereflendi. Adalet aşikâr, zulüm ise yok oldu.

Yüce zatlar ve yol erlerinin yüzü suyu hürmetine Hak Teâlâ'dan lütuf ve yardım talep ederiz.

Hz. Peygamber'in katında bu âlem padişahının düşüncesinin kabul edilmesini niyaz ederiz.

Dünyada daima onu muradına erdirmesini ve bütün dünyayı ona itaat ettirmesini dileriz.

Aşağıdaki şiirde ülkeler fetheden yüce padişahın 9 Nisan 1516 tarihinde Edirne'den İstanbul'a hareket ettiği; bahar vakti Fil Çayırı adındaki yere vardığı; yaklaşık iki hafta boyunca zafer sahibi yiğitlerin ve atların cennet bahçesini andıran bu arazide dinlendikleri anlatılmaktadır.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعولن]

کز ایشان جهان داشت بیم شکست
 دران صحن چون سبزه نو خاسته
 گهی گفت با گل گهی با سمن
 ز سوز دل و سینهء پر ز داغ
 فزون گشت افغان بلبل ز ذوق
 سبق برده بر مرغزار بهشت
 سمن چون خط دلبران مشکبوی
 چو گرد رخ نوخطان مشک تر
 هوا داده از آب حیوان نشان⁶

زمین شد پر از نره شیران مست
 همه همچو شاخ گل آراسته
 نوید وصالش صبا در چمن
 بر افراخت لاله علم را به باغ
 بزد چاک گل پیرهن را ز شوق
 به هر سو ریاحین عنبر سرشت
 گلش چون دلبران شده سرخ روی
 کشیده بر اطراف گل سبزه سر
 درین رشک فردوس و آب روان

Yeryüzü, sarhoş aslanlarla doldu. Onların bu hali sebebiyle cihanı yenilgi korkusu sardı.

Hepsi gül dalı gibi süslenmiş, o meydanda taze ot gibi bitmişti.

Seher yeli, o çayırda kavuşma müjdesini bazen güle bazen de yasemine anlatıyordu.

⁵ Eserin yazma nüshası için bkz.: Kadızâde, *Gazavât-ı Sultan Selim Han*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Koleksiyonu, nr. 825, vr. 10^b-11^a. Yördem, *Kadızâde*, s. 97. Diğer şiirler için verilen dipnotlarda YN (yazma nüsha) kısaltması kullanılacaktır.

⁶ YN vr. 12^b-13^a / Yördem, *Kadızâde*, s. 99.

Lale, gönül yangını ve kederle dolu sinesiyle bahçeye sancağı açtı.

Gül, şevkten gömleğini parçaladı. Zevkten bülbülün feryadı arttı.

Her bir tarafta amber kokulu reyhanlar, cennet bahçelerine galip geldi.

Gülü, yiğitlerin yüzü gibi kırmızı; yasemini de güzellerin ayva tüyü gibi misk kokuluydu.

Ayva tüyleri yeni biten gencin yüzü çevresindeki taze misk gibi gülün etrafında yeşillik çıktı.

Cenneti kıskandıran ve yaşamın olduğu bu yerde hava, bengisudan bir işaret gösterdi.

Aşağıdaki şiirde “Sinan Paşa’nın Azerbaycan, Irak ve Herat’tan oluşan İnan topraklarının fethedilmesi sebebiyle Kostantiniye tahtından Fırat’ın kenarına gönderilmesi” adlı bölümde zikredilen paşanın yüce dergâh huzurundan öncü kuvvet olarak gönderilmesini rica etmesi ifade edilmektedir. Kadızâde, vezir Sinan Paşa’nın diliyle padişaha övgü dolu sözler sarf edip onun yüce bir padişah olduğunu; düşmanın onun devlet sancağı altında karardığını, doğudan batıya her yere sahip olup taht ve taca onun layık olduğunu; dünyanın düşmanına dar geldiğini; kendisine izin verirse yeryüzünü düşmanların kanıyla Mani’nin⁷ resim tahtası gibi yapacağını ve onlardan geriye birini bile bırakmayacağını dile getirmektedir.

مؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعول]

که نام از تو جویند اهل نسب
عدوی تو شد زیر چتر سیاه
سزاوار قدر تو لولاک شد
ز توروز و شب غرق سیم وزر است
ز افلاک تا گاو ماهی تراست
کز ایران و توران گرفتگی خراج
ازان هول بر خود بلرزید مهر
شده بر عدویت جهان تنگ و تار
زند خیمهء فتح بر کوه قاف
بر اطراف لشکر بود کوه کوه
در آینه‌ای آسمان ارتسام
ز درگاه شاه جهان بی گزند
که دور از تو بادا بد روزگار
که مرهم نهم این دل ریش را
زمین تختهء طرح مانی کنم
نمانم یکی را ز بهر شمار⁸

تو آن شاه عالی دلی در حسب
بر افراختی چتر اقبال و جاه
سراپردهء ملکات افلاک شد
که ترش کشکول لکن لکن است
ز مشرق به مغرب کماهی تراست
ترا شد سزاوار این تخت و تاج
شد از تیغ تو صدمه‌ای بر سپهر
ز قهر تو ای شاه عالم شکار
بیسال سپاهت به روز مصلف
به روز نبرد تو ای جم شکوه
کند خون اعدای تو صبح و شام
کنون التماس من مستمند
همین است ای شاه گیتی شکار
که رخصت دهی بندهء خویش را
ز خون عدو گلشنانی کنم
بر آرم دمار عدو زان دیار

Sen, asalette öyle yüce gönüllü bir hükümdarsın ki nesepl ilmiyle uğraşanlar namu senden ararlar.

İkbal ve makam şemsiyesini yücelttin ki senin düşmanın, o gölgeğinin altında karardı.

Mülkünün otağı feleklere kadar çıktı. “Sen olmasaydın”⁹ senin itibarına layık oldu.

⁷ Mânî dininin kurucusu Çinli nakkaş ve ressamdır. *Nigâristan, Erteng* ya da *Erjeng* adlı resim mecmuası ile ünlüdür. Bkz. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü*, 21. bs., Kapı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 297.

⁸ YN vr. 16^a-16^b / Yördem, *Kadızâde*, s. 103.

⁹ “لولاک لما خَلَفْتُ الافلاک” “Sen olmasaydın felekleri yaratmazdım” kudsi hadise telmih vardır. Bakır Sadri Niya, *Ferheng-i Me’surât-ı Mutûn-i İrfânî (Müştemil ber ehâdis, akvâl u emsâl-i mutun-i irfânî Farsî, Surûş, Tahran, 1380 hş., s. 440.*

Öyle cömertsin ki senin cömertliğın İskender'in yapmış olduğu ihşanı kıskandırır. İhşan olarak verdiğin gece ve gündüz devam etmektedir.

Doğudan batıya olduğu gibi her yer senindir. Gökyüzünden yeryüzüne kadar var olan her şey senindir.

Bu taht ve taç sana layık oldu. İran ve Turan'dan haraç aldın.

Senin kılıcından gökyüzü sarsıldı. O korku yüzünden güneşi bir titremedir aldı.

Ey dünyayı ele geçiren padişah! Senin intikamın sayesinde dünya, düşmanına dar ve karanlık bir yer olmuştur.

Savaş günü senin ordunun askeri kanadı, Kaf dağının üzerine fetih çadırını kurar.

Ey Cem görkemli padişah, senin savaş gününde ordunun etrafında sıradağlar gibi görünür.

Sabah akşam düşmanlarının kanını gökyüzü aynasında resmeder.

Şimdi esenlik içindeki cihan padişahının dergâhından ben ihtiyaç sahibinin ricası şudur:

Ey dünyayı ele geçiren padişah! Feleğin kötülüğu senden uzak olsun.

Kuluna izin verirsen bu yaralı gönlüme merhem sürerim.

Düşmanın kanından güller saçar, yeryüzünü Mani'nin resim tahtası gibi yaparım.

Bu diyarda düşmanın canına okur, saymak için birini bile geride bırakmam.

Kadızáde, aşığdaki şüirinde yüce padişahın 5 Haziran 1516 Perşembe günü Fil Çayırı adlı mübarek yerden geçerek Üsküdar iskelesine vardığını; bu menzilde bir saatte bir şehir kurdukları; havasının canı besleyen tatlı su, fezasının ise ruhu ferahlattığı ve etrafının lalelerle süslendiğini anlatmaktadır.

لمؤلفه

[بحر هزج : مفاعيلن - مفاعيلن - فعولن]

غبارش كحل چشم دولت آمد
نمودار حباب و روی دریا
به پای دلبران افتاده از سر
ز سیم خام و از خرگاه وردی
که دل زو یافت بهره دیده بهری
فضا مانند خاکش روح گستر
مرصع گشته اطراف و کنارش¹⁰

چو اسكودر مقر شوكت آمد
شد از رفع خيام وان كوه و صحرا
طنابش همچو گیسوی معتبر
دران صحرا به صحن لاجوردی
به یک ساعت بنا کردند شهری
هوا چون آب عذیبش روح پرور
به جوهر های لاله كشتزارش

Üsküdar, saltanatın karargâhı olunca tozu devletin gözüne sürme gibi geldi.

O tepe ve ova, çadırların kurulmasıyla deniz ve üzerindeki köpükler gibi göründü.

O çadırların ipleri, güzellerin başından ayağa düşmüş amber kokulu zülfe benzemektedir.

O kırdan, lâcivert rengindeki avluda saf gümüş ve gülden otağdan

Bir saatte gönül ve gözün nasıplendiği bir şehir bina ettiler.

Hava, onun tatlı suyu gibi cana can katar; feza, onun toprağı gibi ruhu genişletir.

Onun çevresi ise tarlasındaki lale mücevherleriyle bezenmiştir.

¹⁰ YN vr. 24^a-24^b / Yördem, Kadızáde, s. 113.

Aşağıdaki şiirde ise padişah maiyetinin Sadreddin Muhammed Konevî ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî'nin kabrinin bulunduğu Konya şehrine ulaşması; yüce padişah Konya'ya vardktan sonra o menzilde çadır kurulduğu; bu kurulan çadırın güneş gibi her tarafı kaplayıp her yeri aydınlattığı; o menzilin benzersiz bir yer olduğu; içinin lale ve yaseminlerle, dışının ise gümüş bedenli güzellerle dolu olduğu; burada iki din sultanının bulunduğu ve cihan padişahının yapacağı sefer için bu iki manevi sultanın ruhaniyetinden feyiz ve yardım istemesi anlatılmaktadır.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن - فعولن - فعولن - فعول]

مقبر شهنشاه گوردون سریر
که آن سطح زنگار کافور گشت
بر اطراف عالم کشیده طناب
زمینی مسطح نه بالا نه پست
خروشان چو بلبل هزاران هزار
نو آیین بهشتی و شهری درو
درون پر ز خوبان سیمین بدن
کز ایشان شده راه دین مستقیم
ملک خوانده اسم ورا صدر دین
که روی دل اهل دل سوی اوست
که گیسوی حور است جاروب او
که از پرتوش روشنست ارض روم
بران خاک در کرده ما و ملک
که هستند اوتاد و قطب زمن
به فرق اعادی به وقت ظفر¹¹
سرانجام گوهر به کار آورد¹²
زمان تابع تیغ و احکام او

شدد آن منزل تازمه دلپذیر
زدند آنچنان خیمه بر کوه و دشت
سراپرده شاه چون آفتاب
مقامی که مثلش نبود و نه هست
شده صبحدم اندران مرغزار
مسطح زمینی و شهری درو
برونش پر از لاله و یاسمن
دو قطب اند بر هر دو قطرش مقیم
یکی شیخ پاکیزه پاک دین
حریم حرم قبله کوی اوست
سر زد از درش روضه را آب رو
دوم قطب الاقطاب آن مرز و بوم
به خاک درش رشک پرده فلک
الهی به اکرام این هر دو تن
تو شمشیر این شاه والا گهر
چنان کن گل فتح بار آورد
بگردان جهان سر به سر رام او

O güzel, yeni menzil felek tahtlı yüce padişahın karargâhı oldu.

Dağ ve vadi üzerine öyle bir çadır kurdular ki o pas renkli yüzey kâfur¹³ gibi oldu.

Padişahın otağı âlemin etrafına güneş gibi iplerini germiş, bütün cihanı kaplamıştır.

Orası, benzeri olmayan ve olmayacak olan bir makamdır. Ne yüksek ne de alçak, düz bir zemindir.

Sabahleyin o çimenlikte binlerce bülbül gibi coşmuştu.

Orada düzgün bir yer ve bir şehir, yeni kurulmuş bir cennet ve bir nehir vardır.

Dışı, lale ve yaseminle; içi ise gümüş tenli güzellerle doludur.

Her iki tarafında iki tarikat önderi bulunmaktadır. Din yolu onların sayesinde müstakim olmuştur.

Biri, dürüst ve temiz yüzlü bir şeyhtir. Padişah ona dinin başköşesi adını vermiştir.

Onun sokağının kiblesi Mukaddes Harem gibidir. Çünkü ehl-i dilin (Hz. Mevlânâ) gönlü ona doğrudur.

Kapısından cennetin suyu akar. Hurilerin saçları da onun türbesinin süpürgesidir.

¹¹ Bu mısra Firdevsî'nin Hicivnâme adlı eserinden iktibas edilmiştir. Bkz. <https://ganjoor.net/ferdousi/hajvname/> Erişim Tarihi: 17.05.2019.

¹² YN vr. 33^b-34^a/ Yördem, *Kadıza'de*, s. 123.

¹³ Hindistan ve Çin'de yetişen kâfur ağacının zamkından elde edilen beyaz, yarı şeffaf, kolaylıkla parçalanır güzel kokulu bir maddedir. Bkz. <http://www.lugatim.com/s/KAFUR> Erişim Tarihi: 01.06.2019.

İkincisi ise o coğrafyanın kutbu'l-aktâbı olan Hz. Mevlânâ'dır. Rum toprakları onun nuruyla aydınlanmıştır.

Feleğin perdesi, onun kapısının tozunu kiskanır. Her ne varsa o toza yüz sürmüştür.

Allah'ım! Zamanın önderi ve pîri olan bu iki kişinin ihsanıyla

Sen bu değerli padişahın kılıcını, zafer vaktinde düşmanların başı üzerine

Öyle indir ki fetih gülü meyve versin ve sonunda mücevher işe yaramış olsun.

Bütün dünyayı ona itaat ettir, zamanı onun kılıcına ve emirlerine tâbi eyle.

Aşağıdaki şiir ise “Ülkeler fetheden cihan padişahının Kırkpınar menziline Kayseriye’ye doğru yola çıkması” adlı bölümde geçmektedir. Padişah maiyeti Kayseriye’ye varduktan sonra askerin dinlenmesi ve hayvanların yemlerinin hazırlanması için iki gün burada kalmış, üçüncü gün ise Sarmısaklı adlı menzile hareket etmiştir. 6 menzil yol aldıktan sonra Elbistan’a varmışlardır.¹⁴ Kadızâde, bu şiirde öncü kuvvet olarak gönderilmiş Sinan Paşa’nın Elbistan’da padişah maiyetiyle karşılaşmasını; her iki taraftaki askerin birbirini görmekten dolayı çok mutlu olduğunu; büyük emirler ve itibar sahibi komutanların yerlerinde durup hal diliyle savaş ve mücadele isteği gösterdiklerini; ejderha armalı sancakları açtıkları; hepsinin düşmanı yakalayan aslan gibi rüzgârın bile hızına yetişemediği atlara binerek düşmanı öldürme niyetiyle kılıçları ellerine aldıkları ve savaş âdetiyle donatılmış olduklarını anlatmaktadır.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعول]

بر افراشته ازدهای لـوا	امیران صف در بروز و غا
پلنگ زمان شیر دشمن ربای	همه با جوانان جنگ آزما
ز قهر اعدای دل و سینه ریش	ستاده به پای علمهای خویش
نیارد عنان بر عنانش نهاد	به زیر سرین اسبهای که باد
به قصد عدو چشم و دل پر ز خون	گرفته به کف تیغ سیماب گون
همه غرق آهن چو ماهی در آب ¹⁵	مسألح به آیین جنگ و شتاب

Saftaki komutanlar savaş ortaya çıktığında ejderha armalı sancağı yükseltmiş.

Hepsi düşmanı ele geçiren aslan, zamanın kaplanı ve savaşçı gençlerle birlikte

*Gönlü ve bağı yaralı düşmanları öldürmek için kendi sancaklarının dibinde durmuş.
Rüzgârın bile dizgini üzerine dizgin koymaya cesaret edemediği atların sağrısının altında*

Düşmanı öldürme niyetiyle gözleri ve gönülleri kanla dolu bir halde gümüş renkli kılıçları ellerine almış.

Hepsi savaş âdeti ile silahlanmış, denizde suya kanmış balık gibi aceleyle zırh kuşanmışlar.

Aşağıdaki şiir padişah ile Elbistan’da bir araya gelen Sinan paşa öncülüğündeki kuvvet arasında geçmektedir. Kadızâde, kaside nazım şekli ile kaleme aldığı bu şiirde padişahı överek devletin dünyaya yeni bir adalet düzeni getirdiğini ifade etmektedir. Şiirde padişahın savaş için gerekli teçhizatın durumunu kontrol ederek orada bulunan emirleri ve komutanları merhamet ve ihsan diliyle teskin edip gönüllerini rahatlattıktan sonra emirler, zafer sahibi askerler ve bütün ordunun yüce padişaha dünya döndükçe devrin hükümdarı olması; kılıcıyla düşmanları yok etmesi; saltanatının her türlü belalardan korunup Allah’ın ona yardımcı olmasına dair dua ettikleri anlatılmaktadır.

¹⁴ Yörдем, *Kadızâde*, s. 131.

¹⁵ YN vr. 41^a-41^b / Yörдем, *Kadızâde*, s. 132.

لمؤلفه:

[بحر رمل: فاعلاتن – فعلاتن – فعلن]

تا زمانست خداوندِ زمان سلطان باد
چرخ و ایام به فتح تو و کسر اعدا
لشکر فتح تو کوشام بگیرد تا جاست
اسم عالیت که فهرست طلسم غیب است
بولتت کن به جهان رسم عدالت نو کرد
گر عدو طایع تیغت نبود از سر جهل
رایت سلطنتت باد مصون از آفات

دولتِ خصم ز تیغ کف تو ویران باد
راست رو همچو قضا بر نمط فرمان باد
قاهر قاهره و حکم ده عربان باد
بر همه حکم جهان فاتحه و عنوان باد
از ازل تا به ابد قایمهء دوران باد
سر لو طعمهء تیغ و کفتش خفتن باد
ناصر سلطنت عافیت سبحان باد¹⁶

Dünya döndükçe çağın hükümdarı sultanımız olsun. Düşmanın devleti senin elindeki kılıçla yok olsun.

Felek ve zaman, senin fethin ve düşmanların bozguna uğramasıyla kazaya uygun olarak senin fermanın altına girsin.

Senin fetih ordun yerinde kaldığı müddetçe Şam'ı fetheden, Kahire'yi kahreden ve Araplara hükmeden olsun.

Senin yüce adın gayb âleminin tılsım fihristidir. Bütün dünyanın hükmü üzerinde başlangıç ve unvan olsun.

Senin devletin cihana yeni adalet düzeni getirdi. Ezelden ebediyete kadar feleğin pâyesi olsun.

Eğer düşman cehalet yüzünden senin kılıcına itaat etmezse; onun başı kılıcına av, kefeni ise zırh olsun.

Senin saltanatının sancağı belalardan korunsun. Allah'ın sevgisi saltanatının yardımcısı olsun.

Aşağıdaki şiirde padişahın beraberindeki askerler ve emirlerle birlikte bahar vakti Elbistan'a girdiği; feleklerin Elbistan'ı kıskandığı, bu menzilin içinde binlerce bülbül barındıran lale, yasemin, zambak ve nergisten oluşan bahar süsleriyle dolu bir bağ olduğu; çayırda diken ve çerçöp ne varsa hepsini kökünden kazdığı ve Mısır gülünün padişahın gelişi için yolun başında beklediği anlatılmaktadır.

لمؤلفه:

[بحر خفیف: فاعلاتن – مفاعلن – فعلن]

از قدوم شریف شاه زمان
بوستانی پر از نگار بهار
لاله جا کرده بر لب جویش
سوسن از شوق او کمر بسته
در هوایش شقایق النعمان
غنچه هر زر که داشت تو بر تو
گل زر سرخ در طبق کرده
سبزه فرش زمرّد افکنده
گلِ مصری ز شوق مقدم شاه

رشک افلاک گشتت البستان
و اندران بلبلان هزار هزار
یاسمین سر نهاده بر رویش
نرگس از جای خویش برجسته
داغ بر دل نهاده سرگردان
کرد ایثار مهر طلعت او
در کف پای شه ورق کرده
خس و خار از میانه برکنده
منتظر ایستاده بر سر راه¹⁷

Zamanın padişahının değerli gelişiyle felekler Elbistan'ı kıskandı.

Orada içinde binlerce bülbül barındıran bahar süsleriyle dolu bir bahçe var.

Lale, ırmağının kenarında yer edinmiş; yasemin, onun üzerinde başını öne eğmiş.

¹⁶ YN vr. 42^a / Yördem, Kadızâde, s. 133.

¹⁷ YN vr. 42^b / Yördem, Kadızâde, s. 133.

Zambak, onun şevkinden kemer kuşanmış; nergis ise yerinden fırlamış.

Dağ lalesi, onun arzusuyla perişan bir halde yüreğini dağlamış.

Gonca, katları arasındaki her bir altını ona yüz görümlüğü olarak bağışladı.

Altınla bezeli kırmızı güllü tabağa koyup padişahın ayağına serpmiş.

Çimenliğe zümrüt halısı atmış; kuru otu, dikenini ortadan kaldırmış.

Mısır güllü padişahın gelişine duyduğu sevinçten dolayı yolun başında beklemiş.

Aşağıdaki şiir “Zafer işaretli sancakların Antep tarafına yönelişi” adlı bölümde geçmektedir. Padişah maiyeti Antep’e vardktan sonra Hurşid Çayırı adlı yere ulaşmadan önce Ali Bey Şehsüvar beraberinde muhaliflerden iki kişi ile huzura gelir. O iki kişi Memlük sultanı Gavri’nin Mercidâbık’a girdiğini ve savaş için beklediğini ifade eder. Bunun üzerine cihan padişahı onun muradını yerine getirmenin uygun olduğunu dile getirir.¹⁸ Aşağıdaki beyitlerde bu durumun hakikati ifade edilmektedir. Buna göre Sultan Gavri’nin Arapların mirasçısı olduğu; etrafındaki topluluğa ve kendi nefesine uyararak düşmanlara galip gelmek için Mercidâbık’a doğru geldiği fakat ölüm tuzağıyla rahata ereceğini bilmediği; dünya mülkünden elini eteğini çekerek ahirete göçüp gittiği; devlet sancağının yerle bir olduğu; Mısır, Şam, Yesrib ve Tur memleketlerinin padişahın fethi sayesinde mutlu oldukları anlatılmaktadır.

لمؤلفه:

[بحر هزج: مفاعيلن – مفاعيلن – فعولن]

سر افرازان میدان حقیقت
 نجوم آسمان بختیاری
 دبیبران امور کشور حزم
 سرود این خبر آمد عیانم
 به اضلال غرور نفس و احزاب
 که گردد بر عدوی خویش فایق
 به دام مرگ خواهد کرد آرام
 که دشمن گر چو داراب است و دارا
 سزاوار سریر شاهی از مهد
 به صد حسرت برون شد سوی عقب
 لئوای دولت او سرنگون شد
 شدند از یمن قحط شد و مسرور¹⁹

مبادا مخفی از اهل طریقت
 سپهداران ملک شهر یاری
 هزبران دلیر عرصه رزم
 ز منهی فلک در گوش جانم
 که غوری وارث اقبال اعراب
 بدان آمد به سوی مرج دابق
 ندانست او که اندر مرج ناکام
 ز من باد این بشارت مر شمارا
 ز آب تیغیت ای اسکنر عهد
 بشست او دست حکم از ملک دنیا
 سرش چون دل به یکدم غرق خون شد
 دیر مصر و شلم و یثرب و طور

Tarikat ehli ve hakikat meydanının liderlerinden

Hükümdarlık mülkünün başkomutanları ve bahtiyarlık göğünün yıldızlarından

Savaş meydanının cesur yiğitleri ve akıl ülkesinin işlerini yürüten kâtiplerden gizli kalmasın!

Feleğin casusları tarafından can kulağıma âşikâren şu haberin terennümü ulaştı:

Arap hükümdarlarının varisi olan Gavri, nefsinin ve sahip olduğu topluluğun verdiği gurura yenilip

Kendi düşmanına galip gelmek için Mercidâbık’a doğru geldi.

Zavallı, ızdırap içinde ölüm tuzağıyla istirahate çekileceğini bilemedi.

Düşman Dârâb ve Dârâ gibi olsa da işte bu müjde benden sizedir.

¹⁸ Yördem, *Kadıızâde*, s. 150-151.

¹⁹ YN vr. 59^b-60^a / Yördem, *Kadıızâde*, s. 151-152.

Ey zamanın İskender'i! Kılıcının keskinliğiyle padişahlık tahtı beşikten itibaren sana layıktır.

O, dünya mülkünde hüküm vermekten vazgeçti. Yüzlerce hasretle ahirete göçtü.

Baş, kalp gibi birden bire kanlar içinde kaldı. Devletin sancağı yerle bir oldu.

Mısır, Şam, Yesrib ve Tur memleketleri, senin fethinin bereketiyle mutlu ve mesut oldular.

Aşağıdaki şiir “Devlet sancaklarının 24 Ağustos 1516 Pazar günü Sultan Gavrî ile savaşmak amacıyla Mercidâbık’a yönelmesi” adlı bölümde geçmektedir. Bu şiirde Memlük Sultanı Gavrî'nin ordusunu savaş aleti ve silahla donattığı; hepsi öfkeli, yırtıcı aslan gibi düşmanlardan intikam alan Çerkez asıllı süvarilerden oluşan savaşçıları savaş meydanına ulaştırdığı; büyük küçük kim varsa savaşmayı talep ettiği; ellerinde mızrak sağa sola doğru hareket ederek herkesin kendi canından vazgeçtiği; sağ kanadı düzenledikten sonra sol kanadı düzeltmek için harekete geçip bu görev için Hayır Bey'i seçtiği; savaşçı gençlerin bir an olsun sakin durmayıp düşmanları öldürmek için felekler gibi hareket halinde ve sabırsız oldukları anlatılmaktadır.

نظم لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعول]

بیاراست لشکر به ساز و سلب
چراکس نژادان چابک سوار
به شمشیر ز اعدای خود کینه جو
ز انگشت پاتا به تاراک سر
چو شمشیر یک راه و یکرو شده
به دشمن چو خون در بدن تاخته
چپ و راست خیزان چو مار سترگ
مبارز طلب جمله خرد و بزرگ
سر خویش را سفجه انگاشته
بر آراست چون شیوه دلبری
که بد توسن چرخ و گیتی اش رام
که پیش از اجل کس نخواهست مرد
نهنگ اعدای به دام آوری
کنی صرف این صبح در راه شام
به خونت عدو دست بازی کند
نبینی دگر روی تاج و نگین
عنان سوی اصلاح چپ کرد راست
به رزم خداوند بنمود راه
نیاسوده ز افغان دمی چون درای
به قتل هزبران زهره جبین
بر اسبان چو دیوی به دیوی سوار²⁰

وزان سو دگر پادشاه عرب
به میدان رسانید مردان کار
همه تند رای و همه تند خو
مغرّق به پولاد مُغرّق به زر
چو شیر زیان جمله یک سو شده
همه تیغ مصری به کف آخته
سنان در کف نیزه باران ترک
رجز خوان چو اعراب غلمان ترک
دل از جان و دست از جهان داشته
یمین و یسار خود از لشکری
یمین را بسی با سپهدار شام
سپرد و بدو این سخن را سپرد
چنان زی که ناموس و نام آوری
چنان کن که مقدر خود را تمام
و گرنه زمان ترک تازی کند
ز زین آنچنان زند بر زمین
نخست سو مینه چونک خولست
به تأمین خیری بگ خیر خواه
جوانان جنگی جنگ آزمای
گره کرده ابرو گشاده یمین
چو افلاک گردان چو دل بیقرار

Diğer taraftan Arap padişahı silah ve savaş aletleriyle orduyu donattı.

Çerkez asıllı usta binicileri, savaşın yiğitlerini meydana ulaştırdı.

Hepsi kılıçla düşmanlarından intikam alan, korkusuz ve öfkeliydi.

Tepeden turnağa kadar altına ve çeliğe batırılmışlardı.

Hepsi öfkeli aslan gibi bir tarafa gitmiş, kılıç gibi aynı ve tek sıra olmuş.

Hepsi Mısır kılıcını kınından çekmiş, vücuttaki kan gibi düşmana saldırmış.

Süngü, Türk mızrak yağdıranların elinde büyük bir yılan gibi sağa sola savruyordu.

²⁰ YN vr. 67^b-68^b / Yörдем, Kadızâde, s. 160-161.

Türk köleler, Araplar gibi recez²¹ okuyarak büyük küçük herkesi karşılarında savaşçı olarak talep ediyorlardı.

Canlarından ve dünyadan el çekmiş; sanki kendi başlarını ham kabak zannetmişlerdi.

Güzellerin tarzına göre sağ ve sol kanadını asker açısından düzenledi.

Sağ kanadının çoğunu feleğin serkeş atı ve onun âlemine itaatkâr Şam başkomutanına teslim edip ona “Kimse ecelinden önce ölmeyecektir” dedi.

Öyle yaşa ki şeref ve şöhret sahibi olup düşmanların pehlivanını tuzağa düşüresin.

Öyle davran ki kendi gücünün tamamını, bu sabah olanı akşam yolunda harcayasın.

Aksi takdirde zaman sana baskın yapar; düşman da senin kanınla oynaşır.

Seni eyer üzerinden öyle bir şekilde yere atar ki artık yüzüğün ve tacın yüzünü göremezsin.

İlk önce sağ kanat ile ilgilendiği için sol tarafı düzeltmek amacıyla dizgini doğrulttu.

Hayırsever Hayır Bey’in güvencesiyle padişahla savaşmaya yol gösterdi.

Savaşçı gençler, çan gibi bir an bile feryat figan etmekten vazgeçmemişlerdi.

Zühre alınlı yiğitleri öldürmek için öfkelenmiş, yeminlerini bozmuşlardı.

Felekler gibi hareketli, gönül gibi sabırsızlardı. Dev gibi atların üzerine, iri atlara binmişlerdi.

Aşağıdaki şiir de aynı bölümde geçmekte olup meydana gelen Mercidâbık muharebesinin ahvali ve zafer sahibi askerlerin düşmanların birçoğunu öldürdüğü anlatılmaktadır. Buna göre sağ kanat öyle düzenlendi ki onun yüzünden güneş ışıklarının azaldığı; kılıçlarıyla herkese ölüm saçtıkları, yeryüzünün fitne ile dolup her yerin ve her şeyin viran olduğu; dünyanın ordunun tozuyla düşmanın bahtı gibi karardığı; top ve tüfek seslerinden dolayı o savaş meydanının mahşer yeri gibi olduğu; kimsede can korkusunun kalmadığı; düşmanlardan iniltiden başka bir şey duyulmadığı ve topraktan yaratılmış olan bedenleri yine toprağa teslim ettikleri ifade edilmektedir.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن - فعولن - فعولن - فعول]

که خورشید از آن در کم و کسوت شد
به بلغار سقسین رسانید بو
کف مرگ افشاند بر خاص و عام
زمین و زمان جمله برباد شد
که شیطان از آن فتنه حاشا گرفت
جهان گشت چون بخت دشمن سیاه
بر افروختند آتش کارزار
به فرعونیان روز طوفان عاد
به خون یلان گردن افراختند
بر اعدا دعای فنا خواندند
ز صوت جلاجل ز فریاد زنگ
ز گستاخی دشمن کینه جو
همه عرصه جنگ چون رستخیز
نه فکر پسین و نه اندوه پیش
نه فکر وجود و نه درد عدم
بود دولت دهر و فرجام کام

صف میمنه آن چنان راست شد
سهیل یمنیش چو بنمود رو
چو تیغش بر آورد سر از نیام
جهان سر به سر فتنه آباد شد
چنان آتش فتنه بالا گرفت
ز نود مدافع ز گورد سپاه
سکندر نشینان قیصر قرار
نمودند شیران رومی نژاد
سنان چون بتان کار خود ساختند
بنادق چو برق بلاراندند
ز آواز طوپ و صدای تفنگ
ز قهر زمانه ز مکر عدو
شده بر دلیران دشمن ستیز
نه کس را غم جان و پروای خویش
نه از قتل کس را هراس و الم
کسی را که مرگش به ناموس و نام

²¹ Recez: Aruzda bir bahir adı olmasının yanı sıra Arapların belli başlı konular için ayırdıkları şiir türlerinden birinin adıdır. Savaş meydanında yapılan atışma, meydan okumalar vb. bu türle ifade edilmiştir. Bkz. Tefvik Rüşti Topuzoğlu, “Recez”, *DİA*, C. 34, İstanbul, 2007, s. 509.

مسأوی ز دشمن چه پروا چه باک
که تا کار خود از عدو ساختند
که نشنود از ایشان کسی جز این
تن از تیغ نیلوفری چاک شد
سوی عالم پاک شد جان پاک²²

کسی را که باشد برش جان و خاک
بدین گونه کوشش بسی تاختند
زدند آنچنانشان ز زین بر زمین
چو سر دگمهء جیب فتراک شد
سپردند ابدان خاکی به خاک

Sağ kanadı öyle bir şekilde sağlamaştırdı ki bu saf dolayısıyla güneşin ışıkları azaldı. Süheyl-i Yemenî²³ yıldızı kendini gösterince Bulgar ve Saksin'e²⁴ o güzel kokuyu ulaştırdı.

Kılıcını kınından çıkardıktan sonra herkesin üzerine ölüm saçtı.

Dünya tamamen fitneyle doldu. Yeryüzü ve zaman, her şey yok oldu.

Fitne ateşi öyle büyüdü ki şeytan bile "Haşa, bu fitne benden değil." dedi.

Cihan, ordunun tozu ve topların dumanıyla düşmanın bahtı gibi karardı.

Kayser istikrarlı, İskender gibi tahtta oturanlar savaş ateşini yaktılar.

Rum asıllı aslanlar, Âd kavminin²⁵ başına gelen tufan günü felaketini Firavunlara gösterdiler.

Mızrak, güzeller gibi üzerine düşeni yaptı. Yiğitlerin kanını dökerek bununla iftihar etti.

Bela şimşeği gibi olan gülleyi çıkarıp düşmanlara yok olmaları için dua okudular.

Top, tüfek ve çingirakların sesi ile çanın feryadından

Feleğin intikamı, düşmanın hilesi, kinci düşmanın küstahlığından dolayı

Düşmanla savaşan yiğitlere göre bütün savaş meydanı mahşer yeri gibi oldu.

Kimsede ne can korkusu, ne bir keder, ne son düşünce ne de önceki üzüntü vardı.

Ne birini öldürmekten dolayı duyulan korku ve acı, ne varlık düşüncesi ne de yokluk derdi vardı.

Ölümü şöhret ve iffet ile olan birinin dünyası saadet, akıbeti ise murat üzere olur.

Kendisi için can ve toprağın yani diri ya da ölü olmanın eşit olduğu bir kişi düşmandan ne korkar ne de çekinir.

Böylelikle düşmanı öldürmek için çok çaba sarf edip saldırdılar.

Onları eyer üzerinden öyle bir şekilde yere attılar ki kimse iniltiden gayri bir şey işitmedi.

Terki kayışları birbirinden ayrıldıktan sonra bedenleri gök mavisi kılıçla parçalandı.

Topraktan olan vücutlarını toprağa teslim ettiler. Temiz can, tertemiz âleme doğru gitti.

Aşağıdaki şiir "15 Eylül 1516 tarihinde fetih maksatlı sancakların Şam diyarına yönelişi" adlı bölümde geçmektedir. Cihan padişahının Halep'i ele geçirdikten sonra Halep ve o çevrenin idari işlerini düzenleyip halkın huzurunu sağlaması; Arap diyarını fethetme ve

²² YN vr. 75^a-75^b / Yördem, Kadızâde, s. 168-169.

²³ Güney yarım kürede yer alan büyük ve parlak bir yıldızdır. Yemen'den çok iyi görülebildiği için Süheyl-i Yemânî "Yemen yıldızı" da denilmektedir. İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü*, s. 411.

²⁴ Saksin: Türkistan'da bir vilayetin adıdır.

²⁵ Âd kavminin helak edilmesine telmih vardır. *Kur'ân-ı Kerim*, Zâriyât Suresi, 41-42 ayet. "Âd milletinin başından geçende de ibret vardır: Onların üzerine, uğradığı her şeyi bırakmayıp toza çeviren kuru bir rüzgâr gönderdik."

Haremeyn-i Şerîfeyn'i zulüm erbabından kurtarma niyetinde olduğu için Şam ve Hama tarafına hareketi; asker saflarını düzenlemesi; Rum yiğitlerinin gücüyle o ülkenin kılıç, ok ve balta ile dolup taşması; bu yolda suyun nadir, havanın ise düşmanın kalbi gibi hararetli olması; vezir Sinan Paşa'nın öncü kuvvet olarak gönderilişinden sonra yüce hazretin hareket etmesi; padişahın dünyayı ele geçiren Süleyman, cömertlik feleği, taç ve taht yıldızını parlatan ve herkesin onun gölgesi altında olduğunu ifade ederek dünyada var oldukça dünyada kalıcı olması için dua etmektedir.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعول]

به پشت ستوران نهادند زین
فزود آسمان و زمین کاستند
ز پولادپوشان زمین شد سپاه²⁶
به آهنگِ شام و حمی تاختند
به خون عدو تیغ دادند آب
به دست آورد ملک و دین بی حسیب
زند آتش قهر اندر جهان
پر از تیغ و تیر و تبر مرز و بوم
وزان تیره شد روی خورشید و ماه
هوا چون دل خصم پرتاب بود
زبان در دهان ماهی و تابه بود
شرار زمینش هوا سوختی
سوی سایه شاه بردی پناه
چو آب از پی یکدیگر تاختند
سر تاجداران عالیجناب
فروزنده کوکب تاج و تخت
به نصرت سلیمان گیتی شکار
محیط کرم شاه گردون سریر
که در دین و دنیا مرادش بر آر
که گردد به رفعت نهم آسمان
بزرگی و شاهی چنانش بده
ز خاک درش در جهان آب رو
نیچند کسی سر ز فرمان او²⁷
در جهان تا بود در جهان مستدام²⁸

چو کار حلب شد به سامان قرین
یزک بر یزک صف بر آراستند
غبار زمین شد به خورشید و ماه
لواى عزیمت بر افراختند
عنان را بدان صوب دادند تاب
شهی را که از تاخت نبود شکیب
شراری که تیغش فروزد روان
شد از ساز پولادپوشان روم
زمین را گرفتند یکسر سپاه
درین راه چون آب کم یاب بود
سر آب و سراب همخوابه بود
هوا آتش دوزخ افروختی
ز تاب هوا جرم خورشید و ماه
طلایه به زودی روان ساختند
پس آنگه روان شد شه کامیاب
فرازنده چرخ اقبال و بخت
به دولت فریدون فرخ یسار
سپهر سخا قیصر بی نظیر
به حق تو ای داور کردگار
چنان ساز در عزت این آستان
ز مغرب به مشرق جهانش بده
که جویند شاهان به صد جست و جو
همی دار پاینده دوران او
بود در پناهش همه خلص و علم

Halep'in işleri düzene girince atların sırtına eyer vurdular.

Öncü kuvvetler sıra sıra dizildiler. Gökyüzünün ve yeryüzünün fazlalıklarını azalttılar.

Yerin tozu ay ve güneşe dek ulaştı, her yer toz duman oldu. Yeryüzü zırhlı askerlerle siyaha büründü.

Azimet sancağını dikip Şam ve Hama'yı fethetme niyetiyle dörtnala gittiler.

Dizgini o tarafa doğru kıvrarak kılıçlarını düşmanların kanı ile çelikleştirdiler.

Hücumdan yana sabrı olmayan padişah, hiçbir muamele etmeden din ve tahtı ele geçirdi.

Kılıcıyla canlar yakan kıvılcım, cihanda intikam ateşini açar.

²⁶ İkinci mısra Nizâmî'nin *Şerefnâme* adlı mesnevisindedir. Bkz. Nizâmî-yi Gencevî, *Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-yi Gencevî*, tsh. Mahmûd Dervîş, 3. bs., Sâzmân-ı İntişârât-ı Cavidân, Nizâmî-yi Gencevî, Tahran, 1374 hş., s. 1055.

²⁷ İkinci mısra Firdevsî'nin *Şahnâme* adlı eserinden iktibas edilmiştir. Bkz. Ebu'l-Kasım Firdevsî, *Şahnâme-i Firdevsî Mein-i Kamîl (Ber Esâs-ı Çâp-ı Moskov)*, nşr. Sa'îd Hamîdiyân, 15. bs., Neşr-i Katre, Tahran, 1388 hş., s. 6.

²⁸ *YN* vr. 84^a-85^a / Yördem, *Kadıza'de*, s. 177-178.

O memleket, Rum asıllı zırhlı savaşçıların kudreti sayesinde kılıç, ok ve baltayla dolup taşı.

Ordu, yeryüzünün tamamını ele geçirdi. Onun yüzünden güneş ve ayın yüzü karardı.

Bu yolda su nadir, hava da düşmanın gönlü gibi hararetle olduğu için

Suyun başı ve serap birbirine karışmıştı. Dil, sanki balığın ağzında ve tavada pişer gibiydi.

Hava, cehennem ateşini alevlendiriyor; yeryüzünün kıvılcımı ise havayı yakıyordu.

Havanın sıcaklığından dolayı ay ve güneş, padişahın gölgesine sığınyordu.

Kısa zamanda keşif kolunu gönderdiler. Su gibi birbirinin peşi sıra akın ettiler.

Ondan sonra cömert hükümdarların lideri, bahtiyar padişah yola çıktı.

İkbal ve baht feleğini yükselten, taç ve taht yıldızını parlatan

Saadette Ferruh Yesâr ile Feridun; zaferde ise dünyayı ele geçiren Süleyman

Cömertlikte felek gibi eşi benzeri olmayan Kayser; iyiliği kuşatan felek tahtlı padişah

Ey Allah'ın adil padişahı! Din ve dünyada onun muradını yerine getirmek Allah'a yemin ederim ki senindir.

Hükümdarın bu eşliğini öyle bir yücelt ki yücelikte dokuzuncu göğe erişsin.

Batıdan doğuya tüm cihanı ona ver. Büyüklüğü ve padişahlığı o şekilde ona ver.

Çünkü dünyada hükümdarlar şerefi ve yüceliği yüzlerce zahmetle onun kapısının tozunda ararlar.

Onun dönemini ebedi kıl. Kimse onun fermanına itaatsizlik etmez.

Seçkin kişiler ve halktan kim varsa herkes onun gölgesi altındadır. Dünya var oldukça dünyada payidar olsun.

Aşağıdaki şiirde Dımaşk (Şam) şehrinde bulunan Benî Ümeyye²⁹ adındaki cami anlatılmaktadır. Bu cami Cahiliye döneminde kilise idi. Ebû Ubeyde Cerrâh, Halib b. Velid ile birlikte onu camiye çevirmiş ve mihrabını kible ve Beytullahu'l-Haram'a doğru düzenlemiştir. Emevi halifesi Hayr Velid b. Abdülmelik inşasını tamamlamaya muvaffak olamamış, kardeşi Süleyman b. Abdülmelik el-Mervânî tarafından tamamlanmıştır. Beni Ümeyye cami mübarek mescitlerin dördüncüsü, en sevilen yüce binaların ise üçüncüsüdür. Her bir köşesi inzivaya çekilmiş kulların varlığıyla şereflenmiş, her bir yeri ve mekânı kıraat, tilavet ve zikirle dolu, kısacası camiler kutbunun seması, tarikat pirleri ve güneşin doğuş yeridir.³⁰

لمؤلفه:

[بحر خفيف: فاعلاتن – مفاعِلن – فَعْلان]

مقتبس از تو نور صبح و شام
از تو جویند یمن و فیض یمن
ماه قنديل شبِ رُو ره تو
آسمان سقّفِ آشیانهء تو
روشنان سپهر آینه چهر
مهر و مه گلشنی ز دوحهء تو
به مسافر نموده راه از دور³¹

ای مقدس بهشتِ مسجد نام
صبح خیزانِ وادی ایمن
نه فلک نه رواق درگه تو
بیستون سنگِ آستانهء تو
یافته نور از درت مه و مهر
نور انجم ز عکسِ لمحہء تو
لمعہء قبہات چو پرتو نور

²⁹ Cami hakkında bkz. Talib Yazıcı, "Emeviyye Camii", *DİA*, C. 11, İstanbul, 1995, s. 108-109.

³⁰ Yördem, *Kadıza'de*, s. 186-187.

³¹ *YN* vr. 93^a-93^b / Yördem, *Kadıza'de*, s. 187.

Ey mescit adındaki mukaddes cennet, sabah ve akşam ışığını senden alır.

Güven içindeki vadinin seher vaktinde uyanan kişileri, Yemen'in bereket ve feyzini senden alırlar.

Dokuz felek, dokuz revak senin dergâhındır. Ay ışığı, senin yolunda gece yürüyüş yapandır.

Bîsütun³², senin eşiğinin taşı; gökyüzü de senin evinin çatısı olabilir.

Ay yüzlü felek yıldızları, ay ve güneş nurunu senin kapından almıştır.

Yıldızların ışığı, senin göz ucuyla olan bakışının aksindedir. Gül bahçesinin ay ve güneşi ise senin ulu ağacın sayesinde.

Senin kubbenin parlaklığı ışık gibi uzaktan yolcuya yol göstermiştir.

Aşağıdaki şiir “Mısır’daki Kahire şehrine elçi gönderilmesi, Tomanbay ve ordusunun geri kalanının yüce dergâhın huzuruna ve itaate daveti” adlı bölümde geçmektedir. Memlük Sultanı Gavrî’den sonra yerine Tomanbay geçmiş, cihan padişahı kendisini itaate davet için bir elçi göndermiştir. Elçinin götürdüğü mektupta padişahın Kostantiniye’den yola çıkış sebebinin Acem valisini ortadan kaldırmak, o beldeleri ve oradaki insanları fitne ve fesattan kurtarmak olduğu; Memlük Sultanı Gavrî’nin önceleri dostluk bağlarını güçlendirmiş olmasına rağmen karşılık vermek için Mısır’dan Şam’a geldiği; Halep ve Mercidâbık’ta beraberindeki askerlerle birlikte yenilgiye uğradığı dile getirilmiştir.³³ Yüce sultan Mısır’ı fethetme niyetinde olduğu için Tomanbay’ı itaate davet etmiştir. Tomanbay, elçiyi önce ihtiram ve saygı ile karşılamış ve mektupta yazılanları dikkatle dinlemiştir. Fakat daha önce iktidar sahibi sultanlardan kimsenin bu kaleyi fethedemediğini düşünerek gurura kapılmış ve şu beyitleri dile getirmiştir.

لمؤلفه:

[بحر متقارب: فعولن – فعولن – فعولن – فعول]

غم هستی از سینه‌ام پاک برد
به رویم در فتح و دولت گشاد
جهان آفرینم نگه‌دار شد
تن و جان خود را نهاده به مرگ
دل و جان ز اندوه پر خشم و کین
زبونی چه باید کشید از کسان
چرا بایدم شد چنین خوار و زار
منم نیز جویای دیهیم و نام
مرا نیز لطف خدا یاور است
به من نیز این گوشه خاک داد
به دشواری این عقده باید گشاد³⁴

چو ایزد ز خاکم بر افلاک برد
به دستم عنان سعادت نهاد
زمان تابع و دولت یار شد
جوانان ترکم جهان کرده ترک
چو زنبور خاکی همه خشمگین
مرا با چنین حصن و گردنکشان
مرا با چنین شوکت و اقتدار
اگر تخت شاهی ترا شد به کام
اگر تاج دولت ترا بر سر است
ترا آن که آن ملک و املاک داد
ز من ملک آسان نشاید ستاد

Allah beni topraktan göğe çıkarınca yüreğimden varlık kaygısını temizledi.

Elime saadet dizginini verip yüzüme ikbal ve fetih kapısını açtı.

Zaman itaatkâr, talih ise bana dost oldu. Dünyayı yaratan Allah, beni korudu.

Benim ordumdaki Türk gençler hayata veda edip tenlerini ve canlarını ölüme teslim ettiler.

Hepsi eşek arısı gibi öfkeli, kalpleri kederden dolayı nefret ve öfkeyle dolu.

Sahip olduğum böyle bir kale ve asilere rağmen neden birilerinden çekineyim?

³² Bîsütun: Ferhad’ın sevdiği Şirin’e kavuşmak için deldiği dağın adıdır. Direksiz durması sebebiyle gökyüzü anlamında da kullanılır. Pala, *Ansiklopedik Divan*, s.73.

³³ Yördem, *Kadızaâde*, s. 197.

³⁴ YN vr. 103^a-103^b / Yördem, *Kadızaâde*, s. 198-199.

Böyle görkem ve kudretle neden bu şekilde itibarsız ve perişan olayım?

Padişahlık tahtı muradınca senin olsa bile ben de taç ve şöhrete talibim.

Gerçi senin başında devlet tacı var; ama bana da Allah'ın lütfü yardımcıdır.

Sana o tahtı ve mülkleri, bana da bu toprak parçasını verdi.

Benden kolaylıkla memleketi almak mümkün değildir. Bu düğümü ancak zorlukla çözmek gerekir.

Aşağıdaki şiir “Yüce maiyetin Remle köyüne gelişi, cihan padişahının Mescid-i Aksa’yı ziyaret etmesi” adlı bölümde geçmektedir. Kadızâde, bu şiirde padişahın diliyle Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed’i (s.a.v.) övmüş ve onun Miraç mucizesine telmihte bulunmuştur. Ülkeler fetheden padişah yanındaki vezirler, âlimler, hâkimler ve ileri gelenlerle birlikte 31 Aralık 1516 tarihinde Mescid-i Aksa’yı ziyaret etme amacıyla yola çıkmıştır. Mescid-i Aksa’ya vardıklarında Peygamber Efendimiz’in Miraç gecesinde mübarek ayağını bastığı taşın üzerine yüzünü koymuş; tevazu, niyaz, ümit ve alçakgönüllülük ile yalvararak şöyle demiştir:

مؤلفه:

[بحر سریع: مفتعلن – مفتعلن – فاعلن]

سرمهء چشم و گهر افسرم
مقصودِ آمال و امان من است
خاکِ درت روشنی کشور است
پایهء اقبالِ کماهی مرا
نیست به جز خدمتِ دین پروری
صخرهء صماء ز تو تشریف یافت
وز گهر جوهر جان انفع است
منزلتِ رفعت و اجلال را
چشمِ عنایت سوی این بنده دار
با همه حشمت ز گدایان تست
دستِ من و دامنِ سودای تو
رحم کن و عنبر گناهم پذیر³⁶

خاکِ کفِ پای تو تاجِ سرم³⁵
خاکِ سرِ کوی تو جان من است
چشمِ من از خاکِ درت روشن است
خاکِ درت مسندِ شاهِ مرا
قصدِ من از سلطنت و سروری
قدس ز تو رتبهء تلطیف یافت
صخره که عرشِ عظیم ارفع است
از قدمت یافته اقبال را
ای شه دین پرور رفرف سوار
بنده سلیمی ز غلامان تست
روی من و خاکِ کفِ پای تو
لطف کن و دستِ امیدم بگیر

Senin ayağının tozu başımın tacı, gözümün sürmesi ve tacımın mücevheridir.

Sokağının başındaki toprak benim canımdır. Benim emniyetim ve isteklerimin gagesidir.

Gözlerim, senin kapındaki toz sayesinde parlaktır. Senin kapının tozu toprağı ülkenin aydınlığıdır.

Senin kapının tozu benim padişahlık tahtım, olduğu gibi benim saadetimin direğidir.

Benim saltanat ve liderlikten kastım, dini yüceltme hizmetinden başkası değildir.

Kudüs şehri senin sayende mükâfatlandırıldı. Sahra-i samma (Muallâk taşı)³⁷ seninle şereflendi.

Yüce arşın en kıymetli kayası, can özünün mücevherinden çok faydalıdır.

³⁵ Bu mısra Nizâmî'nin *Mahzenü'l-esrâr* adlı eserinden iktibas edilmiştir. Bkz. Nizâmî-yi Gencevî, *Külliyât*, s. 112.

³⁶ *YN* vr. 117^a-117^b / Yördem, *Kadızâde*, s. 214.

³⁷ Kubbetü's-sahra'nın içinde bulunan Hacer-i Muallaka (havada asılı duran taş) denilen taştır. Peygamber Efendimiz'in miraca bu kaya üzerinden çıktığı rivayet edilmektedir. Bkz. Nebi Bozkurt, “Kubbetü's-Sahre”, *DİA*, C. 22, Ankara, 2002, s. 305.

Senin gelişinle saadet, büyüklük ve yücelik derecesini elde etmiştir.

Ey Refref'e binen, dini yayan Sultan! Lütufla bu kuluna bak.

Selim kulun, senin kölelerindedir. Sahip olduğu hükümdarlığa rağmen senin dilencilerindedir.

İşte benim yüzüm ve senin ayağının tozu; işte benim elim ve senin sevda eteğin

Şefkat göster ve ümit elimi tut, merhamet et ve günahıtan tövbemi kabul et.

Aşağıda yer alan iki şiir ‘Padişah maiyetinin Allah’ın inayeti ile Ridâniye tarafına hareketi’ adlı bölümde geçmektedir. Cihan padişahı Salihîyye’den hareket ettikten sonra Hattare adlı menzile varmış ve burada otağ kurmuştur. Burada iki üç günlük azık ve hayvanların yemleri hazırlanmıştır. Oradan Hanki’ye hareket ederek bu mübarek menzilde ordunun sağ ve sol kanadını düzenlemişlerdir. Sağ kanada vezir Sinan Paşa, Anadolu Beylerbeyi Mustafa Paşa, Ali Bey, Ramazanoğlu; sol kanada ise Rumeli askerleri, Yunus Paşa, Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa, vali ve hâkimlerin ileri gelenlerini, yeniçeri ağası Ayaz Bey ve beraberinde yeniçeriler ile birlikte görevlendirmiştir.³⁸ Bu şiirde yıldızların ordu sevk edip yeryüzünden gökyüzüne kadar saf dizdikleri; yeryüzünün toprak üzerindeki nal izleri ile süslediği; bahar bulutunun kan yağdırdığı; sağ kanadın padişahla birleşmesinden sonra sol kanadı düzenlemek için dizgini hareket ettirdiği; nizam için bu yöntemleri uyguladığı; fetih ve zaferin bir kişinin çabası ile değil Allah’ın yardımı ve lütfuyla olduğu anlatılmaktadır.

نظم لمؤلفه:

[بحر هزج: مفاعيلن – مفاعيلن – فعولن]

ز ماهی تا به مه صف بر کشیدند	تو گویی اختران لشکر کشیدند
سواحل معدن در عدن شد	ویا دریای عمان موج زن شد
شده مملو به سان فیض جیحون	ز عکس آب تیغ آن کوه هامون
مزین شد زمین چون سطح افلاک	ز سم رخس و نقش نعل بر خاک
اعد [؟] روح شد راحت سر آمد	خروش از دل عسکر بر آمد
به روز خصم گاه سوگواری	همی بارید خون ابر بهاری
عنان نظم سوی میسره تافت	چو صف میمنه شه متصل یافت
برای نظم این تدبیرها ساخت	دل دانای خود را زان برداخت
شکوه فتح و استظهار نصرت	بحمد الله که این آثار دولت
ز محض لطف و عون کردگار است ³⁹	نه از سعی کس و تأیید کار است

Sanki yıldızlar ordu sevk edip yeryüzünden gökyüzüne kadar sıra sıra saf dizdiler.

Yahut umman denizi dalgalandı ve sahiller Aden incisinin madeni oldu.

O dağ ve ova, kılıca verilen suyun aksiyle Ceyhun nehrinin bereketi gibi dolup taşı.

Yeryüzü, toprak üzerindeki nal izi ve atın toynağı sayesinde feleklerin yüzeyi gibi süslendi.

Ordunun ortasından bir gürültü yükseldi, ruhu daha hazır hale getirdi, rahatlık sona erdi.

Savaş günü, matem zamanı bahar bulutu kan yağdırıyordu.

Sağ kanat padişaha bağlanınca saf düzenini sol kanada doğru kaydırdı.

Kalbinin ferasetiyle bunu böyle yaptı. Bu düzen için tedbirler aldı.

Allah'a şükürler olsun ki bu devletin eserleri, fetih görkemi ve zafer inancı

³⁸ Yörдем, Kadızâde, s. 226-229.

³⁹ YN vr. 130^b-131^a / Yörдем, Kadızâde, s. 228.

Bir kişinin çabası ve işi kuvvetlendirmesiyle değil, Allah'ın yardımı ve lütfu sayesinde.

Belli aralıklarla devam eden Ridâniye savaşında Osmanlı kuvvetlerinde ileri gelen emirlerden Ramazanoğlu, hazinedar Ali Bey, Filorine mirilvası Yunus Bey, sofracı, eşek ağası, hazinedar başı, emîr-i âhur başı ve diğer kişilerden yaklaşık 40 kişi şehitlik mertebesine erişmiştir.⁴⁰ Aşağıdaki şiir her iki taraf arasında meydana gelen mücadelede aldığı iki kılıç darbesi ve bir okla yaralandıktan kısa bir süre sonra vefat eden vezir Sinan Paşa'ya dair yazılmış bir mersiyedir. Şiirde Sinan Paşa'nın feleğin sert ve şiddetli rüzgârlarından dolayı yenik düştüğü; onun gibi cesur bir yiğidin görülmediği; elinin cömertlik denizi, avucunun ise ihsan bahçesi olduğu; savaş esnasında yükselen dumanla birlikte yere düştüğü; padişahın Mısır'ı ele geçirmiş olmasına rağmen Mısır'ın Yusuf'unu yani Sinan'ı kaybettiğini anlatmaktadır.

لمؤلفه في مرثية رحمة الله:

[بحر مضارع: مفعول – فاعلات – مفاعيل – فاعلن]

بشکست از عاصف دوران سنان دریغ
تا روشن است دیده انجم به روزگار
دستش بحر جود و کفش کن لطف بود
میغی ز تیغ خصم بر آمد به گاه رزم
آن سروری که دهر ازو افتخار داشت
این روزگار سقله نواز لئیم طبع
بد گوهری تیغ عدو شد عیان کنون
هوچند تیغ شه به کف آورد مصورا
احباب در فراق عزیز جهان ز غم
روبه منش به صورت گرگ گرسنه بین
آن گرگ را ز تهمت یوسف خبر نبود
دارم شکایتی ز زمان عدو نواز

بژمرده شد نهال قدش بی خزان دریغ
هرگز ندیده شیردلی چون سنان دریغ
محروم گشت علم ازین بحر و کن دریغ
بگرفت روی مطلع برق یمان دریغ
افتاد بر زمین ز جفای زمان دریغ
از اهل دل نکرد بلای جهان دریغ
تا خود چرا نکرد بدن جسم و جان دریغ
از دست داد یوسف مصر⁴¹ زمان دریغ
بر خاک کرده گوهر انجم روان دریغ
چون ریخت خون یوسف آخر زمان دریغ
این ساخت کلر یوسف ثانی عیان دریغ
کو خیر از چه رو کند از نوستن دریغ⁴²

Eyvah! Sinan, feleğin sert ve şiddetli rüzgârlarına yenik düştü. Sonbahar gelmeden onun fidanı solup gitti, yazık!

Dünya var olup gökyüzünde yıldızlar parladıkça Sinan gibi cesur yürekli birini asla görmedi, yazık!

Eli, cömertlik denizi; avucu ise ihsan madeniydi. Âlem, bu deniz ve madenden mahrum kaldı, yazık!

Savaş zamanı düşman kılıcından bir sis bir bulut yükseldi. Berk-i Yemân'ın doğduğu yeri kapladı, yazık!

Dünyanın iftihar ettiği o lider, zamanın cefasından dolayı yere düştü, yazık!

Alçakları seven, adi huylu bu devir, gönül ehline dünyanın derdini vermekten kaçınmadı.

Düşmanın kötü cevherli kılıcı bugün aşikâr oldu. Neden kendini ve canını o kötü yaradılışlı kılıçtan esirgemedi, yazık!

Gerçi padişahın kılıcı Mısır'ı ele geçirdi, ama yazık ki o dönemdeki Mısır'ın Yusuf'unu kaybetti.

Dostlar, dünyada böylesine seçkin bir kişinin ayrılığında üzüntüden mücevhere benzeyen göz yaşlarını toprağa akıtmuşlar, yazık!

⁴⁰ Yördem, *Kadizâde*, s. 241-242.

⁴¹ Sinân lakabı ile bilinen Hz. Yusuf (a.s.)'a ve kıssasına telmih vardır. Bkz. Pala, *Ansiklopedik Divan*, s. 483-484.

⁴² YN vr. 144^a-144^b / Yördem, *Kadizâde*, s. 242-243.

*Tilki huyluya aç kurt gibi bak. Çünkü ahir zaman Yusuf'unun kanını döktü, yazık!
O kurdun Yusuf'un töhmetinden haberi yoktu. Bu ise ikinci Yusuf'un işini ayan beyan yaptı, yazık!*

Hangi amaçla dostlardan iyiliği esirgeyen, düşmanı seven bu çağdan şikâyetçiyim.

Sonuç

Yazıldıkları dönemin özelliklerini yansıtan Selimnâmeler dönemin idari yapısı, askeri teşkilatı, edebi zevki ve kültürü, coğrafyası, sosyal ve iktisadi hayatı ve dini inanışlarına dair önemli bilgiler vermektedir. Özellikle padişahla beraber sefere katılmış ve olayları bizzat gözlemlemiş bir yazarın kaleminden çıkmış bu tür eserler tarihî bir kaynak sayılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda Yavuz Sultan Selim ile birlikte Mısır seferine katılmış olan Kadızâde'nin *Gazavât-ı Sultan Selim Han* adlı eseri tarihî ve edebî açıdan büyük bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Kadızâde'nin hayatına dair kısaca bilgi verildikten sonra adı geçen eserin içeriğinden bahsedilmiş ve çoğu Yavuz Sultan Selim'in Memlûklerle gerçekleştirdiği Mercidâbık muharebesi ve Ridâniye savaşını anlattığı şiirlerinden örnekler getirilip Türkçeye tercüme edilmiştir. Ele aldığımız şiirlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanan Kadızâde, bu sefer boyunca gerçekleşen olaylar, varılan menziller, menzillerin fiziksel özellikleri, orada bulunan önemli yapılar ve özellikleri, ordunun ve askerinin durumu, savaş esnasında kullanılan silahlar, savaş taktikleri, iklim şartları ve devletin üst makamlarında görev yapan kişilere dair önemli bilgiler vermesi açısından hem edebî hem de tarihî bakımdan öneme sahip bu eseriyle ilim dünyasına tanıtılmaya çalışılmıştır.

Kaynakça

- Bozkurt, Nebi (2002), “Kubbetü’s-Sahre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (22, s. 304-308), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Değirmençay, Veyis, (2013), *Farsça Şiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Emecen, Feridun (2009), “Selim I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (36, s. 409), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Firdevsî, Ebu’l-Kasım, (1388 hş.), *Şahnâme-i Firdevsî Metn-i Kamil (Ber Esâs-ı Çâp-ı Moskov)*, nşr. Sa’îd Hamîdiyân, 15. bs., Tahran: Neşr-i Katre.
- Gencevî, Nizâmî, (1374 hş.), *Külliyât-ı Hamse-i Hakîm Nizâmî-yi Gencevî*, tsh. Mahmûd Dervîş, 3. bs., Tahran: Sâzmân-ı İntişârât-ı Cavidân.
- Kadızaâde, *Gazavât-ı Sultan Selim Han*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa Koleksiyonu, nr. 825.
- Niya, Bakır Sadri, (1380 hş.), *Ferheng-i Me’surât-ı Mutûn-i İrfânî (Müştemil ber ehâdîs, akvâl u emsâl-i mutun-i irfânî Farsî)*, Tahran: Surûş.
- Pala, İskender, (2011), *Ansiklopedik Divan Şiirleri Sözlüğü*, 21. bs., İstanbul: Kapı Yayınları.
- Topuzoğlu, Tefvik Rüştü (2007), “Recez”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (34, s. 509), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazîcî, Talîb (1995), “Emeviyye Camii”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (11, s. 108-109), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yördem, Esra, (2018), *Kadızaâde’nin Gazavât-ı Sultan Selim Han Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

<https://ganjoor.net/ferdousi/hajvname/>

<http://lugatim.com/>

<https://www.vajehyab.com/>

<http://tanzil.net/>

DİLİN ANAHTAR YAPILARI EŞDİZİMLER VE ARAPÇADA EŞDİZİM**Şehide CENGİZ ARSLAN*****Özet**

Eşdizimler, dilin anahtar yapılarıdır. Eşdizimleri bilmek veya eşdizimlere yönelik farkındalığa sahip olmak, dilin öğreniminde, öğretiminde, etkin olarak kullanılmasında ve çeviri faaliyetlerinde bize önemli kapılar açmaktadır. Eşdizimler dilbilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Yapılmış olan bu tanımlar dilbilimcilerin eşdizimleri ne şekilde ele aldıklarını ve eşdizimlere bakış açılarını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bu makalede eşdizimlerle ilgili farklı görüşlere ve tanımlara yer verilerek, eşdizim türleri kısaca açıklanmış ve eşdizimlerin önemi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Dil, Eşdizim, Çeviri, Arapça*

COLLOCATIONS: THE KEY STRUCTURES OF LANGUAGES AND COLLOCATIONS IN ARABIC**Abstract**

Collocations are key structures of language. To know or being aware of collocations opens important doors for the learning, teaching, effective use of language and translation activities. Collocations are defined by linguists in different ways. These definitions are very important in terms of how linguists deal with collocations and their point of view on collocations. In this article, the importance of collocations by using different opinions and definitions about collocations is shown.

Keywords: *Language, Collocation, Translation, Arabia*

Giriş

Klasik dil öğretim ve öğrenim metotlarının eleştirildiği günümüzde sözcüklere verilen önem giderek artmaktadır. Dil öğrenmenin sözcük ve grameri aynı ölçüde önemli gören, biri diğerini gerekli kılan, iki koldan yürütülmesi gerektiği düşüncesi giderek yaygınlaşmaktadır. Dilin söz varlığında bulunan sözcükler ancak bir araya geldikleri sözcüklerle anlamlıdır. Duyduğumuz, okuduğumuz her sözcüğü ayrı ayrı ele almaya çalıştığımızda anlamada güçlükler ve yanlışlıklar kaçınılmazdır. Ayrıca kullandığımız tüm dilsel yapıları sıfırdan oluşturmaya çalışmak yorucu ve beyhude bir çabadır. Çünkü dilde hazır kullanımlar mevcuttur. Hazır yapıları bilmek bizlere büyük kolaylıklar sağlayacak ve pratiklik kazandıracaktır. Bu yapıların başında eşdizimler gelmektedir. Bu sebeple, eşdizim bilgisi ve farkındalığı üzerinde durulması gereken temel konulardan biridir.

Anadilimizde konuşurken farkında olmadan pek çok eşdizimi art arda sıralarız, göz süzmek, kalp atışı, kör talih, kara gün derken bunların neden bu şekilde bir araya geldiklerini düşünmeyiz. Oysa bu yapılar dilin incelikleridir. Bu ifadelerin çevirisi veya dili yeni öğrenen biri için kavranması oldukça güçtür. Bu kelime gruplarının çevirisinde veya günlük dilde konuşurken, hedef dilde tam karşılığını bulamadığımızda söylediklerimiz muhabatımız için anlamsız olacaktır.

* Bu çalışma, yazarın “Arap Basımında Eşdizimsel İfadeler” (Kırıkkale Ü., SBE, Kırıkkale, 2019) adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör. Kırıkkale Üniversitesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Mütercim-Tercümanlık (Arapça) Anabilim Dalı, sehideaslan@kku.edu.tr

Kavramlar ve Tanımlar Işığında Eşdizim

En az iki kelime birlikteliğinden oluşan eşdizim, İngilizcede “collocation”, Arapçada “المصاحبة” terimiyle ifade edilmekte ve dilbilimciler tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Eşdizimlerle ilgili yapılan tanımların farklılığının sebebinin, eşdizimlerin, dilbilimciler tarafından farklı yönleri dikkate alınarak incelenmesidir. Eşdizimsel ifadelerin incelenmesinde, iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar; sıklık temelli yaklaşım ve anlam temelli yaklaşımdır (Aktaran: Doğan, 2015, s. 71). Bu yaklaşımların öncüleri sayılan dilbilimcilerin yapmış olduğu tanımlara baktığımızda, eşdizimlerle ilgili yaklaşımlar ve tanımında ortaya çıkan farklılıklar daha iyi anlaşılacaktır.

Eşdizim (collocation) terimini, şu anki karşılığıyla ilk kez, “*Modes of Meaning*” adlı makalesinde 1951 yılında Firth kullanmıştır (Kumanlı, 2016, s. 196). Firth’e göre, eşdizim, “*kelimeleri bir arada tutan ortaklıktır*” (Aktaran: Suçin, 2007, s. 114). Firth bir kelimenin ancak birlikte kullanıldığı kelimelerle tam olarak anlam kazanacağını vurgulamaktadır (Aktaran: Doğan, 2015, s. 72). Firth’e göre eşdizimlilik, sözcüklerin bir arada bulunması değil, aynı zamanda aralarında oluşan karşılıklı beklenti düzenini de ortaya çıkarmaktadır. Aralarındaki karşılıklılığa dayalı olarak, eşdizimi oluşturan sözcüklerden biri, diğerinin ya da diğerlerinin tahmin edilmesini/çağrışımını mümkün hale getirmektedir (Eken, 2015, s. 31).

Firth’in öğrencilerinden Halliday ise eşdizimi, bir sözcüğün başka sözcüklerle kurduğu birliktelikler, dizimsel gruplar olarak tanımlamaktadır (Aktaran: Çetinkaya, 2009, s. 198). Eşdizimlerin genellikle kalıplaşmış yapıda sözcük birleşimleri olduğunu vurgulayan Nesselhauf ise eşdizimi, belirli bir kullanım sıklığına sahip sözcüklerin belirli bir aralık içindeki birliktelikleri olarak ifade etmektedir (Aktaran: N. Tayyibe Eken, 2016, s.31). Tüm bu tanımlar sıklık temelli yaklaşımın öncü isimleri tarafından yapılmıştır.

Anlam temelli yaklaşım ise eşdizimlerin sadece kullanım sıklığına bağlı bir takım istatistikî verilere dayanmasının yeterli olmadığı görüşünü ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, eşdizimleri oluşturan kelimeler arasında anlamsal temeller bulunmaktadır. Bu yaklaşımın en önemli temsilcileri Cowie ve Mel’çuk’tür (Doğan, 2015, s. 73).

Batılı dilbilimcilerin, yapmış olduğu bu tanımlarda, eşdizimsel ifadelerle ilgili üç noktaya vurgu yapıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki; eşdizimlerin, iki veya daha fazla kelimedenden oluşan sözcük grupları olduğu; ikincisi bir araya gelen bu kelimelerin belirli bir kullanım sıklığına sahip olmaları gerektiği; üçüncüsüyse, aralarında anlamsal bir bağlantı bulunduğu.

Vurgulanılan bu noktalar eşdizimlerin saptanması açısından oldukça önemlidir.

Eşdizimlerin Arapçada nasıl tanımlandığı ve eşdizimsel ifadelerle ilgili yapılan çalışmaların hangi görüşler etrafında toplandığı konusu çalışmamızın önemli konularından birini teşkil etmektedir. Arap dilbilimciler ve dilciler tarafından ortaya konan tanımların ve terimleştirmelerin batılı dilbilimcilerden farklı olduğunu belirtmek gerekir.

İngilizcede “collocation” terimiyle ifade edilen eşdizim için Arapçada “*المتلازمات اللفظية*” gibi çeşitli terimler kullanılmaktadır. En çok kabul gören terimlerden olan “*المصاحبة*” terimi, “*صاحب*” fiilinden türemiştir, eşlik etmek, birbirine bağlı olmak, arkadaşlık etmek gibi anlamlara gelmektedir (el-Yesûî, 2008, s. 416).

Biz de çalışmamızda “*المصاحبة*” terimini esas alacağız. “Collocation” teriminin Arapça karşılığı olarak “*المصاحبة*” terimini ilk kez kullanan Ahmed Ebu’l-Ferec olmuştur. Ahmed Ebu’l-Ferec eşdizimi, nahiv ve diğer dil kurallarına bağlı kalmadan, bir cümle veya metinde bir araya gelmiş kelimelerin anlaşılmasını ve anlamlandırılmasını sağlayan, dilsel bir tür olarak tanımlamaktadır (Ebu’l-Ferec, 1966, s. 111). Ebu’l-Ferec “*el-Me’âcimu’l-luğaviyye fî dav’i dirâsâti ‘ilmi’l-luğati’l-hadîs*” adlı eserinde, sözlüklerde, kelimelerin eşdizimleriyle birlikte kullanılmasının önemini vurgulayarak, sözlüklerin, kelimeleri eşdizimleriyle birlikte vermelerinin, anlama ve anlamlandırma sürecinde dilcilere ve dil kullanıcılarına büyük yardımları olacağını altını çizmektedir (Ebu’l-Ferec, 1966, s. 115).

Eşdizimsel ifadelerin Arap dilbilimciler ve Arap bilginleri tarafından fark edilmesi çok eski dönemlere rastlamaktadır. Ne var ki bu dönemde yapılmış olan çalışmalar eşdizimleri tam olarak karşılamaktan uzaktır. Ancak bu çalışmalar kelimelerin anlamsal bütünlüğüne, kullanım sıklığına ve aralarındaki bağlantıya dikkat çekmesi bakımından oldukça önemlidir. Klasik Arap bilginleri tarafından ortaya konan bu farkındalık eşdizimlerin terimleşme sürecinin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Eşdizimsel ifadelerle ilgili ilk farkındalığı, Sibeveyh'in ortaya koyduğunu söylemek mümkündür. Sibeveyh, bazı kelimelerin bazı kelimelerle kullanılmasının anlam açısından doğruluğuna, bazı kelimelerinse başka kelimelerle kullanılmasının anlamda oluşturduğu yanlışlığa dikkat çekmiş ve bunu "المستقيم الكذب" (doğru-yanlış) terimiyle adlandırmıştır. Sibeveyh, bu konuyu açıklarken "حملت الجبل، وشربت ماء البحر ونحوه" örneğini verir, bu örnekteki "الجبل" ve "ماء البحر" kelimelerinin bu cümlede bir arada gelmesinin nahiv açısından doğru olsa da anlam bakımından yanlış olduğunu söylemektedir (Sibeveyh, 1988, I, s. 25-26.). Yukarıdaki açıklamada Sibeveyh her kelimenin, tüm kelimeler ile bir araya gelebileceğine dikkat çekerek kelimelerin bağlamı göz önünde bulundurulmadan ve birliktelik unsurları sağlanmadan bir arada bulunmasının anlamda büyük yanlışlara yol açacağını vurgulamaktadır. Sibeveyh'in yapmış olduğu bu vurgu bir metni meydana getiren kelimelerin de incelenmeye tabi tutulması farkındalığını doğurmuştur.

Eşdizimsel ifadelerin varlığına dikkat çeken önemli âlimlerden biri de ünlü Arap bilgini Câhız'dır (Gökmen, 2018, s. 50). Kur'an'ı Kerim'de bazı kelimelerin sürekli bir arada bulduklarını vurgulamış ve bu örnekleri "*el-Beyân ve 't-tebyîn*" isimli eserinde sıralamıştır (Suçin, 2007, s. 115). Bu örneklerin tam olarak eşdizim olup olmadıkları tartışılabilir ancak Câhız kelimelerin bir arada görülme sıklığına dikkat çekerek eşdizimlerin belirlenmesinde temel yöntemlerden biri olan kullanım sıklığına dayalı yaklaşımı ortaya koymuştur. Bir arada bulunma sıklığını vurgulayan bu çalışma eşdizimlerin fark edilmesi noktasında oldukça önemlidir. Câhız'ın eserinde vermiş olduğu örnekler şunlardır (Câhız, 1998, I, s. 21):

Tablo 1

Namaz ve zekât	الصلاة والزكاة
Açlık ve korku	الجوع والخوف
Arzu ve korku	الرغبة والرهبية
Muhacirler ve Ensar	المهاجرون و الانصار
Cinler ve insanlar	الجن والانس

Câhız Kur'an'daki kelime birlikteliklerine dikkat çekse de bu birlikteliklere herhangi bir isim vermemiştir. Câhız, aynı eserde kelimelerin bağlamına da vurgu yapmaktadır. Kur'an'ı Kerimde hep aynı bağlamda kullanılan kelimeleri sıralayarak bunların gelişi güzel kullanılmadıklarını ifade etmektedir.

Klasik Arap bilginleri eşdizimsel ifadeleri, eşanlamlılık ve zıt anlamlılık konusu çerçevesinde ele almışlar ve farklı terimlerle adlandırmışlardır. Klasik Arap dilcilerinden el-Müberred (Gökmen, 2018, s. 87) "*eşdizimsel ifadeleri* "مطابقات" (*uyumlu sözcük dizileri*) terimiyle adlandırmıştır". (Suçin, 2007, s. 115)

Eşdizimsel ifadelerin ele alındığı klasik eserlerin başında "*Furûk 'ul- lugaviyye*"ler gelmektedir. "Fark" kelimesinin çoğulu olan "Furûk" terimsel anlamıyla, Arapça kelimelerin anlam ve kullanım farklılıklarını ele alan eserlerin ortak adıdır (Demirayak, 2016, s. 291). Bu eserlerde müstakil olarak eşdizimler ele alınmasa da kelimelerin aralarındaki farkları ortaya koymak amacıyla kaleme alındığından eşdizimler de sık sık zikredilmiştir. Bu alana ait eserlerin başında el-Askerî'nin "*el-Furûku 'l-Lugaviyye*" adlı eseri gelmektedir. Bu eserde el-Askerî aynı anlama geldiği varsayılan kelimelerin aslında aralarında önemli anlamsal farkların bulunduğunu vurgulayarak bunları kelimeler üzerinden açıklamaktadır. Bu açıklamaları yaparken çoğu yerde o kelimenin eşdizimlerinden bazılarını da örnek olarak vermekte, anlamı açıklamada eşdizimlerden faydalanmaktadır. *Sıhhat* ve *âfiyet* kelimeleri arasındaki farkı el-Askerî şu şekilde açıklar:

Sihhat (الصحة) ve *âfiyet* (العافية) arasındaki fark: *Sihhat* (الصحة) kelimesi, *âfiye* (العافية) kelimesine göre daha geneldir. *Raculun sahihun* (رجل صحيح) (sağlıklı adam), *âletun sahihatun* (آلة صحيحة) (sağlam alet), bütün ve kırığı olmadığına ağaç için, *haşebetun sahihatun* (خشبة صحيحة) (sağlam ağaç) denilir ancak *haşebetun mu'âfâtu* (خشبة معافاة) (sağlıklı, afiyetli ağaç) denmez. *Sihhat* mecaz olarak, *sahhahtu'l-kavle* (صححت القول) (sözü düzelttim), *sahha li 'ala fulânin hakkun* (صح لي على فلان حق) (benim falanın üzerinde hakkım olduğu doğrudur) şeklinde de kullanılır. Oysa bu bağlamda *âfiyet* (العافية) kelimesi kullanılmaz (el-Askerî, s. 109).

Örnekleri incelediğimizde el-Askerî'nin, *sihhat* ve *âfiyet* kelimeleri arasındaki farkları ortaya koyarken *sihhat* kelimesinin oluşturduğu eşdizimleri de listelediğini görmekteyiz. Ayrıca el-Askerî aynı anlama gelen iki kelimenin her durumda birbiri yerine kullanılamayacağı gerçeğinin altını çizerek, eşdizimsel aralık konusuyla ilgili önemli örnekler sunmaktadır. Bu açıdan "Furûk" kitapları eşdizimler için önemli kaynaklardır.

Eşdizim, klasik Arap dilbilimciler tarafından fark edilerek ele alınmış olsa da tam anlamıyla üzerinde çalışılmamış, modern dilbilimciler tarafından terimleşme süreci gerçekleştirilmiştir.

Modern Arap dilbilimcilerin, eşdizimi ne şekilde tanımladığına baktığımızda, bu tanımlarda da batılı dilbilimcilerde olduğu gibi farklılıklar olduğu görülecektir. Tanımların farklı olmasının yanı sıra eşdizimin karşılığı olarak yukarıda saydığımız farklı terimlerin dilbilimciler tarafından benimsendiğini belirtmeliyiz.

Örneğin eşdizim konusunda önemli eserleri bulunan Hasan Gazala, eşdizimler için "المتلازمات" terimini kullanmaktadır. "المتلازمات" kelimesini sarf yönünden ve sözcüksel anlamı bağlamında incelediğimizde "لزم" fiiliyle aynı kökten gelen "تلازم" fiilinden türemiş bir ismi fail olduğunu görmekteyiz. "تلازم" fiili, iki kişinin veya iki şeyin birbirine ayrılmaz şekilde bağlı olması olarak tanımlanmaktadır (Ömer, 2008, s. 2007). Gazala'nın seçmiş olduğu bu terim onun bize eşdizimsel ifadelerle ilgili benimsediği görüşle ilgili ipuçları vermektedir, nitekim Gazala, eşdizimi, iki veya daha fazla sözcüğün sürekli ve değişmez birlikteliği olarak tanımlamaktadır. Bu sözcüklerin kullanıldıkları her bağlamda bir arada bulduklarını ve bir anlam ilişkisi içerisinde birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olduklarının altını çizerek, bu sözcüklerden birinin bir başka sözcükle yer değiştirmesinin dilin yapısına aykırı olacağını vurgulamaktadır (Gazala, 2004, s. 1). "Dictionary of Collocation" adlı eşdizim sözlüğünde eşdizimi, iki veya daha fazla sözcükten meydana gelen, dilde süreklilik arz eden, art arda gelen sözcüklerden oluşmuş belîğ ifadeler olarak tanımlamaktadır. Seçmiş olduğu terim ve eserlerinde geçen tanımlardan yola çıkarak Gazala'nın serbest eşdizimleri kabul etmediğini ve eşdizimler arasındaki ilişkiyi tamamen zorunlu kabul ettiğini söyleyebiliriz (Önder, 2014, s. 10).

Modern Arap dilbilimcilerden Temmam Hassân'sa eşdizimin karşılığı olarak "التضام" terimini seçmektedir. "التضام", bir şeyin bir şeye eklenmesi, birleşmesi, birlik oluşturması gibi anlamlara gelmektedir (Komisyon, 1989, s. 776). "التضام" terimini eşdizim türünün genel adı olarak kullanan Hassân bu konunun iki şekilde incelenmesi gerektiği görüşündedir; Bunlardan ilki biçimsel incelemedir, eşdizimin bu türüne "التوارد" adını vermektedir, bu türde eşdizim, cümlenin kuruluş şekli bakımından incelenerek, Arap belagatının unsurlarından olan takdim- te'hir ve vasl-fasl gibi konuları ele alır, eşdizimsel yapıların bu türü daha çok üslup ve belagat araştırmalarının inceleme alanına girmektedir. İkincisi ise Hassân'ın dilbilgiseleşdizim olarak ele aldığı ve "الالتزام" adını verdiği dilbilgisel bütünlüğe dayalı eşdizimdir. Bu görüşe göre dilbilgisel, herhangi bir unsuru analiz edebilmek için onunla bir arada bulunması gereken diğer unsurunda incelenmesi gerekir, bu iki unsur birbirinden ayrı düşünülemez. Örneğin, her fiilin bir faili, her atfın bir matufu ve her muzafun bir muzafunileyhi olması gerekmektedir. Muzafı tek başına ele aldığımızda anlam eksik kalacaktır. Her zaman bir arada bulunan bu terkipler zaman zaman gizli olarak da gelebilir, müstetir zamir buna örnektir. Dilbilgisel açıdan eşdizimleri ele alan Hassân, sözcüklerin ancak dilbilgisel konumları dikkate alınarak doğru anlamlandırılacağını savunur. Ona göre her sözcük oluşturduğu farklı terkiplerle değişik anlamlara bürünecektir (Hassân, 1994, s. 216-217).

Modern dilbilim alanında önemli çalışmaları bulunan dilbilimcilerden Mahmut Fehmi Hicazî de, eşdizimin karşılığı olarak "التضام" terimini kullanmaktadır. Hicazî'ye göre eşdizim, birden çok kelimenin sözdizimsel ilişki içerisindeki bağlılığıdır. Hicazî eşdizimi açıklarken "الكرسي"

sözcüğünü örnek vererek bu sözcüğün “كرسي علم اللغة”, “كرسي الفلسفة” gibi farklı sözcüklerle, farklı dizimler oluşturduğunda, anlamında meydana gelen değişime dikkat çekmektedir (Hicazî, s. 157).

Tüm bu tanımlardan yola çıkarak eşdizimin tanımını yapacak olursak, iki veya daha fazla sözcükten meydana gelen, belirli kullanım sıklığına ulaşmış, aralarında anlamsal ve dizgisel ilişki bulunan kelime birliktelikleridir, diyebiliriz.

Yukarıdaki tanımlara baktığımızda eşdizimler konusunda genel bir yargının olmadığını görmekteyiz ancak eşdizimlerin kendilerine has bazı özellikleri olduğunu vurgulamak gerekir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1) İki veya daha fazla sözcükten meydana gelirler.
- 2) Eşdizimler belirli kullanım sıklığına ulaşmıştır. Sık sık bir arada görülürler.
- 3) Eşdizimler bağlama bağlıdır.
- 4) Bir araya gelişleri nedensizdir.
- 5) Bölündüğünde anlamsal bütünlüğünü kaybedecek blok yapılardır.

Arapçada Eşdizim Türleri

Eşdizimler pek çok türe ayrılmıştır. Bunları, “Yapı bakımından eşdizimler”, “Sözcük dizilişi bakımından eşdizimler”, “Harfi Cerlerden oluşan eşdizimler” şeklinde sınıflandırmak mümkündür.

1) Yapıları Bakımından Eşdizimler

İki veya daha fazla sözcükten meydana gelen eşdizimlerde, eşdizimi oluşturan sözcükler arasındaki ilişki tüm eşdizimlerde, aynı sıklıkta ve güçlü değildir. Birlikteliğin sıklığına göre eşdizimler üç bölümde incelenmektedir. Bunlar; “serbest eşdizimler (opened collocation) (التصاحب الحر)”, “sınırlı eşdizimler (restricted collocation) (التصاحب المنتظم)” ve “bağımlı eşdizimler (bound collocation) (التصاحب المحدد)” dir (Daşkıran, 2015, s. 3).

Serbest eşdizimler: Eşdizimi oluşturan sözcükler arasındaki ilişkinin çok güçlü olmadığı eşdizimlerdir. Eşdizimi oluşturan sözcükler başka sözcüklerle de eşdizim oluşturabilmektedir.

Sınırlı Eşdizimler: Sınırlı eşdizimleri oluşturan sözcükler arasındaki ilişki serbest eşdizimlere oranla daha kuvvetlidir. Sınırlı eşdizimlerde kelimelerin eşdizimsel aralığı dardır. Bu yüzden birliktelik oluşturan kelime sayısı sınırlıdır. Eşdizimsel aralığı sınırlı olan bu kelimelerden biri duyulduğunda diğeri çağrışım yapabilmektedir. Genelde kelimelerden biri gerçek anlamının dışına çıkarak mecaz anlamda kullanılmaktadır.

Bağımlı Eşdizimler: Kelimelerin kullanım sıklığı ve birbirlerine bağlılığı bakımından eşdizim türleri arasında en üst sıradadır. Bu eşdizimlerde sözcükler birbirlerine sıkı sıkıya bağlıdır. Sözcüklerden herhangi birinin yerine bir başka sözcüğün getirilmesi mümkün değildir.

2) Sözcük Dizilişleri Bakımından Eşdizimler

Eşdizimi oluşturan sözcükler kadar sözcüklerin bir araya gelişindeki diziliş de önemlidir. Eşdizimlerin, dizilişinde meydana gelecek bir hata eşdizimin anadil kullanıcısı tarafından anlaşılabilir ve tuhaf bulunmasına yol açacaktır. *Düşe kalka, doğru dürüst* gibi eşdizimlerde, eşdizimi oluşturan yapıların dizilişinde meydana gelecek bir değişim dilin doğal akışına aykırı olmasının yanı sıra ifade ettiği anlamı da yitirecektir.

İsim+Sıfat Eşdizimleri (اسم+صفة)

İsim+sıfat şeklinde bir araya gelen eşdizimler, eşdizim türleri arasında en yaygın olanıdır (Gazala, Makalatfi't-Terceme ve'l-Uslubiyye, 2004, s. 2). Arapça nahiv kuralları gereği isim ve sıfat arasında tam bir uyum vardır.

İsim+İsim Eşdizimleri (İsim Tamlaması) (مضاف+مضاف إليه)

İsim tamlaması yani izafet terkibi şeklinde oluşmuş eşdizimlerdir. Muzaf ve muzafun ileyhten oluşur.

Fiil+İsim Eşdizimleri (فعل+اسم)

Müteaddi bir fiil ve mefulden oluşan eşdizimlerdir.

Fiil+İsim Eşdizimleri (فعل+فاعل)

Bu eşdizimler, fiil ve açık bir şekilde görülen failinden oluşan eşdizimlerdir.

Zincirleme Tamlamalardan Oluşan Eşdizimler

İsimlerin veya isim ve sıfatların bir araya gelerek oluşturdukları en az üç sözcükten oluşan tamlamalardır.

Cümlelerin Tamamından Oluşan Eşdizimler

Bu eşdizimler fiil, fail ve mefulden oluşan kimi zaman sadece fiil ve failin yer aldığı bir cümle şeklindeki blok yapılarıdır. Cümlelerin tamamı bir araya gelerek yeni anlamsal bir örüntü oluşturmaktadır.

3) Harfi Cerlerden Oluşan Eşdizimler

Harfi cerler Arapçada önemli bir yere sahiptir. Harfi cerler tek başlarına belirli bir anlam ifade etse de esas anlamını birlikte kullandıkları fiillerden veya fiilden türetilmiş müştak isimlerden almaktadırlar. Her fiili, her harfi cerle kullanmak mümkün değildir. Bu açıdan harfi cerlerin bir araya geldikleri fiilleri ve oluşturdukları eşdizimleri bilmek dil kullanıcılarına kolaylık sağlamaktadır. Harfi cerlerden oluşan eşdizimleri şu şekilde sıralamak mümkündür: “*Fiil+Harfi Cer+ İsim Eşdizimleri (فعل+حرف جر+اسم)*”, “*Fiil+İsim+ Harfi Cer Eşdizimleri (فعل+اسم+حرف جر)*”, “*İsim+Harfi Cer+İsim Eşdizimleri (اسم+حرف جر+اسم)*”.

Aşağıdaki tabloda her türe ait örnekler sıralanmıştır:

Sınırlı eşdizim	Fiil+ Harfi Cer+ İsim (cümlelerin tamamından oluşan eşdizim)	Sessizliğini bozdu	خرج عن صمته
Sınırlı eşdizim	Fiil+İsim+Harfi cer	Yakaladı, tutukladı	القي القبض (على)
Bağımlı eşdizim	İsim+Harfi Cer+İsim	Nefsi müdafaa, meşru müdafaa	دفاع عن النفس
Bağımlı eşdizim	Zincirleme tamlamadan oluşan eşdizim	Selfdeterminasyon hakkı	حق تقرير المصير
Serbest eşdizim	İsim+İsim (İsim Tamlaması)	Savaş suçu	جريمة الحرب
Sınırlı eşdizim	Fiil+İsim (Fiil+Fail)	Savaş patlak verdi	ذكت الحرب
Sınırlı eşdizim	Fiil+İsim (Fiil+Mef'ul)	Güven kazandı	اكتسب ثقة
Serbest eşdizim	İsim+Sıfat	Çarpık kentleşme	سكن عشوائي
Bağımlı eşdizim	İsim+Sıfat	Kansız devrim	ثورة بيضاء

Eşdizimsel İfadelerin Önemi

Bir dilde sözcüklerin ses, biçim, anlam gibi özellikleri kadar, başka sözcüklerle bir araya geldiklerinde oluşturdukları anlam da büyük önem arz etmektedir (Çetinkaya, 2009, s. 199). Çünkü sözcüklerin anlamı ancak bir araya geldikleri sözcüklerle ve buldukları bağlamla açığa çıkacaktır.

Örneğin, “kara” kelimesi, “kara cahil” dendiğinde farklı bir anlam ifade ederken, “kara gün” dendiğinde bambaşka bir anlama bürünür. Bunun da ötesinde “kara” kelimesi yerine neden eş anlamlısı kabul edilen “siyah” kelimesini burada kullanamıyoruz. Bir başka örnekte ise “bozuk” kelimesi, “bozuk saat” dendiğinde ifade ettiği anlamı, “bozuk para” birlikteliğinde koruyamamaktadır.

Bu örnekleri tüm dillerde bulmak ve çoğaltmak mümkündür. Dildeki kelime birlikteliklerinin önemi bu örneklerden de açıkça anlaşılmaktadır. Zira dildeki kelime birliktelikleri dil kullanıcılarının keyfiyeti üzerine oluşmuş olsalar da rastgele oluşmamıştır, dizgesel ve anlamsal bir düzen içerisindedir (Fidan, 2016, s. 393). Anadil kullanıcıları bu düzeni algılamakta ve kullanmakta çoğu zaman zorluk yaşamazken, o dili öğrenmeye çalışan bireyler, özellikle dili ileri düzeyde öğrenme amacıyla olanlar, birliktelikleri kavramada ve oluşturmada zorluklar yaşamaktadır. Eşdizimlerin saptanması ve bilinmesi bu zorlukların ortadan kalkmasına büyük ölçüde yardımcı olmaktadır.

Örneğin “أهل” kelimesi “البيت” kelimesiyle bir araya geldiğinde bu birliktelik dini bir metinde geçiyorsa aklımıza ilk gelecek anlam “Hz. Muhammet’in ailesi”dir. Bu eşdizim güncel bir metinde geçiyorsa bundan “ev halkı” anlamını çıkarırız. “أهل” kelimesi “الكتاب” kelimesi ile kullanıldığında “Yahudi ve Hristiyanları” kast etmektedir (el-Huseyni, 2007, s. 91).

Örneklerden de anlaşılacağı üzere bir kelime farklı kelime veya kelimelerle bir araya gelerek bambaşka bir anlama bürünmektedir. Tüm bu anlamları eşdizimleri ve eşdizim mantığını bilmeden kavrayabilmek mümkün değildir. Eşdizimler kelimelerin bağlam içerisindeki anlamının belirlenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu yönüyle bağlam teorisini savunan çoğu dilbilimci eşdizimlerin önemine vurgu yapmaktadır.

Gazala ise “*Dictionary of Collocation*” adlı eserinin ön sözünde eşdizimlerin önemini şu şekilde açıklamaktadır: eşdizimler dilin belif ve akıcı bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır, dili güzelleştiren belagatin ayrılmaz bir parçasıdır. Bir kelimenin uygun olan kelime ile uygun olan bağlamda kullanılması dili güzelleştirmesinin yanı sıra ifadenin etkisini de artırmaktadır. Sözlüğün ön sözünde Gazala bu açıklamalarını destekleyici örneklere yer vermektedir. Onlardan birkaçı şöyledir (Hasan, 2007, s. 7-8);

Tablo 2

Anlamı	Basit Dil Kullanımı	Eşdizim
Karara bağladı	قرّر	حزم أمره
Esnasında	خلال/ اثناء	في غضون
Sözün özü	بالاختصار	خلاصة القول
Kızıp bağırıp çağırdı	غضب غضبا شديدا	هاج وماج
Cesur, dirençli	صامد/ شجاع	ثابت القلب والقدم
Çok dayanıksız	ضعيف جدا	او هن من بيت العنكبوت
Güvenilir	موثوق	مامون الجانب
Korkudan tir tir titredi	خاف خوفا شديدا	ارتعدت فرائسه

Bu açıklamalar göstermektedir ki eşdizimler, dil gelişiminin, akıcı konuşma ve yazmanın temelini oluşturmaktadır. Ayrıca dili doğal akışı içerisinde kullanabilmek için de eşdizimleri bilmek gerekmektedir.

Sonuç

Dili, birbirinden bağımsız kelimeler ve dilbilgisel yapılar olarak ele almak, dili içinden çıkılmaz bir lâbirente dönüştürmekten başka bir işe yaramayacaktır. Dilin büyüü ve eşsiz dünyasına yolculuk dildeki anahtar yapılarla ilgili alt yapı ve farkındalıkla mümkündür. Her dil hazır yapılar barındırmaktadır. Bu yapılardan en çok karşımıza çıkan kuşkusuz eşdizimlerdir. Bir metni ele aldığımızda veya günlük hayatta yaptığımız bir konuşmayı incelediğimizde pek çok eşdizimin kullanıldığını görmemiz mümkündür. Anadilde eşdizimleri hazır yapılar olarak alıp kullanırken yabancı dilde bu farkındalığa sahip olmamak dil öğrenim sürecini sekteye uğratmaktadır. Dil öğreticileri ve dil öğrenen kişiler için eşdizimlerle ilgili gerekli farkındalığın sağlanarak eşdizimlerin öğretim, öğrenim ve çeviri sürecine eklenmesi büyük kolaylıklar sağlamanın yanı sıra dili doğal akışı içinde kullanma yeterliliğine de yardımcı olacaktır. Bu bağlamda eşdizim sözlüklerinin oluşturulması ve sözlüklerde sözcüklerin birliktelik oluşturdukları sözcüklerle bir arada verilmesi önemlidir. Bu bağlamda son dönemlerde bu konularla ilgili fazlasıyla çalışmalar yapılmasına rağmen, Arapçaya dair çalışmaların da sürdürülmesinin gerekli olduğu görülmektedir.

Kaynakça

- Aktaran: Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli Sözlükler. *Turkish Studies*, 196-206.
- Aktaran: Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlükte Fılsel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyat*, 67-84.
- Aktaran: N. Tayyibe Eken. (2016). Neticeyi Tayyibe Eken, Eşdizimlerin Saptanm Betimlenmesine Yönelik Kuram ve Yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28-47.
- Altıkulaçoğlu, S. (2010). Yabancı Dil Sınıflarında Eşdizimli Sözcük Öğretimi ve Anadilinin Rolü. *Dil dergisi*, 37-52.
- Câhız. (1998). *el-Beyân ve 't-Tebyîn*. Kahire: Mektebetu'l-Hâncı.
- Çetinkaya, B. (2009). Eşdizimli Sözlükler. *TurkishStudies International Periodical FortheLanguages*, 196-206.
- Demirayak, K. (2016). *Arap-İslam Edebiyatı Literatür Bilgisi*. İstanbul: Cantaş.
- Doğan, N. (2015). Türkçe Sözlük'te Fılsel Eşdizimlilik. *Gazi Türkiyet*, 67-84.
- Ebu'l-Ferec, M. A. (1966). *el-Me'acimu'l-'Arabiyye fi Dav'i'd-Dirâsâti 'İlmi'l-Lugati'l-Hadîs*. Beyrut: Nahdati'l-'Arabiyye.
- Eken, N. T. (2015). *Anlatı Metinlerinde Sözcük Birliktelikleri:Türkçe Üzerine Eğitim-Öğretim Ortamları Hedefli Gözlemler, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara.
- el-Askerî, E. H. *el-Furûku'l-Lugaviyye*. Kahire: Dâru'l-'İlm ve's-Sekâfe.
- el-Huseynî, H. M. (2007). *El-Musâhabâtu'l-Lugaviyye ve Eseruhâ fi Tahdîdi'd-Delâle fi'l-Kur'ani'l-Kerîm, Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Kahire.
- el-Yesû'î, L. M. (2008). *el-Muncid fi'l-Luga ve '-İ'lâm*. Beyrut: Dâru'l-Maşrik.
- Fidan, İ. (2016). *el-Musâhabetu'l-Luğaviyyefi'l-Hadîsi'n-Nebeviyyi's-Şerîf, 'Alâ' Tal'atAhmed, Mektebetu'l-Âdâb(kitap tanıtımı)*. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 393-396.
- Gazala, H. (2004). *Makâlat fi't-Terceme ve'l-Uslûbiyye*. Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn.
- Gazala, H. (2007). *Dictionary of Collocation*. Beyrut: Dâru'l-'İlm Li'l-Melâyîn.
- Gökmen, G. (2018) *Mu'izzî'nin Şiir Dünyası*, Kırıkkale-Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kırıkkale.
- Hassân, T. (1994). *el-Lugatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ*. Dâru'l-Beydâ: Daru's-Sekâfe.
- Hicâzî, M. F. *Medhalu ile'l-'İlmi'l-Luga*. Kahire: Dâru Kaba.
- Kumanlı, M. S. (2016). Türkçe Sözlük'te Eşdizimlerin Gösterilişi. *Gazi Türkiyat*, 195-204.
- Ömer, A. M. (2008). *Mu'cemu'l-Lugati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*. Kâhire:'Alemlu'l-Kutub.
- Önder, Ş. G. (2014). *Arap Dilinde Eşdizim*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi.
- Sibeveyh. (1988). *el- Kitâb*, Kahire, Mektebetu'l-Hâncî.
- Suçin, H. (2007). *Öteki Dilde Varolmak*. İstanbul: Multilingual.

SÎMÎN DÂNIŞVER'İN “KİME SELAM VEREYİM?” ADLI HİKAYE MECMUASINDA BULUNAN HİKAYELERİNDE KADIN İMGESİ

Gülsüm Cemile GÖKTEKE*

Özet

Edebi eserler birçok unsurun estetik bir çerçevede bir araya gelmesiyle ortaya çıkmış ürünlerdir. Özellikle hikaye ve roman türleri düşünce ve ruh dünyasının derinliklerinde şekillendirilmiş, farklı yaşam izleri barındıran bir muhtevaya sahiptirler. Bu muhteva edebi bir dil ile süslenerek belirli bir yapı ve form dahilinde muhataplarına sunulmaktadır. Edebiyat sanatının değer ve niteliklerini taşıyan bu eserler, ait oldukları milletlere, bağlı oldukları akımlara, kaleme alındıkları devirlere, türlerine veya hitap ettikleri okuyucu kitlesine göre çeşitli şekillerde tasnif edilmektedirler.

Makalemizin konusu olan Sîmîn Dânişver, İran'ın ilk kadın hikaye yazarı olması yönüyle dikkat çeken bir isimdir. İran Yazarlar Cemiyeti'nin ilk kadın başkanı olarak da kadınların sesinin daha gür çıkması için faaliyetlere destek vermiştir. Tarihi ve realist bir roman olan “Sevûşûn” adlı eseri İranlı edebiyat eleştirmenleri tarafından ittifakla Fars edebiyatının en iyi romanları arasında gösterilmektedir. Eserleri, yaşadığı dönemde İran'ın sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan mevcut durumunu net bir biçimde resmetmesi yönüyle de dikkate değerdir. Bu çalışmanın hazırlanmasındaki amacımız öyküleri sosyoloji, psikoloji ve karşılaştırmalı edebiyat alanlarındaki araştırmacıların dikkatine sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sîmîn Dânişver, Kadın, Hikaye, İran Edebiyatı

THE IMAGE OF WOMEN IN THE STORIES OF SIMIN DANESHVAR “WHOM CAN I SAY HELLO”

Abstract

Literary works are products that have emerged from the combination of aesthetic framework without combining. A story and novel genre has a content that is formed in the depths of the world of thought and soul and contains different traces of life. This content is adorned with a literary language according to its interlocutors within a structure and form on the side. These works, which carry the values and qualities of literary art, are classified in different ways according to the nations they belong to, the centers to which they belong, the periods they are written, their types or the audience they address.

Simin Daneshvar, the subject of our article, is a remarkable name in terms of being the first female story writer in Iran. As the first woman president of the Iranian Writers' Association, she supported the activities to make women's voices louder. Her historical and realist novel *Sevushun* one of the best novels of Persian literature in alliance with Iranian literary critics. Her works are also noteworthy in that Iran clearly depicts the social, economic and cultural situation of Iran during his lifetime. The aim of this study is to bring the stories to the attention of researchers in the fields of sociology, psychology and comparative literature.

Keywords: Simin Daneshvar, woman, story, Iranian literature

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü, glcmle@gmail.com

Giriş

Dünyanın her yerinde edebiyat toplumsal gelişmelerden etkilenmiş ve toplumun eğilimlerini ve düşüncelerini de etkilemiştir. İranlı kadın yazarlar da edebiyatçı ve kadın olmanın verdiği hassasiyetle kendileri, ülkelerinin kadınları ve hatta tüm dünya kadınları için söz söylemiş, hak arayışı çabalarını ortaya koymuş ve çözüm önerileri sunmuşlardır.

Şehrnûş Pârsîpûr, Zoyâ Pîrzâd, Ferîbâ Vefî, Sârâ Sâlâr, Çistâ Yasrebî, Nağme Semînî, Belkıs Süleymânî gibi isimler kadın konulu eserleriyle dikkat çeken diğer kadın yazarlardır.¹

Kadın yazarlar edebiyat sahasında erkek egemen toplumun yönlendirmeleri ve baskılarını kırmamanın çabasını vermişlerdir. Onların öyküleri doğal olarak itiraz, mücadele, isyan içermektedir. Ancak bu itiraz ve isyanlarını dahi imgeler ve semboller ardından söyleyen kadınların hikayeleri elbette erkek egemen bir toplumda kendine farklı bir alan açmıştır. Bu dönemin hikayecileri toplumsal değişim ve dönüşüm aşamasında İranlı kadının konumu ve kimliği sorununa değinip eserlerini ataerkil toplumun eleştirisi konusuyla harmanlamışlardır.²

Elbette değişen İran toplumunda kadınlar sadece öykü ve roman alanında ilerlememiş, şiir konusunda da dikkate değer yapıtlar ortaya koymuşlardır. Kadın şairler arasında öne çıkan isimlerden ilki Pervîn-i İ'tisâmî'dir. Kadınların medeni ve sosyal kazanımlarının arttığı bir dönemde daha çok toplumsal olmakla birlikte kendi meselelerini de ciddiyetle dikkate alan şairler arasındadır. Onun şiirlerinde göze çarpan "sosyal sorunlara duyarlılık ve bunların işleniş tarzı, onu diğerlerinden ayıran özelliklerin başında gelir. Pervîn-i İ'tisâmî, şiir söylemeyi, toplumsal eleştiriye çeviren; temsil ve münazara tarzıyla şiirler yazan ilk kadın şairdir.³ Pervîn-i İ'tisâmî, Klasik Fars Edebiyatı ve Batı Edebiyatının unsurlarını kendi şiirlerinde ustalıkla harmanlamıştır. Bu alandaki simalardan bir diğeri de Sîmîn-i Behbehânî'dir. O da şiirinde kadınlar, onların psikolojik durumları ve ruh hallerine değinmiştir. Bu dönem şairleri bireysel ve toplumsal yaşamın tüm meselelerine, kadınların dert ve sıkıntılarını kadın gözüyle bakmışlardır.⁴ İranlı kadın şairler arasında en meşhur olanlardan birisi de Furûğ Ferruhzâd'dır. O da yaşamdaki derin şairane anlayışı bir kadının gözünden görerek ifade ettiği şiirlerinde Fars dilinin inceliklerini ve zenginliğini yansıtmıştır. Sadece İranlı kadınların sesi olmamış, onların bunalmış ve sıkıntılı zor durumlarının bir patlaması da olmuştur.⁵

İranlı kadın yazarların pek çoğunun eserlerinde sıklıkla rastlanan durumlardan biri aile ve aile içi sorunları konu edinmeleridir. Hikayelerin hemen hepsinde ana karakterler kadındır. Olaylar onların gözünden, onların dilinden aktarılır. Romanlarda genel olarak kadınlar bir iç diyalog yolu ile aslında kendilerine bir şey anlatırken okuyucuyu kendi dertlerine ortak etmişlerdir. Kadınların biçimsel süslemeler ve felsefi içeriklerden arınmış öyküleri, hissel içerikleri ve hayata dair yanları ile satış rekorları kırmaktadır.⁶ Eserlerinde ataerkilliğe karşı bir duruş, kadınların toplumsal yaşamda hakim olan gelenekler çerçevesinde ezilmişliği, erkeklerin çok eşliliğe yatkınlığı ve kadınlara karşı özensiz tutumlarını sergilemesiyle kadınların yüceltilmesi ve onlara gösterilmesi

¹ Maryam Hoseini, İranlı Kadın Öykü Yazarlarının Ekolleri, *Çağdaş İran Edebiyatında Kadın*, Ankara, Hece Yayınları, Aralık 2018, s. 10.

² Masoumeh Khonakdar Tarsi, Modern Edebiyatta Feminist Bakışların Ortaya Çıkmasında İranlı Kadın Şair ve Yazarların Rolü, *Çağdaş İran Edebiyatında Kadın*, Ankara, Hece Yayınları, Aralık 2018, s. 151.

³ Osman Aslanoğlu, *İran Şiirinin Kraliçesi, Pervîn-i İ'tisâmî Divan Tahlili*, Diyarbakır, Name Yayınları, Şubat 2018, s. 37.

⁴ Fatma Kopuz Çetinkaya, İranlı Çağdaş Şair Sîmîn-i Behbehânî'nin Şiirinde Dert ve Kadın, *Çağdaş İran Edebiyatında Kadın*, Ankara, Hece Yayınları, Aralık 2018, s. 160.

⁵ Esin Eren Soysal, Muhalif Ruhlu Furûğ Ferruhzâd'ın Şiirlerinde Kadına Bakış, *Çağdaş İran Edebiyatında Kadın*, Ankara, Hece Yayınları, Aralık 2018, s. 343.

⁶ Şerife Yerdemir, Modern İran Edebiyatında Kadın Yazarlardan Zoya Pîrzâd ve Onun Se Ketâb isimli Öykü Mecmuasındaki Kadın Karakterler, *Çağdaş İran Edebiyatında Kadın*, Ankara, Hece Yayınları, Aralık 2018, s. 259

gereken saygının öne çıkarılması temaları zaman zaman feminizm ile ifade edilmiş⁷ olsa da bir kadın olarak yazarların kadına ait halleri ve sorunları işlemeden daha doğal bir durumun olamayacağını da göz ardı etmemek gerekir.

Modern İran Edebiyatı alanında öykü ve roman türünde eser veren, İran'ın ilk kadın hikaye yazarı Sîmîn Dânişver, çağdaşları ve meslektaşları arasında öne çıkmayı başaran seçkin bir yazardır. O eserlerinde kadın karakterler ekseninde kurguladığı öykülerle okurlarına İran'ın sosyal, ekonomik ve kültürel durumu hakkında tablolar sunmasının yanı sıra sorunlar ve çözüm yollarına dair toplumsal mesajlar da vermektedir.

Sîmîn Dânişver'in Hayatı

1921 yılında, Şiraz'da dünyaya gelen Dânişver, doktor bir babanın ve ressam bir annenin altı çocuğundan üçüncüsüdür. İlk ve orta öğrenimini İngiliz Mehr-Âin okulunda birincilikle tamamlayan Dânişver, burada almış olduğu eğitim sayesinde akıcı bir İngilizce dil becerisine de sahip olmuştur. Küçük yaşlardan itibaren edebiyata özel bir alakası ve yeteneği vardır. İlk edebi çalışması olan "Zemistân bi-Şebâhet be Zendeğî-i Mâ Nîst" (Kış Hayatımızdan Farklı Değil) adlı makalesini ortaokul son sınıfta yazan Dânişver, makalesinin Şiraz'ın yerel bir gazetesinde yayımlanmasıyla genç yaşta edebiyat dünyasına adım atmıştır.⁸

Tahran Üniversitesinde Fars Dili ve Edebiyatı üzerine lisans ve yüksek lisansını tamamlayan Dânişver, eğitim hayatında hep başarılı bir öğrenci olmuştur. 1941 yılında babasının vefatıyla çalışma hayatına atılmış, kısa bir süre Tahran Radyosu'nda çalışmış, çeşitli gazete ve dergilerde makaleler ve çeviri yazılar yazmaya başlamıştır.

Bernard Shaw'ın "Çikolata Asker" adlı eseri, Anton Çehow'un "Vişne Bahçesi" ve "Düşmanlar" adlı eserleri, William Saroyan'ın "İnsanlık Komedi" adlı eseri, Harold Corland'ın "Güneşle Birlikte" adlı eseri ve Stewart Paton'ın "İnle Vatan" adlı eseri gibi birçok yapıtın çevirilerini yapmış ve bu esnada yabancı öyküler ve öykücülük hakkında da birikim kazanmıştır. Bu eserlerle olan aşinalığı O'nun yazarlığına büyük katkı sağlamıştır.

1948 yılında hikaye teknikleri hakkında yeterince bilgisi olmadan, ilk hikaye mecmuası olan *Âteş-i Hâmûş*'u (Sönmüş Ateş) yayımlamıştır. Bu kitap İranlı bir kadın yazar tarafından yazılmış ilk öykü kitabıdır. Bu kitapta yer alan on altı hikayeden yedi tanesi Amerikalı öykü yazarı O. Henry'nin öykülerinden esinlenme yoluyla yazmış ve bu kitaptaki tüm öykülerini taslak haliyle yayımlamıştır.⁹ Daha sonraki yıllarda bu öykülerini acemice bulmuş ve tekrar basımına izin vermemiştir.

1949 yılında Bediüzzaman Fîrûzanfer danışmanlığında "Fars Edebiyatında İşlenen Güzellik" konulu doktora tezini tamamlamıştır. 1950 yılında modern İran edebiyatının önde gelen isimlerinden Celal Âl-i Ahmed ile evlenmiştir. Âl-i Ahmed ile Dânişver'in çocukları yoktur fakat genç yaşta ölen kız kardeşinin kızını evlat edinmiştir. 1952'de Fulbrig bursuyla Amerika'ya gitmiş, Stanford Üniversitesinde estetik eğitimi almıştır. Bu dönemde ödüllü Amerikan yazar Wallace Stegner ile çalışma imkanı da bulmuş ve iki İngilizce kısa öykü yazmıştır. Bu öyküler The Pacific Spectator da yayımlanmıştır. Aynı zamanda çeşitli gazete ve dergilerde çevirilerini yayımlama imkanı da bulmuştur.¹⁰

İran'a döndüğünde Tahran Üniversitesi'nde sanat tarihi bölümünde doçent olarak göreve başlamıştır. Bu sırada yine yazmaya devam etmiş, 1961 yılında ikinci öykü kitabı *Şehrî Çûn Behişt* (Cennet Gibi Şehir) ve 1969 yılında başyapıtı kabul edilen *Sevûşûn*'u edebiyat dünyasına kazandırmıştır. Aynı yıl eşini de kaybeden yazar, edebiyat dünyasındaki faaliyetlerine, kurucularından olduğu yazarlar birliğindeki etkin rolüyle devam etmiştir. Eşinin de

⁷ Kavus Hasanlı-Kasım Salari, Neşaneha-yi Feminizm Dar Asar-i Simin Danişver. *Motaleat-i Zanan Dergisi*, 5.Yıl, No.1, Tahran, 1386 İlk Bahar ve Yaz, s. 11.

⁸ Yazarın hayatına dair bilgiler <http://magepublishers.com/authors/simin-daneshvar> ve http://www.iranchamber.com/literature/sdaneshvar/simin_daneshvar.php adreslerinden alınmıştır.

⁹ <http://magepublishers.com/authors/simin-daneshvar>, erişim tarihi 09/07/2018

¹⁰ http://www.iranchamber.com/literature/sdaneshvar/simin_daneshvar.php, erişim tarihi 28/05/2019

öldürülmesinden sorumlu tuttuğu SAVAK'ın¹¹ tesiriyle profesör olamadan 1979 yılında üniversitedeki görevinden ayrılmış ve *Be Ki Selam Konem* (Kime Selam Vereyim?) adlı öykü kitabını yayımlamıştır. 1981 yılında eşi Celal Âl-i Ahmed üzerine bir monografi kitabı olan *Gurûb-u Celal* (Celal'in Batışı) adlı çalışmasını yayımlamıştır. 1993 yılında *Cezîre-i Sergerdâni* (Derbederlik Adası), 1997 yılında *Ez Perendehâ-yi Muhâcir Bepors* (Göçmen Kuşlara Sor), 2001 yılında *Sârban-ı Sergerdân* (Derbederlik Kervancı) romanlarının ardından 2008 yılında *İntihâb* (Seçim) adlı öykü kitabı yayımlamıştır.

Oldukça hareketli geçen bir gençlik döneminin ardından kendi köşesine çekilmiş, halkla çok fazla bir araya gelmemiştir. Kendisi için düzenlenen ödül törenlerine ve özel davetlere de katılmamış, hayatının son dönemlerini yalnız ve sakin bir şekilde tamamlamayı tercih etmiştir. Sîmîn Dânişver, 2012 yılında kadını var etmeye adanmış bir ömrün nihayetinde, 8 Mart Dünya Kadınlar Gününde, grip hastalığı neticesinde vefat etmiştir.

Gençliği ülkesinin sancılı dönemlerine rastlamıştır ve o bu sisli ortam içerisinde ülkesinin nasıl işgal edildiğine ve halkının nasıl mağdur edildiğine şahit olmuştur. Kendi ifadesiyle o kadar çok katlanmıştır ki, sonunda katlanmaya alışmıştır. Ama bu savaşa gücünü, mücadele azmini, haykırma isteğini hiçbir zaman kaybetmeyen bir katlanıştır. İyi bir eğitim almış olması ve küçük yaşlardan itibaren çalışma hayatının içinde bulunması ona olayları farklı bir bakışla algılayabilme özelliği kazandırmıştır. Toplumla dayatılan fikirlerin ve yaşam tarzının yanlışlığını görmüş ve bunun karşısında mücadeleci kişiliğiyle yerini almıştır. Ülkesinde devrimle sonuçlanan kendi kaderini tayin etme çabası sırasında ortaya koyduğu duruş İranlılar ve özellikle İran kadınları için bir örnek olmuştur.

Dânişver, kadın konusunu hassasiyetle ele alarak etkileyici bir üslupla dile getirmiştir. Onun eserlerinde realizm, modernizm ve post-modernizm ekollerine yönelik görülmektedir. Sömürgecilik sonrası mazmunlar ve bazen sürrealist bir atmosfer eserlerinde dikkat çekmektedir.¹² Postmodern anlatının özelliklerinden olan yabancılaştırarak anlatma, üstkurmaca, çok katmanlılık, metinlerarasılık gibi unsurları¹³ eserlerinde sıklıkla kullanmıştır. Yaşadığı dönem, bulunduğu konum ve idealist kişiliğinin getirdikleriyle beslenen eşsiz yeteneği sayesinde ortaya koyduğu eserler eleştirmenlerin ve okurların takdirini kazanmıştır.

“Kime Selam Vereyim?” Hikaye Mecmuasındaki Hikayelerde Kadın İmgesi

İncelememize konu olan eser on kısa öyküden meydana gelmiş olup bunlardan altısında kadın kahraman öykünün ana karakteridir. Öykü kahramanları 40'lı ve 60'lı yıllardaki kadınların durumunu resmetmektedir. Kadınların maruz kaldığı baskı, eğitimsizlik, yoksulluk, batılılaşma ve yozlaşma karşıtı görüşleri kahramanlar üzerinden okuyucuya aktarılmaktadır. Bu aktarımın kadın karakterler üzerinden yapılması dolayısıyla hikayeler feminist eleştiriyi de beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada eserler bu bakışla değerlendirilmiştir.

1-Trafik Kazası

Kime Selam Vereyim? adlı kitabın kadın kahramanlı hikayelerinden Trafik Kazası, komşusu Sıdıka Hanımın araba almasıyla birlikte hayatları yavaş yavaş değişen Nadire ve kocası hakkındadır.

Kadın kahraman etrafında şekillenen olay örgüsüyle tipik bir Dânişver hikayesidir. Burada kahraman gençliğinde dışa dönük, aktif, heyecanlı bir kadinken evlendikten sonra monotonlaşan hayatını yeniden şekillendirecek bir hareket aramaktadır. Nadire'nin hayatındaki ilk adım ismini Nadia olarak değiştirmesidir. Bu adımın ardından komşusunda gördüğü yeni araba ile istediği değişimin fitili ateşlenir. Kocasını bu duruma ikna etmesi hiç de zor olmayan Nadia'nın bundan

¹¹ ساواک، veya امنیت کشور و اطلاعات سازمان Sazeman-e Ettelaat va Amniyat-e Keshvar, Milli İstihbarat ve Devlet Güvenlik Örgütü), İran'ın casus yetiştirmek ve istihbaratçı eğitmek amacıyla CIA yardımıyla kurulan ve 1957 ile 1979 yılları arasında faaliyet gösteren istihbarat teşkilatıdır.

¹² Maryam Hoseini, İranlı Kadın Öykü Yazarlarının Ekolleri, *Çağdaş İran Edebiyatında Kadın*, Ankara, Hece Yayınları, Aralık 2018, s. 10.

¹³ Fatih Tepebaşılı, *Edebiyat Bilimine Giriş*, Konya, Çizgi Kitabevi, Mayıs 2015, s. 202-216.

sonra tek meşguliyeti arabası olur. Araba sevdası onun için kendini yenileme vesilesi olur ve bu durum gittikçe eşinden de kopmasına yol açar.

Genel olarak ezilen, eziyetlere katlanan, cefakâr kadın karaktere karşın değişimi isteyen ve bu uğurda çabalayan Nadia ilk bakışta farklı görünmektedir. Fakat hikayenin tamamı değerlendirildiğinde onun da diğer kadın hikaye kahramanları gibi eğitimsiz ve özentili olması yönüyle genel çoğunluğa dahil olduğu görülmektedir. Bu durum yazarın öykülerinde her zaman altını çizdiği noktalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2-Kime Selam Vereyim?

Öyküde oldukça dramatik bir hayatın izleri görülmektedir. Hayat arkadaşı sebepsiz bir şekilde ortadan kaybolan bir kadının sonrasında Tahran gibi büyük bir şehirde tek başına verdiği hayat mücadelesine, bu aşamada hayatı sorgulamasına ve yer yer isyanlarına tanık olunmaktadır.

Kızı Rubâbe'nin doğumundan sonra eşinin ortadan kaybolması sonucu hayatı zorlaşan Kevkeb Sultan, kendi başına mücadeleye koyulur. Kızını okutmak ve iyi şartlarda yaşatmak için elinden geleni yapsa da çabaları yeterli olmaz. Kendisinin yoksul ve zor hayatını paylaşmasını diye kızını küçük yaşta evlendirir. Bu yanlış evlilik kızının mutsuzluğuna kendisinin ise tamamen yalnız kalmasına neden olur. Rubâbe iki çocuğunun hatırına kocasının ve ailesinin eziyetlerine katlanmayı kabullenmiştir. Kevkeb Sultan artık hem kendisi hem de kızı için dertlenmekte ve insanlardan iyice uzaklaşmaktadır. Yaşadığı talihsizlikleri genelleştirir. Artık iyilik ve güzelliğe dair dünyada bir şeyin kalmadığını ifade eden sitemkâr sözler dilinden dökülür: "Kime selam vereyim?"

Karlı bir kış günü yolda eğlenen çocuklardan birinin çarpmasıyla düşen Kevkeb Sultan'ın kardan soğuk, buzdan sert kalbini yumuşatacak hareket, bir yabancından gelir. Kalkmasına yardımcı olan genç adam ve genç kadın onun yaşamda hala güzel şeyler de olduğuna inanmasına yetecektir.

İyiliğin ve kötülüğün bireyden topluma toplumdaki da tekrar bireye dönmesi hususunda güzel kurgulanmış bu hikayede yine terkedilmiş, yaşam mücadelesinde yalnız kalmış bir kadın imajı hikayenin ana kahramanı olarak sunuluyor ve bu çaresizlik anneden kıza çeşitli vesilelerle aktarılacak durumunda kalıyor. Okuyucu yoksulluk, eğitimsizlik ve çaresizlikle örülmüş bir kadın yaşamına daha şahitlik etmiş oluyor. Bu yönüyle eser realist özellikler taşıyan feminist bakış açısıyla yazılmış bir hikayedir.

3-Göz Yumma

İffetü'l-mülük isimli karakterin diyaloguyla giriş yapılan hikaye aslında monoloğa dayanıyor diyebiliriz çünkü tüm hikaye boyunca adı geçen karakterlerin diyalog halinde olduğu ve 'Hanımcığım' diye hitap ettikleri karakterin konuşmasına rastlanmamaktadır.

İffetü'l-Mülük, dul, tek kız evlat sahibi bir kadındır. Yeğeni Akdes'in ise bir oğlu vardır ve onunla Teyzesinin torununu evlendirmek istemektedir. Gayet sıradan olan hayatlarını dedikodularla hareketlendiren İffetü'l-Mülük, öz dayısının torunu olan ve 'Hanımcığım' diye bahsettiği hanımı sıra-ı rahim maksadıyla ziyaret eder ama maksadının altında ilerleyen diyaloglarda görülebileceği üzere farklı bir niyet vardır. Bu da hanımdan bir şeyler öğrenebilmek, ona son havadisleri vermek ve böylece etrafa duyurmak istediklerini tek kaynaktan duyurabilmektir.

Hikayenin diğer tarafı İffetü'l-Mülük'un yeğeni Akdes'tir. O da teyzesi gibi akrabalık ilişkisini son haberleri öğrenmek ve kendi açısından gelişmeleri yansıtmak üzere kullanır.

Hikayenin başında Nima Yûşic'in "Sızıyor Ay Işığı" şiirinden

"...birkaç uyuyanın kederi,
nemli gözlerimden uykuyu sildi..."

Mısraları alıntı yapılmıştır. Postmodern anlatımın unsurlarından olan bu yöntemle metinler arasında ilişki kurulması sağlanmıştır. Hikayeyi anlamlandırmada aynı zamanda bu şiire de başvurulması işaret edilmiştir. Hikaye, toplumsal yozlaşma ve bunun temel nedeni olarak gösterilebilecek ailedeki çözümler hakkında örnek bir tablo çizmektedir. Ailenin yapı taşı olan kadınlara yer verilen bu hikayede her iki karakter de birer anne olarak evlatlarının rahatını ve

kurtuluşunu yine evlilikte görmekteyiz. Ancak hikayede “zengin bir erkek/kadın bulma zorlu hayat şartlarıyla başa çıkmanın en kolay yoludur.” düşüncesi eleştirilmektedir.

4-Yılan ve Adam

Kadın kahraman etrafında gelişen gündelik yaşamdan hadiselerle başlayıp metaforik anlatımla şekillenen masalsi bir hikayedir.

Öykü kahramanı Nesrin, genç, güzel ve modern bir kadındır. Kendisinden yaşlı fakat varlıklı ve modern bir öğretmen olan Enver ile mutlu bir evlilikleri vardır. Tek eksikleri bir çocuktur. Bu eksikliği tamamlayabilmek için her yolu denerler. Eğitimi ve modern yaşamlarına rağmen Nesrin nihayet bir çingene kadının yaptığı kocakarı ilacından bile medet umar. İlaç etkisini gösterir ve Nesrin hamile kalır. Fakat gebelik beklenen seyrinde ilerlemez. Nihayet doğum olayı gerçekleşir fakat ortada bir bebek yoktur. Nesrin eve döndüklerinde kafeste kıvrılmış uyuyan yılanı gördüğünde anlar ki ilaç rahminde bir yılan büyütüştür. Heyecanların yerini kırgınlık, mutluluğun yerini keder almıştır. Uzun bir süre evlat gibi davranmaya çalıştıkları yılan nihayet evdeki yaşamı tatsızlaştırdığında bir karar verirler. Yılanı bir hayvanat bahçesine gönderirken ondan ayrılmakla ilgili en ufak bir tereddüt yaşamazlar.

Hikayenin başında Hafız divanında 477.gazelin aşağıdaki beyti alıntı yapılmıştır:

“Bahçeden esen bu yakıcı rüzgarın

Gül rengi ve yasemin kokusu bırakması ne tuhaf”

Post-modern kurgunun unsurlarından olan metinlerarası geçişle hem gelenekle bağlantı kurulmuş hem de bu hikayenin anlamlandırılması amaçlanmıştır. Öyküde yenilikler yılan metaforuyla ifade edilmiştir. Bu durum öyküyü masalsi bir atmosfere bürümüştür. Yenilikleri eleştirel bir süzgeçten geçirilmeden kabullenip uygulamanın bazen dönüşü çok zor sonuçlar doğurabileceğine dair alt mesajlar içeren bu hikaye, yazarın ustaca kurgusu sayesinde akıcı ve inandırıcı bir şekil almıştır.

5-Enis

Hikayede köyden hizmetçi olarak gelen Enis’in, hanım olabilmek için yaptığı uğraşları konu edilmiştir.

Eğitimsizlik ve yoksulluk karşısında rahatlığın ve imkanlarına alıştığı şehir hayatına tutunabilmeye çalışan Enis, aslında kendi varlığından vazgeçtiğinin farkına varmamaktadır. Hizmetçilikten ayrıldıktan sonra üç farklı evlilik yapan Enis’in bu evliliklerinde tek ortak nokta şehirde yaşıyor olmasıdır. Kadın ve eş olmakla ilgili hiçbir beklentisi ve kazanımı da yoktur. Kocalarının hayatına tutunmuş, eski yaşamına dönmek için onların hayatında yok olmuştur. Klasik Dânişver kahramanlarından biri olan Enis, yine eğitimsizlik ve yoksulluk karşısında bildiği tek çıkar yol olan evliliğe tutunmaya çalışan ezik kadın profilini resmetmektedir.

Kadının kimliği sorgulanmış ve üç farklı evlilik neticesinde üç farklı erkek karakteri resmedilmiştir. Erkeklerin sosyal durumları farklı olmasına rağmen kadının konumunda bir değişiklik olmaması eleştirilmiştir.

6-Bir Yastıkta Kocayın

Hikaye kahramanı Nevin, kocasının yoksulluğunu ve aylıklığını sineye çekerek hayatın yükünü sırtlanmış bir kadındır. Terzilik yaparak evine, tek çocuğu olan Mahmut’a ve eşinin ailesine bakmaya çalışır. Kocasından destek görmediği gibi bir süre sonra onun komşularının karısı Gülamber ile bir ilişki yaşamaya derin bir yara da alır. Bu ilişki kısa sürede evliliğe dönüşür ve Nevin hem maddi anlamda tüm birikimini hem de aile diye sahiplendiklerini Gülamber’e kaptırır. Gülamber, Nevin’in hayat mücadelesi içerisinde unuttuğu kadınlığı ve analığıdır. O hayatın yükünü sırtlanırken açıkta kalan kadınlık ve analık vazifesi Gülamber tarafından sinsice doldurulmuştur. Kendisi de sonradan üç kez daha evlenir fakat hiç birinde aradığı huzuru ve mutluluğu bulamaz. En nihayet oğlu evlilik yaşına gelir fakat annesi bu düğüne davet bile edilmemiştir. Artık oğlunun hayatında bir yabancıdır. Düğünü diğer yabancılar gibi yakındaki bir evin damından izleyen Nevin, kaybettiği ve bir daha sahip olamayacağı mutlu bir yuva temennisiyle oğlunun arkasından bağırır:

“Bir yastıkta kocaym!”

Nevin, doğulu kadınların tipik bir örneğidir. Bu öyküde zor şartlar altında sürdürdüğü evliliği, hayırsızlığına rağmen kocasına olan sadakati, başına gelenlere karşı tahammülü ve kaybetmenin çaresizliğiyle Dânişver’in hikaye kahramanları arasında belki de en acınacak durumda olanıdır. Öyküde tek yönlü erkeğe yönelik bir eleştiri yerine kadının düşmanı olarak aynı zamanda ikinci kadın da dikkate sunulmuştur. Kadınların da birbirlerine verdikleri zarara dikkat çekilmiştir. Hikaye bir temenniyle sonlanır fakat Nevin’in akıbetine dair bir ifade yer almaz. Bu son cümle belki de Nevin’in dilinden bütün dünya kadınları için dilenmiş bir dilektir.

Sonuç

Sîmîn Dânişver, kadın duyarlılığıyla kadın hikayeleri yazan ve bunu yaparken de edebiyat sahasının bütün imkanlarını kullanan usta bir yazardır. Postmodern dönemin getirdiği yenilikleri kendi kültür ve yetenek potasında şekillendirerek çarpıcı eserler ortaya koymuştur. Eserlerinde kadın özelinde tüm topluma dair gözlemlerini ortaya koymaktadır. Eleştirilerini ve çözüm önerilerini yine kurgu karakterler üzerinden okuyucusuna iletilmektedir. Toplumun her kesiminden kadın ve insan manzaralarını ustalıkla resmetmektedir. Kadınlı birlikte erkek, çocuk, aile ve topluma dair meselelere de duyarsız kalmamış yaşadığı çevreye, topluma ve ülkeye dair sorumluluklarının her zaman bilincinde olmuş bir yazardır. Hikayelerinin konusunu gündelik yaşamdan aldığı kendisi de: “kendisiyle karşılaşmadığım kimseyi hikayelerimde anlatmadım.” Sözleriyle ifade etmiştir. Bu durum hikayelerdeki kurgu ve gerçeklik arasındaki ince çizgiyi zaman zaman belirsizleştirmektedir.

Bütün bunlar yazarın gelenekle bağlarını koparmadığının ve zamanının getirdiklerine yabancı olmadığını gözlenmesi açısından kayda değerdir. Öykülerinde zaman zaman direk alıntı zaman zaman da göndermelerle farklı metinlerle ilişkiler kurarak tekdüzelikten kurtulan yazar, aynı zamanda okurlara beslediği kaynaklara dair de fikirler vermektedir. Yaşamı boyunca gayreti kendini değil kadını ön plana çıkartmak olan Dânişver kendi sesiyle birlikte ülkesinin ve dünya kadınlarının meselelerini, düşüncelerini ve hislerini tüm dünyaya duyurmayı başarmıştır. Bu yönüyle İran’da ve dünyada seçkin bir yer edinmiştir.

Kaynakça

- Aslanoğlu, Osman, (2018, Şubat). *İran Şiirinin Kraliçesi Pervîn-i İ'tisâmî Divan Tahlili*, Name Yayınları, Diyarbakır.
- Çetinkaya, Fatma Kopuz, (2018, Aralık). “*İranlı Çağdaş Şair Sîmîn-i Behbehânî'nin Şiirinde Dert ve Kadın*”, Çağdaş İran Edebiyatında Kadın, Hece Yayınları 529, Ankara.
- Hoseini, Maryam, (2018, Aralık). “*İranlı Kadın Öykü Yazarlarının Ekolleri*”, Çev. Gökhan Çetinkaya, Çağdaş İran Edebiyatında Kadın, Hece Yayınları 529, Ankara.
- Hasanlı K.- Salari K.(1386). "*Neşaneha-yi Feminizm Dar Asar-i Simin Danışver*", Motaleat-i Zanan Dergisi, 5.Yıl, No.1, Tahran, İlk Bahar ve Yaz.
- Keshani, Narges, (2018, Aralık). “*Işıkları Ben Söndürürüm ve Kuşum Romanlarındaki Unsurlar ve Kadın Karakterlerinin İncelenmesi*”, Çev. Melek Gedik, Çağdaş İran Edebiyatında Kadın, Hece Yayınları 529, Ankara.
- Sarioğlu, Halil İbrahim, (2016, Temmuz). *Kime Selam Vereyim?*, Demavend Yayınları, İstanbul.
- Soysal, Esin Eren, (2018, Aralık). “*Muhaliif Ruhlu Furûğ Ferruhzâd'ın Şiirlerinde Kadına Bakış*”, Çağdaş İran Edebiyatında Kadın, Hece Yayınları 529, Ankara
- Tarsi, Masoumeh Khonakdar, (2018, Aralık). “*Modern Edebiyatta Feminist Bakışların Ortaya Çıkmasında İranlı Kadın Şair ve Yazarların Rolü*”, Çev. Serpil Yıldırım, Çağdaş İran Edebiyatında Kadın, Hece Yayınları 529, Ankara.
- Tepebaşılı, Fatih, (2015, Mayıs). *Edebiyat Bilimine Giriş*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Yerdemir, Şerife, (2018, Aralık). “*Modern İran Edebiyatında Kadın Yazarlardan Zoya Pîrzâd ve Onun Se Ketâb isimli Öykü Mecmuasındaki Kadın Karakterler*”, Çağdaş İran Edebiyatında Kadın, Hece Yayınları 529, Ankara.
- http://www.iranchamber.com/literature/sdaneshvar/simin_daneshvar.php erişim tarihi 28.05.2019
- <http://magepublishers.com/authors/simin-daneshvar> erişim tarihi 09.07.2018

SULTAN VELED DÎVÂNÎ'NİN ARUZ ÖZELLİKLERİ*

Muhammed Rizâ Şefî'-i Kedkenî**

Çeviren: Ahmet ÖZMEN***

Özet

Bu makalenin amacı Celâleddîn Muhammed-i Mevlevî'nin büyük oğlu Sultan Veled'in şiirlerindeki aruzla ilgili bir konuyu ele almaktır. Onun şiirlerinde, Klasik Farsça Şiir Divanlarından tamamen farklı olan bir aruz özelliği göze çarpmaktadır. Bu farklılık, kâtip, mürettip veya naşir hatası sayılamayacak kadar belirgindir. Yazar, bu özelliği belirttikten sonra bu farklılığın sebebi olarak şu iki ihtimali tespit etmiştir: Birinci ihtimal, Konya'da (yaygın olan) Rumca ve Türkçe dilleri ile yakınlaşmanın etkisiyle Farsça kelimelerin sözdiziminde değişim, diğer ihtimal ise dergâha hâkim olan musiki ve o dönemin çalgıcı ve bestekarlarının üslubunun etkisidir.

Anahtar Kelimeler: Sultan Veled, Aruz, Sedsizimi.

-Hey gidi günler!- Üstat Meliku's-şuârâ-yi Bahâr'm büyük oğlu Doktor Mihrdâd-i Bahâr şöyle diyordu: "İnsan her ne olursa olsun! Zeki bir babanın çocuğu olmasın. Çünkü her ne kadar mükemmel olsa da yine "filan kişinin çocuğudur." diyecekler." Aynı şekilde Mihrdâd'm bizatihi kendisi için de sürekli şöyle deniliyordu: "Üstâd Bahâr'ın oğludur." Mihrdâd-i Bahâr, 20. yüzyılın ikinci yarısında İran kültürünün seçkin simalarından birisi olmasının yanı sıra, eski İran kültürü ile ilgili konu sahasında, Pehlevî dili ve İran mitolojisi alanındaki çalışmalarıyla önemli bir konuma sahiptir.

Mevlâna Celâleddîn Muhammed'in oğlu Sultan Veled (623-712) de aynı durumla karşılaşmıştır. Onun mutasavvıf ve şair yönüyle ilgilenilmesinden ziyade Farsça edebiyat tarihinde -özellikle Anadolu'da- bir şair olarak çok önemli bir yeri olmasına rağmen genellikle onun için Mevlâna'nın oğlu denilmiştir. *Dîvân-ı Şems*'in en güzel gazellerinin çoğu onun şiiridir ve onun *Dîvânı*'ndan Mevlâna'nın *Dîvân-ı Kebîr*'ine girmiştir. Örnek olarak şu gazele dikkat ediniz:

خویش را چون خار دیدم سوی گل بگریختم خویش را چون سرکه دیدم در شکر آمیختم
کاسه پُر زهر بودم سوی تریاق آمدم ساغر نردی بُدم در آب صافی ریختم
دیده پُر درد بودم دست در عیسی زدم خام دیدم خویش را در پخته‌ای آویختم
خاک کوی عشق را من سرمه جان یافتم شعر گشتم در لطافت سُرمه را می بیختم
عشق گوید راست می‌گویی ولی از خود مبین¹ من چو بادم تو چو آتش، من ترا انگیختم²

* Muhammed Rezâ Şefî'-i Kedkenî, "Vijegîhâ-yi 'Arûzî-yi Dîvan-ı Sultan Veled", *Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyât u 'Ulûm-i İnsânî*, Yıl: 16, Sayı: 62, Sonbahar 1387, s. 7-15, Alındığı Tarih: 6/8/1387, Kabul Tarihi: 26/9/1387.

** Prof. Tahran Üniversitesi.

*** Çeviren: Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, e-posta: ahmetozmen_25@hotmail.com

¹ Belhî, Bahâeddîn Muhammed (1338). *Dîvân-ı Sultân Veled*. Bâ mukaddime-i Sa'id-i Nefisî. Tahran: Kitâbfurûşî-yi Rûdeki.

² Sultan Veled Divanındaki 411 no.'lu gazelden alınan beş beytin tercümesi şu şekildedir:

*Kendimi diken gibi gördüm, güle doğru kaçtım. Kendimi sirke gibi gördüm, (gittim) şekere karıldım.
Zehir dolu kâse idim, panzehire doğru geldim. Tortulu şarap idim, duru suya döküldüm.
Dert dolu göz idim, İsa'dan yardım istedim. Kendimi ham gördüm, bir o lguna asıldım.*

Dîvân-ı Şems'in Ku rumuzlu (*Konya No: 2113*), Kah rumuzlu (*Karahisar No: 1605*) 'Ad rumuzlu (*Esat Efendi No: 2693*) asıl ve muteber yazma nüshalarının hiç birinde bulunmayan bu gazel, *Sultan Veled Dîvânı*'nın nüshalarında bulunmaktadır ve onun mahlasıyla kayıtlıdır. Dış etkenler de bu gazelin ona ait olduğunu ve babası Mevlâna'ya ait olmadığını gösteriyor. Bu gazeli *Dîvân-ı Şems*'in en seçkin gazellerinden biri olarak algılayan bazı kişileri de gördüm.³

Henüz Sultan Veled'in manevi mirası, tasavvufi konumu ve şiiri hakkında detaylı bir akademik çalışma yapılmamıştır. Mevlâna ile ilgili araştırmalarda onun *Dîvânı*'nın iyi bilinmesinin önemli olmasının yanı sıra *Dîvân*, kendi başına da yedinci asır ve sekizinci yüzyıl başlarında Fars şiirinin kapsamlı bir metnidir (yaklaşık 14000 beyittir). Konuları, tabir ve kinayeleri açısından çok önemli bir metindir ve dönemi hakkında bilgi vermesi ve müellifin zamanının ve yaşamının köşe taşlarını aydınlatması yönünden son derece değerlidir. Bizim bu yazıda hiçbir şekilde *Sultan Veled Dîvânı*'nı bu tarzda değerlendirme amacımız yoktur, önümüzdeki yıllarda onun *Dîvânı*'nın tenkidli neşrinin hazırlanmasının Fars Dili çalışmaları sahasında önemli çalışmalardan biri olacağını söyleyebiliriz.⁴

Bu makalenin amacı, bütün Klasik Farsça şiir divanlarından tamamen farklı olan onun şiirinin bir tür aruz özelliğini dile getirmektir. Bu farklılık, kâtip, mürettip veya naşir hatası sayılamayacak kadar belirgindir.

Şu gazeli bir kere okuyunuz ve koyu renkte yazılmış kelimelerin üzerinde aruz açısından okuyup duralım:

رفت ز ما آن من و ما روح شد اندر بیجا قطره دل گشت کنون، موجزنان چون دریا

جان تو نوریست بلند آمده در پستی تن دامن آن نور مهل باز برو بر بالا

جسم تو خار است، بدان روح تو خرماى جان بگذر ازین خار و بخور، بی‌دهنی زان خرما

....

این بخورد نور شود و آن بخورد دور شود مرده نگرده زنده کور نگرده بینا

.....

باقی این گفته شود دُر سخن سفته شود وقت سماع است، خمش! صبر گزین تا فردا

شعر بُود ذکر خورش، حیرت و مستی خوردن چون که رسید آن شکرش پر کن نجان و بخا

ذکر بود چون طاعت زاید ازو صد راحت⁵ لیک کجا آن که شوی مست ز مذکور کجا⁶

Aşk mahallesinin toprağını can sürmesi (olarak) buldum. Son derece nazik kıl(dan elek) oldum, sürme eledim.

Aşk der ki: "Doğru söylüyorsun; fakat (bunu) kendinden bilme; ben rüzgâr gibiyim, sense ateş gibi; ben seni tahrik ettim." (Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul, Nisan 2016, s. 261)

³ Annemarie Schimmel, (1992). *I am wind, you are Fire: the Life and work of Rumi*, Boston, MA and London: Shambala.

⁴ Çevirmenin notu: Sultan Veled Divanı'nın tenkidli neşri, Prof. Dr. Adnan Karaismailoğlu ve Arş. Gör. Ahmet Özmen tarafından yayına hazırlanmaktadır.

⁵ Gazel 21, sayfa 11.

⁶ Gazelin tamamının tercümesi şu şekildedir:

.....

Daha sonra bu gazeli de okuyunuz:

راه نوى راه نوى هست مرا هست مرا با خبرم دوست! مبین مست مرا مست مرا

.....

آنچه کسی را نشد آن از ملک و از انسان داد ز فضل یزدان دست مرا دست مرا

وصل مرا داد عطا، راحت و صد گنج و نوا گرچه که نیش هجران خست مرا خست مرا

بودم آن جا همه جان بی‌پر و بالی پران بهر شما حق اینجا بست مرا بست مرا

.....

نیست بود ملک بقا، هست بود دار فنا⁷ نیست شوم تا نبود، هست مرا هست مرا⁸

O ben ve biz bizden gitti, mekânsız âlemde ruh oldu; gönül damlası, deniz gibi dalgaları oldu şimdi. Senin ruhun beden alçaklığına girmiş yüce bir nurdur; o nurun eteğini bırakma, çık yukarıya tekrar. Bil ki, senin bedenin dikendir; ruhun ise cennetteki hurma. Bırak bu diken; ağzısız ye o hurmadan. Dev ve vahşi hayvan gibi olan (beden), yeryüzünde ev yapar; şehzade olan (ruh) ise gökyüzünde koşar. Bir (Allah) 'ın nuru olan, nasıl bakar boya ve yüze? Tanrı nuru, Tanrı katından başka (bir yere) asla gitmez.

Hak'tan başkasına bakan kişi, şeytanın yolunu tutar; onun gönlü karanlıktır; onun ruhuna aydınlık deme.

Gerçi her ikisi de canla ve nefesle yaşamak isterler; ama onları bir sayma; çünkü yolları ayrıdır onların.

Bu yiyip içerse, nur olur; o yiyip içerse, yok olur. Ölü diri değildir; kör görür değildir.

Tanrı aşkı diriltir; dünya aşkı öldürür. Ölümsüzlük yolunu tut ve git. Daha ne zamana kadar yokluğa doğru gideceksin?

Bunun ölümsüzlüğü söylenir; söz incisi delinir. Sema vaktidir, sus; yarına kadar sabret.

Şiirdir ona uygun zikir; hayret ve sarhoşluk ise yemek. Onun o şekeri geldi mi, ağzına doldur, çiğne.

Zikir ibadet gibidir, ondan yüzlerce huzur ortaya çıkar; fakat nerede zikredilenle mest olacak, nerede?

Veled! Şiiri bırak; çünkü Bir (Tanrı) tecelli etti; mahvolmak senin nasibin oldu, nazım ise o şairlerin.

(Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, Sultan Veled Divanı, Çev: Veyis Değirmençay, 2016, s. 15-16)

⁷ Gazel 22, sayfa 11.

⁸ Gazelin tamamının tercümesi şu şekildedir:

Yeni bir yolum var benim, yeni bir yolum var benim; ayıgım arkadaş; sarhoş görme beni, sarhoş görme beni.

Mesih ve melek gibi, gökyüzünün üstündeyim; eğer İblis değilsen, bakma bana aşağı, (bakma) bana aşağı.

Melek ve insan, hiç kimsenin sahip olmadığı şeyi, Tanrı fazlından verdi benim elime, (verdi) benim elime.

Vuslat, bana bağış, rahatlık, yüzlerce hazine ve yiyecek verdi; gerçi ayrılık zehri beni yaraladı, beni yaraladı.

Orada hep kolsuz kanatsız uçan bir ruh idim; Hak (Teâlâ), sizin için buraya bağladı beni, bağladı beni. Bu çukurdan ve yokluk zindanından herkesi kurtarmam için, bu konuda Hakk'ın hikmeti avladı beni, avladı beni.

Yok olmaktır ölümsüzlük saltanatı; var olmaktır fanilik yurdu. Yok olayım da, olmasın varlığım benim, varlığım benim.

Söz denizi gizli kaldı; gerçi yay gibi (olan) bedenden, sizin tarafınızdan söz oku geldi bana, (söz oku) geldi bana.

.....

Tekrar sonraki şu gazeli okuyunuz:

جان جهان جان جهان روئ نما روئ نما
جان مرا بخش تو جان، روئ نما روئ نما
هست تنم زنده ز جان، جان ز تو زنده است بدن
عمر دهش جاويدان روئ نما روئ نما
جمله جهان مهمانت روز و شبان بر خوانت
گفته ترا هر مهمان روئ نما روئ نما
جمله غلامان درت، محتشم از مال و زرت
نعره زنان گای سلطان روئ نما روئ نما

.....

آن که رخس زرد بُود وز تو پر از درد بُود
جز تو نخواهد درمان روئ نما روئ نما
بی تو ورا باغ ارم، گرچه بود پر ز نعم
هست یقین چون زندان روئ نما روئ نما
کیست بگو از که و مه کش نبود عشق تو به⁹
از دل و از جان گویان روئ نما روئ نما¹⁰

....

Bahsin tamamlanması ve emin olmak için şu gazeli de okuyunuz:

چند ترا جویم من رو بنما رو بنما
در پی تو پویم من، رو بنما رو بنما

....

Veled dedi ki: "Tanrı eri şaktır her iki dünyada; bedenın kulu olan, yaladı yuttu beni, yaladı yuttu beni." (Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değirmençay, 2016, s. 16)

⁹ Gazel 23, sayfa 12.

¹⁰ Gazelin tamamının tercümesi şu şekildedir:

Dünyanın ruhu, dünyanın ruhu, yüzünü göster, yüzünü göster; sen ruhuma can ver; yüzünü göster, yüzünü göster.

Bedenim ruhla diridir, ruh ise seninle diridir, bil; ona ölümsüz (bir) ömür ver; yüzünü göster, yüzünü göster.

Bütün dünya senin misafirin; gece gündüz senin sofranda; her misafir sana der ki: "Yüzünü göster, yüzünü göster."

Eşiğindeki bütün köleler, (verdiğin) mal ve altınla muhteşemler ve (hep) nara atarlar: "Ey sultan! Yüzünü göster, yüzünü göster."

Kendi aşığına dünya saltanatını ve hükümranlığını versen, (yine de) der ki: "Ondan bizarım; yüzünü göster, yüzünü göster."

Yüzü sararmış ve senden dolayı dertle dolmuş olan, senden başka kimseden derman istemez; yüzünü göster, yüzünü göster.

İrem bahçesi nimetlerle de dolsa, sensiz zindan gibidir kesin ona; yüzünü göster, yüzünü göster.

Küçük ve büyük kim vardır ki senin aşkın daha iyi olmasın ona? (O) canı gönülden der ki: "Yüzünü göster, yüzünü göster."

Ey Veled! Kendinden geç; canla mekânsız (âleme) git; dille değil, canla de: "Yüzünü göster, yüzünü göster." (Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değirmençay, 2016, s. 16-17)

پر شد مغزم بویت در هوس آن رویت چون ز تو می‌رویم من رو بنما رو بنما

...

گفت که خود را می‌شوزان که نه‌ای پاک و نکو خویش چو می‌شویم من رو بنما رو بنما

.....

طوی ترا ای خاقان هست عطا بی‌پایان مست درین طویم من رو بنما رو بنما

گفت حسام حق و دین: ای ولد این خانه گزین¹¹ گفتم در کویم من رو بنما رو بنما¹²

Bu özelliğin şairin vezin bilmemesinin sonucu ya da gazeli yazanın veya aruz açısından birbirlerinin yerine geçemeyecek kelimeleri başka bir kelimenin yerine koyan kâtibin bilgisizliğinden olduğunu söyleyebilirsiniz. Fakat gazellerin incelemeye değer kısmını değerlendirmek, bize Sultan Veled'in özel bir şiir sanatı (poetika) ve şiirlerindeki aruz ölçüsünde kendine özgü kelime kullanımları olduğu sonucunu verecektir. Hüdavendigar'ın oğlunun Farsça kelimelerin yapısını doğru bir şekilde bilmeyecek kadar kendi eğitim ve aile çevresinden uzak düştüğü için dünya edebiyat tarihindeki şiir musikisini bilmediğini veya ana dili Farsça olmayan Rumca, Türkçe vs. dilli kişilerle dostluğunun etkisiyle kelimelerin ritim ölçüsünü doğru bir şekilde bilmediğini varsaymak en kötü ihtimalle bakış açısı olacaktır.

Açıkçası Anadolu'da ve Sultan Veled'in yaşadığı dönemde Konya'da, Farsça kelimeler, Farsçanın yaygın olduğu ve hala da revaçta olduğu bölgelerden bir derece farklı olan bir başka sözdizimine bürünmüştür. Yıllar önce Lewis Yılmazov (1899-1965)'un bir yazısında her dilin ses sisteminin veya fonolojisinin değişmeye başladığı zaman kelimelerin kendi kendine bu yeni sisteme uyum sağladığını okumuştum. Sultan Veled'in (aşağıda örnek verilen) Farsça kelimelerdeki -sessel açıdan- bu kullanımı, Konya'da konuşulan ya da Sultan Veled'in dost muhitindeki Farsçanın fonolojik düzeninde böyle bir durumun vuku bulduğunu işaret etmektedir. Farsça şiir söyleyen şairlerin aruz geleneğinde mef'ûlün (---) ölçüsünde olan bîcâ, deryâ, hurmâ, bâlâ, zinde, bînâ, ferdâ, horden, tâ'et, râhet, insân, yezdân, hicrân, perrân, încâ, sultân, dermân, zindân, gûyân türündeki kelimeler ve büyet, rüyet, mişov, hâkân, pâyân cinsi kelimeler ve câvidân gibi kelimeler, (*Sultan Veled Dîvânı*'nda) müfte'îlün ölçüsünde gelmiştir. Farsça aruz geleneğinde Fe'lün (--) ölçüsünde olan ber hân, mihmân gibi kelimeler, (*Sultan Veled Dîvânı*'nda) fe'ilun (UU-) şeklinde telaffuz edilen bir ölçüyle gelmiştir.

¹¹ Gazel 24, sayfa 12.

¹² Gazelin tamamının tercümesi şu şekildedir:

Ne zamana kadar seni arayacağım ben? Ortaya çık, ortaya çık. (Ne zamana kadar) senin peşinde koşacağım ben? Ortaya çık, ortaya çık.

Her akşam ve sabah yaşlı gözlerle sürekli feryat eder ve bağırarak derim ben: "Ortaya çık, ortaya çık." Senin yüzünden hasta oldum; senin yüzünden çok üzülme kıl gibi zayıfladım, zayıfım ben; ortaya çık, ortaya çık.

Burnum, senin yüzünün arzusuyla, senin kokunla doldu; ben seninle bitiyor, seninle yeşeriyorum; ortaya çık, ortaya çık.

Bil ki, güzellik Yusufusun sen; gömleğin ruhun sureti; seni koklarım ben; ortaya çık, ortaya çık.

Dedi ki: "Kendini yıka; çünkü temiz ve güzel değilsin. Ben kendimi yıkayınca, ortaya çık, ortaya çık."

Dedi ki: "Kader çevgeninin önünde top gibi ol her zaman; ol da revan gibi koşayım ben; ortaya çık, ortaya çık."

Ey Hakan! Senin toyun sonsuz bağıştır; bu toyda sarhoş olmuşum ben; ortaya çık, ortaya çık.

*Hakk'ın ve dinin Hüsâm'ı (Hüsâmeddin) "Ey Veled! Bu evi seç" dedi. Dedim ki: "Sokaktayım ben; ortaya çık, ortaya çık." (Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değimençay, 2016, s. 17)*

Onun *Dîvânı*'nda birkaç Farsça-Rumca mülemma şiir ve bir miktar da Türkçe manzume bulunmaktadır. Farsça kelimelerdeki bu fonolojik değişim, Konya'da yaygın olan Rumca ve Türkçe kelimelerle birlikte kullanılmasının sonucu olabilir.

Sultan Veled Dîvânı'nda aruz yapısı ve kelimelerin telaffuzu açısından tamamen Farsçanın doğal düzenine riayet edildiği birçok şiir bulunmaktadır. Bununla birlikte yeni ses dizimini gösteren çok sayıda manzume de bulunmaktadır. Bu zorluğun cevabı ne olacaktır? Acaba dergahtaki musikinin etkisi altında kalmak bu durumun sebebi olabilir mi? Veya başta söylediğim şeyler mi? Yani Konya'da Rumca ve Türkçe konuşulan bölgelerdeki Farsçanın fonolojik düzenindeki değişim. Son yüzyılda Rusça ve Tacikçe kelimelerin haddinden fazla iççice olması ve (bu dile) Kiril alfabesinin dahil olması, bu dilin ses dizimini tamamen değiştirmiştir. (Tahran'da konuşulan dilin etkisi altında olan) yaygın Farsçada şöyle söylüyoruz: Pâltû-yi no-yi Hosrovi-yi Tehrânî celû-yi çeşm-i şomast; fakat (bu cümle) Horasan'da şu an şöyle söylenmektedir, pâltû-i nev-i Hosrev-i Tehrânî celov-i çeşm-i şomast. Çok uzak olmayan dönemlerde Horasan'da şu anda bazı lehçelerde olduğu gibi (nov ve Hosrov kelimeleri) nev ve Hüsrev şeklinde telaffuz edilmektedir.

Sağlam, güzel ve ahenkli şiiri, şiir musikisinin bütün inceliklerine ve Farsça aruz konularına hâkim bir şekilde söyleyen kişi ne oldu da bu tür şiirler de söyledi?

Acaba bu işin sebebi dergâha hâkim olan musiki ve Sultan Veled'in yaşadığı dönemde Konya'da çalgıcıların ve bestekarların icra usulleri olabilir mi? Ya da Rumca ve Türkçe gibi dillere uyum sağlayan kelimelerin fonolojik düzenindeki değişiklik olabilir mi?

Acaba bu tür şiirler Sultan Veled'in hayatındaki özel bir dönemin ürünü olabilir mi ya da bu şiirler aruza uygun ahenkle mi söylenmiştir? Bu konu hakkında (yapılacak) araştırma, Mevlevî dergahında icra olunan bestelere veya Farsçanın o dönemde Konya'daki Rumca ve Türkçe gibi dillerle karışmasına dair Fars dili tarihi açısından çok önemli sonuçlara ulaştrabilecektir.

Bu metni yazmaktaki benim asıl maksadım sadece sorunu açıklamaktır. Bilimsel bir cevabı, aruz uzmanları ve müzisyenler ve Sultan Veled'in yaşadığı yüzyılda Konya'daki Rumca ve Türkçenin fonolojisine tamamen aşına olan kişilerin bulması beklenmektedir.

Sultan Veled'in kullandığı dilde, Büyük İran'ın doğusundan ve (Bugünkü Afganistan ve Tacikistan sınırında bulunan) Vehân bölgesinden gelen ve kendi aralarında Farsçanın bu lehçesini kullandıkları ve şimdi de revaçta olan ailesinin dil özellikleri çok miktarda bulunmaktadır. Bunun örnekleri çoktur. Bunlardan bazıları

1. هی=هستی

یک جان بدهی و صد ستانی¹³ بسم الله اگر هی خریدار¹⁴

2. شستن=نشستن

عشق شو و عشق گزین عاقل و هشیار مشین¹⁵ رو چو شهان در ره دین بی دل و جان بی سر و پا¹⁶

Sultan Veled Dîvânı'nın Maverâünehir ya da Horasan dili, tek başına incelenmeye değerdir ve bizim bu yazıda buna girişme niyetimiz yoktur. Bu makalenin maksadı, onun şiirlerindeki aruz özelliğini açıklamaktır. Bu özellikler bazen tekil bir şekilde, şairliğin müsaade ettiği ölçüde ve

¹³ Gazel 334, s. 185.

¹⁴ Beytin tercümesi şu şekildedir:

Bismillah! Eğer alıcı isen, bir can verir, yüzlerce alırsın. (Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değirmençay, 2016, s. 215)

¹⁵ Gazel 18, s. 10.

¹⁶ Beytin tercümesi şu şekildedir:

Aşk ol, aşkı seç; akıllı ve yarı oturma; şahlar gibi din yolunda git, cansız ve gönülsüz, başsız ve ayaksız. (Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değirmençay, 2016, s. 14)

söyleyenin aruz tercihleri olarak sayılabilir fakat gördüğümüz bu tür kullanımın çokluğu, aruz tercihleri olmaktan ziyade Fars şiirinin ahenginde (ritminde) yeni bir yol açmaktadır.

Kaynakça

Belhî, Bahâeddîn Muhammed (1338). *Dîvân-ı Sultân Veled*. Bâ mukaddime-i Sa'îd-i Nefîsî. Tahran: Kitâbforûşî-yi Rûdekî.

Çevirmenin Kullandığı Kaynak

Bahâeddîn Muhammed Sultan Veled, *Sultan Veled Divanı*, Çev: Veyis Değirmençay, Demavend Yayınları, İstanbul, Nisan 2016.